karşıdevrim ve isyan

Herbert Marcuse

İngilizceden çevirenler: Gürol Koca-Volkan Ersoy

AYRINTI

HERBERT MARCUSE

19 Temmuz 1898'de Berlin'de doğdu, 29 Temmuz 1979'da Stranberg (FAC'de) kentinde öldü. Varlıklı bir Yahudi ailenin oğlu olan Marcuse, 1918'de üye olduğu Almanya Sosyal Demokrat Partisi'nden, bir yıl sonra, K. Liebknect ve R. Luxemburg'un askerlerce öldürülmelerinin ardından ayrıldı. 1922'de Freiburg Üniversitesi'nde Hegel üstüne hazırladığı bir tezle felsefe doktoru unvanı aldıktan sonra, 1922-1932 arasında aynı üniversitede felsefe araştırmalarını sürdürdü ve Frankfurt Okulu'nun kuruluşuna katkıda bulundu; burada T.W. Adorno ile birlikte, 1936'da Paris'te yayımlanan "Otorite ve Aile" konulu araştırmayı gerçekleştirdi. 1933'te Hitler'in iktidara gelmesinden sonra, önce Cenevre'ye daha sonra Paris'e, 1934'de ABD'ye gitti.

1941'de yayımlanan *Reason and Revolution* (*Us ve Devrim*) adlı kitabında kimilerince faşist düşüncelerin yaratıcısı olarak suçlanan Hegel'i savunan Marcuse, Liberalizm'i kapitalizmin rekabetçi evresinin, Faşizm'i de tekelci evresinin ideolojisi olarak tanımlayarak Liberalizm ile Faşizm arasında yakın ilişkiler bulunduğunu öne sürdü. 1958'de *Soviet Marxism* (*Sovyet Marksizmi*) adlı kitabında, bu ülkeyi ABD gibi sanayi toplumu olmayı amaçladığı ve baskıcı bir yönetimi olduğu gerekçeleriyle eleştirdi. Aynı yıl yayımlanan ünlü *Eros and Civilisation* (*Aşk ve Uygarlık*) kitabında Freudcu ve Marksist kavramları kullanarak yabancılaşma sorununu irdeledi, cinselliğin baskı altında tutulduğu çağdaş sanayi toplumlarını eleştirdi ve "baskısız uygarlık"ın olanaklı olduğu görüşünü savundu. 1964'de yayımladığı *One Dimensional Man*'de (*Tek Boyutlu İnsan*) ise özellikle ABD'deki baskıcı düzen üstünde durarak ürünlerin ve hizmetlerin bolluğunun yabancılaşmayı beslediğini, kişilerin bir araç, dolayısıyla da "köle" durumuna geldiğini öne sürdü; çağdaş sanayi toplumlarında "eleştirici bilinç"in eksikliğinden yakındı.

Counterrevolution and Revolt (*Karşıdevrim ve İsyan*) kitabında, toplumsal çözümlemelerinde estetiğe çok az yer verdikleri için Marksistler'i eleştirmiş, sanatın, dengeli toplumsal bilincin gelişimi ve kişilerin haz duygusunun doyumu bakımından önemini vurgulamıştır. Sanatta öbür insan etkinliklerinden daha fazla özgürlük alanı olduğuna inanan Marcuse, tek boyutlu toplumda sanatın, insanın son eleştirel sığınağı olduğunu öne sürmüştür.

Marcuse'ün düşünceleri özellikle Avrupa'daki 1968 öğrenci hareketlerinin önderleri arasında etkili olmuştur. Marcuse de öğrenci hareketlerini "devrim" olarak nitelemiş, bu hareketleri "hayali gerçeğe uygulama çabası" olarak gördüğü için, günümüz toplumunun gelişmesinde bir dönüm noktası olarak değerlendirmiştir.

BAŞLICA YAPITLAR: *Reason and Revolution*, 1941, (*Us ve Devrim*/Çev.: Aziz Yardımlı, İdea Yay., 1989); *Eros and Civilisation*, 1958 (*Aşk ve Uygarlık*, 1968); *Soviet Marxizm*, 1958, (*Sovyet Marksizmi*); *One Dimensional Man*, 1964, (*Tek Boyutlu İnsan*/Çev.: Aziz Yardımlı, İdea Yay., 1990); *A Critique of Pure Tolerance*, 1965, (*Saf Hoşgörünün Eleştirisi*); *Negations*, 1968, (Yadsımalar); *An Essay on Literature*, 1969, (*Edebiyat Üstüne Deneme*); *Counterrevolution and Revolt*, 1972, (*Karşıdevrim ve İsyan*); *The Aesthetic Dimension*, 1978, (*Estetik Boyut*/Çev.: Aziz Yardımlı, İdea Yay., 1997).

Ayrıntı: 211
İnceleme dizisi: 115

Karşıdevrim ve İsyan
Herbert Marcuse

İngilizceden çevirenler
Gürol Koca-Volkan Ersoy

Yayıma hazırlayan
Zafer Yörük

Kitabın özgün adı
Counterrevolution and revolt

Beacon Press/1972
basımından çevrilmiştir.

Kapak illüstrasyonu
Sevinç Altan

Kapak düzeni
Arslan Kahraman

Düzelti
Ceren Şekerciler

Basıma hazırlık
Renk Yapımevi Tel: (0 212) 516 94 15

Baskı ve cilt
Mart Matbaacılık Sanatları Ltd. Şti. Tel: (0 212) 212 03 39-40

Birinci basım
Ara Yayıncılık 1991

Ayrıntı Yayınları'nda birinci basım
Mayıs 1998

ISBN 975-539-197-5

AYRINTI YAYINLARI
Piyer Loti Cad. 17/2 34400 Çemberlitaş-İstanbul Tel: (0 212) 518 76 19 Faks: (0 212) 516 45 77

Herbert Marcuse

Karşıdevrim ve İsyan

İ N C E L E M E D İ Z İ S İ

ŞENLİKLİ TOPLUM/*I. Illich* YEŞİL POLİTİKA/*J. Porritt* MARKS, FREUD VE GÜNLÜK HAYATIN ELEŞTİRİSİ/*B. Brown* KADINLIK ARZULARI/*R. Coward* FREUD'DAN LACAN'A PSİKANALİZ/*S. M. Tura* NASIL SOSYALİZM? HANGİ YEŞİL? NİÇİN TİNSELLİK?/*R. Bahro* ANTROPOLOJİK AÇIDAN ŞİDDET/*Der: D. Riches* ELEŞTİREL AİLE KURAMI/*M. Poster* İKİBİN'E DOĞRU/*R. Williams* DEMOKRASİ ARAYIŞINDA KENT/*K. Burnin* YARIN/*R. Havemann* DEVLETE KARŞI TOPLUM/*P. Clastres* RUSYA'DA SOVYETLER (1905-1921)/*O. Anweiler* BOLŞEVİKLER VE İŞÇİ DENETİMİ/*M. Brinton* EDEBİYAT KURAMI/*T. Eagleton* İKİ FARKLI SİYASET/*L. Köker* ÖZGÜR EĞİTİM/*J. Spring* EZİLENLERİN PEDAGOJİSİ/*P. Freire* SANAYİ SONRASI ÜTOPYALAR/*B. Frankel* İŞKENCEYİ DURDURUN/*T. Akçam* ZORUNLU EĞİTİME HAYIR!/*C. Baker* SESSİZ YIĞINLARIN GÖLGESİNDE YA DA TOPLUMSALIN SONU/*J. Baudrillard* ÖZGÜR BİR TOPLUMDA BİLİM/*P. Feyerabend* VAHŞİ SAVAŞÇININ MUTSUZLUĞU/*P. Clastres* CEHENNEME ÖVGÜ/*G. Vassaf* GÖSTERİ TOPLUMU VE YORUMLAR/*G. Debord* AĞIR ÇEKİM/*L. Segal* CİNSEL ŞİDDET/*A. Godenzi* ALTERNATİF TEKNOLOJİ/*D. Dickson* ATEŞ VE GÜNEŞ/*I. Murdoch* OTORİTE/*R. Sennett* TOTALİTARİZM/*S. Tormey* İSLAM'IN BİLİNÇALTINDA KADIN/*F. Ayt Sabbah* MEDYA VE DEMOKRASİ/*J. Keane* ÇOCUK HAKLARI/*Der: B. Franklin* ÇÖKÜŞTEN SONRA/*Der: R. Blackburn* DÜNYANIN BATILILAŞMASI/*S. Latouche* TÜRKİYE'NİN BATILILAŞTIRILMASI/*C. Aktar* SINIRLARI YIKMAK/*M. Mellor* KAPİTALİZM, SOSYALİZM, EKOLOJİ/*A. Gorz* AVRUPAMERKEZCİLİK/*S. Amin* AHLÂK VE MODERNLİK/*R. Poole* GÜNDELİK HAYAT KILAVUZU/*S. Willis* SİVİL TOPLUM VE DEVLET/*Der: J. Keane* TELEVİZYON: ÖLDÜREN EĞLENCE/*N. Postman* MODERNLİĞİN SONUÇLARI/*A. Giddens* DAHA AZ DEVLET-DAHA ÇOK TOPLUM/*R. Cantzen* GELECEĞE BAKMAK/*M. Albert - R. Hahnel* MEDYA, DEVLET VE ULUS/*P. Schlesinger* MAHREMİYETİN DÖNÜŞÜMÜ/*A. Giddens* TARİH VE TİN/*J. Kovel* ÖZGÜRLÜĞÜN EKOLOJİSİ/*M. Bookchin* DEMOKRASİ VE SİVİL TOPLUM/*Jo. Keane* ŞU HAİN KALPLERİMİZ/*R. Coward* AKLA VEDA/*P. Feyerabend* BEYİN İĞFAL ŞEBEKESİ/*A. Mattelart* İKTİSADİ AKLIN ELEŞTİRİSİ/ *A. Gorz* MODERNLİĞİN SINIRLARI/*C. Taylor* GÜÇLÜ DEMOKRASİ/*B. Barber* ÇEKİRGE/*B. Suits* KÖTÜLÜĞÜN ŞEFFAFLIĞI/*J. Baudrillard* ENTELEKTÜEL/*E. Said* TUHAF HAVA/*A.Ross* YENİ ZAMANLAR/ *S. Hall-M. Jacques* TAHAKKÜM VE DİRENİŞ SANATLARI/*J.C. Scott* SAĞLIĞIN GASPI/*I. Illich* SEVGİNİN BİLGELİĞİ/*A. Finkielkraut* KİMLİK VE FARKLILIK/*W. Connolly* ANTİPOLİTİK ÇAĞDA POLİTİKA/*G. Mulgan* YENİ BİR SOL ÜZERİNE TARTIŞMALAR/*H. Wainwright* DEMOKRASİ VE KAPİTALİZM/*S. Bowles-H. Gintis* OLUMSALLIK, İRONİ VE DAYANIŞMA/*R. Rorty* OTOMOBİLİN EKOLOJİSİ/*P. Freund-G. Martin* ÖPÜŞME, GIDIKLANMA VE SIKILMA ÜZERİNE/*A. Phillips* İMKÂNSIZIN POLİTİKASI/*J.M. Besnier* GENÇLER İÇİN HAYAT BİLGİSİ EL KİTABI/*R. Vaneigem* CENNETİN DİBİ/*G. Vassaf* EKOLOJİK BİR TOPLUMA DOĞRU/*M. Bookchin* İDEOLOJİ/*T. Eagleton* DÜZEN VE KALKINMA KISKACINDA TÜRKİYE/*A. İnsel* AMERİKA/*J. Baudrillard* POSTMODERNİZM VE TÜKETİM KÜLTÜRÜ/*M. Featherstone* ERKEK AKIL/*G. Lloyd* BARBARLIK/*M. Henry* KAMUSAL İNSANIN ÇÖKÜŞÜ/*R. Sennett* POPÜLER KÜLTÜRLER/ *D. Rowe* BELLEĞİNİ YİTİREN TOPLUM/*R.Jacoby* GÜLME/*H. Bergson* ÖLÜME KARŞI HAYAT/*N. O. Brown* SİVİL İTAATSİZLİK/*Der.: Y. Coşar* AHLÂK ÜZERİNE TARTIŞMALAR/*J. Nuttall* TÜKETİM TOPLUMU/*J. Baudrillard* EDEBİYAT VE KÖTÜLÜK/*G. Bataille* ÖLÜMCÜL HASTALIK UMUTSUZLUK/*S. Kierkegaard* ORTAK BİR ŞEYLERİ OLMAYANLARIN ORTAKLIĞI/*A. Lingis* VAKİT ÖLDÜRMEK/*P. Feyerabend* VATAN AŞK/*M. Viroli* KİMLİK MEKÂNLARI/*D. Morley-K. Robins* DOSTLUK ÜZERİNE/*S. Lynch* KİŞİSEL İLİŞKİLER/*H. LaFollette* KADINLAR NEDEN YAZDIKLARI HER MEKTUBU GÖNDERMEZLER?/*D. Leader* DOKUNMA/*G. Josipovici* İTİRAF EDİLEMEYEN CEMAAT/*M. Blanchot* FLÖRT ÜZERİNE/*A. Phillips* FELSEFEYİ YAŞAMAK/ *R. Billington* POLİTİK KAMERA/*M. Ryan-D. Kellner* CUMHURİYETÇİLİK/*P. Pettit* POSTMODERN TEORİ/*S. Best-D. Kellner* MARKSİZM VE AHLÂK/*S. Lukes* VAHŞETİ KAVRAMAK/*J.P. Reemtsma* SOSYOLOJİK DÜŞÜNMEK/*Z. Bauman* POSTMODERN ETİK/*Z.Bauman* TOPLUMSAL CİNSİYET VE İKTİDAR/*R.W. Connell* ÇOKKÜLTÜRLÜ YURTTAŞLIK/*W. Kymlicka* KARŞIDEVRİM VE İSYAN/*H. Marcuse*

H A Z I R L A N A N K İ T A P L A R

KUSURSUZ CİNAYET/*J. Baudrillard* POLİTİK BİR DÜŞÜNÜR OLARAK NIETZSCHE'YE GİRİŞ/*K.A. Pearson* MARX'IN ÖZGÜRLÜK ETİĞİ/*G. G. Brenkert* HAYATIN DEĞERİ/*J. Hanis* RUJ LEKESİ/*G. Marcus* DÜNYAYI DEĞİŞTİRMEK ÜZERİNE/*M. Löwy* MODERNİZM, EVRENSELLİK VE BİREY/*S. Benhabib* GENEL ETİK/*A. Heller* ARZU ÇAĞI/*J. Kovel* YÖNTEME KARŞI/*P. Feyerabend* KENTLEŞMEDEN ŞEHİRLERE/*M. Bookchin* MARKSİZM VE DİL FELSEFESİ/*V. N. Voloşinov*

İçindekiler

I. KARŞIDEVRİM SÜRECİNDE SOL HAREKET 9
II. DOĞA VE DEVRİM 56
III. SANAT VE DEVRİM 73
— SONUÇ 113
— BİBLİYOGRAFYA 118

Inge'ye
tekrar tekrar

TEŞEKKÜRLER

Dostlarım Leo Lowenthal (Berkeley, Kaliforniya Üniversitesi) ve Arno J. Mayer (Princeton Üniversitesi) elyazmasının tamamını okudular, yorumda bulundular. André Gorz'la yaptığım yoğun tartışmalar görüşlerimi açıklaştırmama yardımcı oldu.

Elyazmasını eskiden beri hep yaptığım gibi vazgeçilmez dostum Barrington Moore, Jr.'a gösteremedim. Yeni kitabını yazmakla meşguldü. Kitabının çok okuyucu bulmasını dilerim. Moore'un okuması benim için, çalışmamın zorunlu bir düzeltimi anlamına geliyordu.

Bu kitaptaki malzemenin çoğu ilk önce 1970'de Princeton Üniversitesi'ndeki ve New York'taki New School for Social Research'deki konferanslar için hazırlanmıştı. Hartford Arts Foundation'ın verdiği ve 3. bölümde sanat hakkındaki düşüncelerimi geliştirmemi sağlayan ödeneğe minnet borçluyum.

Arnold C. Tovell ve Beacon Press'e sadık ve güzel bir işbirliğiyle geçen pek çok yıl için teşekkür ediyorum.

I
Karşıdevrim sürecinde sol hareket

Batı dünyası yeni bir gelişim evresine girmiştir: Artık, kapitalist sistemin savunulması karşıdevrimin ülke içinde ve dışında örgütlenmesini zorunlu kılıyor. Aşırı tezahürlerinde ise Nazi yönetiminin dehşetini uyguluyor. Hintçini, Endonezya, Kongo, Nijerya, Pakistan ve Sudan'da, "komünist" olarak adlandırılan ya da emperyalist ülkelerin hizmetindeki yönetimlere başkaldırmış olan her şeye karşı toplu kıyımlar yapılmıştır. Acımasızca zulmetme, faşist askeri diktatörlüklerin hükmü altındaki Latin Amerika ülkelerinde oldukça yaygındır. İşkence, bütün dünyada "sorgulamalarda" olağan bir araç haline gelmiştir. Dini savaşların şiddetli heyecanı Batı uygarlığının doruklarında yeniden canlanmakta, zengin ülkelerden yoksul ülkelere sürekli silah akışı da

ulusal ve toplumsal kurtuluşun sürekli baskı altında engellenmesine hizmet etmektedir. Yoksulların direnişinin kırıldığı yerde öğrenciler *soldateska*' ve polise karşı mücadeleye önderlik ediyorlar; ki bu öğrencilerin yüzlercesi katledildi, üzerlerine gaz yağdırıldı, bombalandı, hapse atıldı. Üç yüz öğrenci, bir zamanlar Olimpiyat oyunlarının açılışının yapıldığı Mexico City caddelerinde izlenip vuruldu. ABD'de öğrenciler radikal protestonun başını çekmeye devam ediyorlar: Jackson ve Kent eyaletlerindeki cinayetler, tarihsel rollerinin ölçülmesi için yeterlidir. Siyah militanlar yaptıkları eylemleri hayatlarıyla ödüyorlar: Malcolm X, Martin Luther King, Fred Hampton, George Jackson gibi. Anayasa Mahkemesi'ndeki yeni düzen gericiliğin artmasını kurumsallaştırmıştır. Kennedylerin öldürülmesi de, fazla liberal göründüklerinde liberallerin bile güvenlikte olmadıklarını gösteriyor...

Karşıdevrim, büyük ölçüde engelleyici niteliktedir; Batı dünyasında ise bütünüyle engelleyicidir. Yenilerde çözülmeyen hiçbir devrim kalmamıştır ve ufukta da yenisi görünmemektedir. Ortak çıkarlar yaratan devrim korkusu, karşıdevrimin çeşitli aşama ve biçimlerini birbirine bağlar. Bütün bunlar parlamenter demokrasiden polis devleti üzerinden açık diktatörlüğe giden yolu açar. Kapitalizm bütün tarihsel devrimler içinde en radikal olanının tehdidine karşı yeniden örgütlenmektedir. Bu, tam anlamıyla ilk *dünya tarihsel* devrim olacaktır.

Kapitalist süper gücün çöküşü, varlık nedenleri tamamen bu süper güce bağlı olan Üçüncü Dünya'daki askeri diktatörlüklerin de çöküşünü hızlandıracaktır. Bu diktatörlüklerin yerini ulusal "liberal" burjuvazi (bu ülkelerin çoğunda yabancı güçlerle yeni sömürgeci bağlantıları kabullenen burjuvazi) değil, toplumsal ve ekonomik alanda uzun süredir yapılması gereken radikal değişimleri gerçekleştirmeye kararlı kurtuluş hareketlerinin oluşturacağı iktidarlar alacaktır. Çin ve Küba devrimleri, boğucu ablukadan ve daha da pahalı bir savunma aygıtını elde tutma zorunluluğundan kurtulmuş olarak kendi yollarında ilerleyebilir. Sovyet dünyası dokunulmazlığını uzun bir süre koruyabilir ya da belli bir süre için bu devrimi "kapsamayı" başarabilir mi?

Dahası, kapitalist ülkelerde devrim, başarısız öncüllerinden *niteliksel* olarak farklı olacaktır. Kapitalizmin eşitsiz gelişimine göre bu farklılık değişebilir. İleri eğilimlerinde bu devrim, sosyalist ye-

niden yapılanmayı rekabetçi bir tarzda kapitalist gelişmeye bağlayan baskıcı sürekliliği yıkabilecektir. Bu korkunç rekabet yıkıldığında sosyalizm "üretici güçler" fetişizminin üstesinden gelebilir. Bu durum, kapitalist tüketim toplumunun gereksiz ve köleleştirici rahatlığını reddederken, insanın kullandığı üretim araçlarına bağımlılığını azaltır ve üretimi, yabancılaşmış emeği ortadan kaldırmaya yöneltebilir. Bireyler, var olma mücadelesi içinde zorlayıcı saldırganlık ve baskıya mahkum olmadan şiddet, çirkinlik, bilgisizlik ve zulmün sürmesine artık olanak vermeyecek teknik ve doğal bir çevre oluşturabilecekler.

Gelecekteki bir sosyalizmin bu tanıdık özelliklerinin ardında, sosyalizmin niteliksel olarak farklı bir *bütünsellik* olduğu düşüncesi yatar. Sosyalist evren, aynı zamanda ahlâki ve estetik bir evrendir: Diyalektik materyalizm, idealizmi kuram ve pratiğin bir öğesi olarak kapsar. Var olan maddi gereksinimler ve tatmin yolları sömürünün gereklerine göre biçimlenmekte ve denetlenmektedir. Sosyalizm, yoksulluğu yok etmek amacıyla mal ve hizmetleri çoğaltırken, sosyalist üretim de varoluşun niteliğini değiştirmelidir; yani gereksinimleri ve tatmin yollarını. Günümüzde maddi varoluştan ayrı ve onun üzerindeki bir kültür alanına indirgenmiş olan ahlâki, psikolojik, estetik ve düşünsel yetiler, o zaman maddi üretim etmenleri durumuna geleceklerdir.

Bu bütünlüklü sosyalizm düşüncesinin şimdilerde radikal sol arasında kuram ve pratik için bir yol gösterici durumuna gelmekte olmasının nedeni, kapitalizmin fiili gelişmesinin tarihsel yanıtı olmasıdır. Marx'ın sosyalist bir toplum kurulması için tasarladığı gelişme düzeyine teknik açıdan gelişmiş kapitalist ülkeler uzun süreden beri ulaşmış durumdadır ve tam da bu gelişmedir ki ("tüketim toplumu") halkın desteğini sağlayarak ve sosyalizmin gerekçelerini itibardan düşürerek kapitalist üretim ilişkilerinin sürekliliğine hizmet etmektedir. Kapitalizm, kuşkusuz üretim ilişkilerini teknik kapasitesi ile hiçbir zaman uyum içinde yürütememiştir ve yürütemeyecektir de; insanın işgücünü maddi üretim sürecinden aşama aşama eleyebilecek bir mekânizasyon en sonunda sistemin sonunu getirecektir.[1] Fakat kapitalizm tabandaki

1. Karl Marx, *Grundrisse der Kritik der Politischen Oekonomie* (Berlin: Dietz, 1953), s. 593.

nüfusun bağımlılığını arttırarak emeğin verimliliğini daha da arttırabilir. Aslında teknik gelişim =artan toplumsal zenginlik [artan G.M.H. (Gayrisafi Milli Hasıla)]= artan kölelik eşitlemesi, kapitalist ilerleme yasasıdır. Sömürü, meta dünyasının ve hizmetlerinin sabit gelişimini örnek göstererek kendini meşrulaştırır; kurbanlar "iyi hayat"a giden yoldaki kazalardır.

O zaman kapitalist teknolojik yapının görece daha yüksek yaşam standardını ve halkın denetimine bağışıklık kazanmış bir iktidar yapısını koruduğu yerde insanların sösyalizme, tam olarak düşman olmasa da ilgisiz kalmaları şaşırtıcı değildir. "Halk"ın büyük çoğunluğunun mavi yakalı işçilerin oluşturduğu ABD'de bu düşmanlık, Yeni Sol'a olduğu kadar Eski Sol'a karşı da yönelmiştir; işçi hareketinde Marksist geleneğin hâlâ ayakta durduğu Fransa ve İtalya'da Komünist Partisi ve sendikalar işçi sınıfının büyük bir kesiminin desteğine sahiptir. Bu, sadece bu sınıfın kısıtlı yaşam koşullarına mı, yoksa aynı zamanda demokratik-parlamenter asgari programıyla sosyalizme (göreceli) barışçıl bir geçiş sözü veren komünist politakaya mı bağlıdır? Ne olursa olsun bu politika, işçi sınıfının hüküm sürmekte olan durumunda dikkate değer bir iyileşme olasılığını –kurtuluş olasılığının azalması pahasına– getirir. Sadece Sovyetler Birliği'ne duyulan bağlanma değil aynı zamanda eldeki bu asgari stratejinin temel ilkeleri de var olan toplumla yeni toplum arasındaki farklılığı azaltır: Sosyalizm artık kapitalizmin tam bir olumsuzlaması görünümü arz etmez. Oldukça tutarlı bir biçimde bu politika, bağımlılık zincirinin kırılması –başlangıcından itibaren kırılması: Toplumun yeniden yapılanmasının bir ilkesi olarak self-determinasyonun oluşumu– anlamında sosyalizm kavramına bağlı olan Yeni Sol'un devrimci stratejisini reddeder ve etmek zorundadır. Fakat radikal strateji kadar radikal amaçlar da, işçi sınıfının büyük bir kısmı burjuva toplumunun bir sınıfı durumuna geldiği için, küçük azınlıksı gruplar ve bileşimini proletaryadan çok orta sınıfın oluşturduğu kesimle sınırlıdır.

Özetlemek gerekirse, gelişmiş kapitalist ülkelerde kapitalist gelişimin en yüksek basamağı, en düşük devrimci potansiyele tekabül eder. Kendisi de yeterince gerçek olan görünüşün ardında çok *farklı* bir gerçeklik yatıyor olmasaydı, bu bize oldukça bildik gelecek ve daha fazla tartışmayı gerektirmeyecekti. Kapitalizmin iç di-

namiği değişmekte, yapısındaki değişimlerle birlikte devrimin yolu da değişmektedir. Bu değişim, devrimin potansiyel kitle tabanını azaltacağına genişletir ve sosyalizmin asgari amaçlarından çok radikal amaçlarını canlandırır.

Kapitalizmin yıkıcı büyümesi ile devrimci potansiyelin (görünürdeki ve gerçek) gerilemesi arasındaki paradoksal ilişkinin yeterli bir yorumlaması, kapitalizmin yeni-emperyalist, küresel yeniden yapılanmasının tam bir çözümlemesini gerektirir. Bu tür bir çözümleme yolunda bugüne kadar önemli katkılar yapılmıştır.[2] Ama burada da bu malzeme temelinde, tartışmayı sadece ABD'deki radikal değişik olasılıkları üzerinde odaklaştırmaya çalışacağım.

III

İşçi sınıfının büyük bir kesiminde devrimci olmayan –hayır, karşıdevrimci– bilincin yaygınlığı açıkça ortadadır. Elbette ki devrimci bilinç kendisini her zaman sadece devrimci durumlarda hissettirmiştir; fark, artık işçi sınıfının toplumdaki durumunun böylesi bir bilinçliliğe büyük oranda engel olmasından kaynaklanır. İşçi sınıfının büyük bir kesiminin kapitalist toplumla bütünleşmesi yüzeysel bir görüngü değildir; kökleri altyapının kendisinde, tekelci kapitalizmin ekonomi politiğinin içindedir: Metropol işçi sınıfına artık kâr, yeni-sömürgeci sömürü, askeri bütçe ve devasa devlet ödenekleri dolayımıyla sağlanan yararlar. Bu sınıfın zincirlerinden başka kaybedecek çok şeyi olduğunu söylemek belki kaba bir ifade olacaktır, ama bu aynı zamanda doğrudur da.

2. Örneğin bkz. Paul A. Baran ve Paul M. Swezy, *Monopoly Capitalism* (Penguin Books, 1968); Joseph M. Gillman, *Prosperity in Crisis* (New York: Marzani and Munsell, 1965); Gabriel Kolko, *Wealth and Power in America* (New York: Praeger, 1962); Harry Magdoff, *The Age of Imperialism* (Londra: Mounthly Review Press, 1969); G. William Domhoff, *Who Rules America?* (Londra: Prentice-Hall, 1967). A. A. Berle ve John Kenneth Galbraith gibi "burjuva" ekonomistleri bu olgular söz konusu olduğunda Marksistlerle şaşırtıcı ölçüde fikir birliği içindedirler. Benzer bir antoloji için bkz. Maurice Zeitlin, (der.), *American Society Inc.* (Chicago: Markham, 1970)

İşçi sınıfının gelişmiş kapitalist toplumla eğilimsel olarak bütünleşmesi konusunu, bu değişimin tüketim alanında olduğunu, bu yüzden de proletaryanın "yapısal tanımına" bir etkide bulunmayacağını belirterek bir kenara atmak kolaydır.[3] Tüketim alanı insanın toplumsal varoluşunun bir bölümüdür ve böyle oluşuyla, insanın hareketlerini, çalışmadığı zamanlarında olduğu kadar çalıştığı zamanlardaki davranışlarını da biçimleyen bir etmen olarak bilincini de belirler. Artan beklentilerin siyasal potansiyeli bilinir. Geniş toplumsal görünümleri içinde tüketim alanını yapısal çözümlemenin dışında tutmak, diyalektik materyalizm ilkesini zedeler. Yine de, örgütlenmiş emeğin bütünleşmesi bir başka açıdan yüzeysel bir görüngüdür: Bu durum çözücü, merkezkaç eğilimleri gizler, ki aslında kendisi bu eğilimlerin bir dışavurumudur. Merkezkaç eğilimler de zaten entegre alanın *dışında* işlemezler; tam da bu alanda tekelci ekonomi kapitalist çatıyı parçalama tehdidi gösteren koşullar ve gereksinimler yaratır. İleride de tartışılacak olan klasik önermeyi yineliyorum: Kapitalizmin artan *zenginliği* onun yıkımına neden olacaktır. *Tüketim toplumu* kapitalizmin son basamağı, mezar kazıcısı olacak mıdır?

Bu soruya olumlu bir yanıt vermeyi sağlayacak çok az kanıt var gibi görünmektedir. Kapitalizmin en yüksek aşamasında en gerekli devrim, en olanaksız devrim haline geliverir. En gerekli, çünkü yerleşik sistem kendisini sadece kaynakların, doğanın, insan yaşamının ve durumun sürmesine bir son verecek olan *nesnel* koşulların toptan yıkımı ile korur. Bu koşullar şunlardır: Yoksulluğu ortadan kaldırmaya yetecek bir toplumsal zenginlik; bu amaca doğru eldeki kaynakları sistemli bir şekilde geliştirmek için teknik bilgi; üretici güçleri harcayan, alıkoyan ve yok eden bir yönetici sınıf; Üçüncü Dünya'daki antikapitalist güçlerin büyüyerek sömürü rezervini azaltması; üretim araçlarının kontrolünden koparılmış ve küçük, asalak bir egemen sınıfla karşı karşıya mevzilenmiş çok büyük bir işçi sınıfı. Fakat aynı zamanda iş ve boş zamanın bütün boyutlarına yayılmış bulunan sermaye iktidarı, sunduğu mal ve hizmetlerle ve ürkütücü oranda etkili siyasal, askeri ve polisiye ay-

3. Birçok eleştirmenin yanında bak. Ernest Mandel, "Workers and Permanent Revolution" *The Revival of American Socialism,* George Fisher, (der.) (New York: Oxford University Press, 1971), s. 170'ten itibaren.

gıtların yardımıyla halk tabanını kontrolü altında tutuyor. Nesnel koşullar devrimci bilince tercüme edilmiyor; kurtuluşa duyulan hayati gereksinim bastırılmış ve güçten yoksun bir halde durmaktadır. Sınıf mücadelesi, "ekonomistik" bir çerçevenin içerdiği biçimlerde sürdürülmekte, reformlar devrime ulaşmak için yapılmamaktadır. Öznel unsur geride kalmıştır.

Bununla birlikte, devrim olasılığı ve zorunluluğu arasındaki bu uyumsuzluğu sadece öznel ve nesnel koşullar arasındaki bir ayrımlaşma şeklinde yorumlamak yanlış olacaktır. Bunlar birbiriyle büyük ölçüde uyumludurlar: Reformist ya da konformist bilinç kapitalizmin ulaştığı aşamaya ve onun her yerde hazır bulunan güç yapısına tekabül eder [bu, siyasal bilinci ve başkaldırıyı, entegre olmamış azınlık gruplarıyla orta sınıf içinde olduğu kadar işçi sınıfının (özellikle Fransa ve İtalya'daki) da arasında yoğunlaştıran bir durumdur]. "Olanaksız" devrim paradoksu, çözümünü bu nesnel koşulların kendisinde bulacaktır.

Kapitalizmin ve yeni emperyalizmin II. Dünya Savaşı'ndan sonra başlayan yeniden istikrar kazanma süreci (Hintçini'ne, enflasyona, uluslararası mali krize ve ABD'deki artan işsizliğe rağmen) henüz sona ermemiştir. Sistem, ekonomik ve askeri gücü sayesinde, egemenliği altındaki ve dışındaki ciddi çatışmaların hâlâ "üstesinden gelebilecek" durumdadır. 20. yüzyıl devrimini, işte 20. yüzyıl kapitalizminin daha önceleri bilinmeyen bu kapasitesi meydana getirecektir (bu devrimin, öncülerinden, özellikle de Rus Devrimi'nden çok farklı bir temeli, stratejisi ve yönü olacaktır). Rus Devrimi'nin özellikleri "ideolojik olarak bilinçli öncüleri"nin liderliği, onun "aracı" olarak kitle partisi, temel amacı da "devlet iktidarı için mücadele" idi.

> Bu tür bir devrimin Batı'da hiçbir zaman gerçekleşmemiş olması kazara değildir. Burada kapitalist sistem sadece, azgelişmiş ülkelerdeki modern devrimlerin itici gücü olagelen birçok amaca erişmekle kalmamış, aynı zamanda sabit gelir artışıyla, dolayım araçlarının karmaşıklığıyla, sömürünün uluslararası örgütlenişiyle, halkın çoğunluğuna hayatta kalmak için bir olanak ve çoğunlukla da ani sorunlara kısmi bir çözüm getirmede de başarılı olmuştur.[4]

4. Lucio Magri, "Parlement ou Counseils" (1970) *Il Manifesto: Analyses et Theses...*, Rossana Rossanda ed. (Paris: Editions du Seuil, 1971) s. 332 vd.

Geçim gereksinimlerinin ötesindeki gereksinimlerin giderek daha çok tatmin edilişi de devrimci alternatifin çehresini değiştirir: Bu alternatif sadece daha fazla üretmeye ve ürünü daha iyi paylaştırmaya değil, farklı tarzda, farklı mallar üretmeye ve insan ilişkilerine yeni bir biçim vermeye de[5] muktedir bir toplumsal düzen oluşturma projesi haline gelir.

18. ve 19. yüzyıllarda sermaye ile emek arasındaki ilişkiden doğan kitle tabanı, tekelci sermayenin metropollerinde artık görülme-mekte (kapitalist sürece yeni girmiş bulunan ülkelerde de yavaş yavaş değişmekte) ve üretim tarzının dinamiğiyle tarihsel tabanın büyüyüp dönüşmesi yeni bir siyasal tabanın oluşmasına yol açmaktadır.

Ekonomik ve siyasal yoğunlaşmanın en son basamağında, ekonominin bütün sektörlerindeki tekil kapitalist girişimler bir bütün olarak sermayenin (Gesamtkapital) gereklerine bağımlı hale getirilmiştir. Bu eşgüdüm, birbirine bağlı iki düzlemde oluşur: Tekelci rekabet altında normal ekonomik süreç (sermayenin büyüyen organik bileşimi; kâr oranı üzerinde baskı) ve "devlet yönetimi".[6] Bunun sonucunda, önceden bağımsız bir sınıf olan orta sınıfın giderek daha geniş bir bölümü, üretim araçlarının kontrolünden uzak bir şekilde, artıkdeğerin oluşturulması ve gerçekleştirilmesi işiyle uğraştığı için sermayenin doğrudan kölesi haline gelmiştir. Sermayenin gerçekleştirilmesi ve yeniden üretimi için uzun zamandan beri vazgeçilmez olan "üçüncü sektör" (hizmet üretimi) dev bir maaşlı işçiler ordusu kurmuştur. Aynı zamanda maddi üretimin giderek teknolojik olan karakteri de fonksiyonel entelijansiyanın bu sürece katılımını sağlar. Böylelikle sömürü temeli, fabrika ve dükkânların ötesinde ve mavi yakalı işçi sınıfının çok ötesine genişletilmiş olur.[7]

---

5. A.g.e.
6. Bkz. Seymour Melman, *Pentagon Capitalism* (New York: Mc Graw-Hill, 1970). Fakat "devlet yönetimi" terimi devletin sermayeden özerkliğini abartmaktadır.
7. "Yeni işçi sınıfı" üzerine tartışma Serge Mallet'nin *La Nouvelle classe ouvriere* (1963) yazısıyla patlak vermiştir. Daha fazla bilgi için bkz. J. M. Budish *The Changing Structure of the Working Class* (New York: International Publishers, 1964); Stanley Aronowitz *The Revival of American Socialism* s. 188'den sonra

Komünist strateji, işçi sınıfının bileşimindeki kesin değişiklikleri uzun zamandır kabul etmektedir. Aşağıdaki demeç, Fransız Komünist Partisi'nin XIX. Kongresi tezleri üzerine yapılan tartışmadan alınmıştır: "...Komünist Parti el emeği ile işçi sınıfı üyeliğini hiçbir zaman birbirine karıştırmamıştır... Teknolojideki hızlı ilerleme ile el emeği olmayan işçilikteki artışla birlikte el emeği ile kafa emeğini birbirinden ayırmak, kapitalist üretim tarzı bu ayrımı ne kadar korumaya çalışırsa çalışsın, gittikçe daha da zorlaşmaktadır." Demeç bundan sonra Marx'ın *"travailleur collectif"* kavramının geleneksel (yevmiyeli) işçi sınıfı ile özdeş olmadığını savunur: " 'Travailleur collectif' araştırmacı, mühendis, kadro gibi işçi olmayan maaşlı memurları kapsar." Günümüzün işçi sınıfı bir hayli genişlemiştir: "Bu sınıfın çekirdeğini oluşturanlar, yalnızca tarımdaki, fabrikalardaki, madendeki, yapı şantiyelerindeki proleterleri değil, aynı zamanda maddi üretimin düzenlenmesine ve işletilmesine doğrudan katılan işçilerin bütününü de kapsar." İşçi sınıfının bu dönüşümünde sadece yeni maaşlı memur tabakaları bu sınıfa "eklemlenmekle" kalmaz, "maddi üretim sektörünün bir bölümünü oluşturmayan işler de üretici bir özellik kazanırlar."[8]

> [Bugün] tekelci [sermaye]nin gücü, artık asıl olarak iş ilişkilerinde [*Arbeitsverhältnis*] değil, bu ilişkilerin *dışında,* piyasada, siyasal ve toplumsal yaşamın bütün alanlarında kendini ifade eder duruma gelmiştir... Tekelci kapitalizm kurbanlarını sadece kendisine bağımlı olanlardan seçmez; öyle ki her birimiz şimdi değilse bile başka bir

---

"Does the United States Have a New Working Class?" ve André Gorz, *Les Temps Modernes,* 1971, Ağustos-Eylül s. 141 "Technique, techiniciens et Lutte Des Classes". Gorz'un, üretim sürecinin kontrolüne katılan ve işletmenin fiili bir parçası olan teknik-bilimsel işçilerle bu hiyerarşinin etkisinde olan işçiler ayrımı özellikle önemlidir. Ayrıca bkz. Herbert Gintis'in *Socialist Revolution* (San Francisco) dergisinin Mayıs-Haziran 1970'teki "The New Working Class and Revolutionary Youth" adlı yazısı.

Yeni Sol ve Kapitalizmin günümüzdeki aşaması hakkında yazılmış olanlar bir kütüphaneyi dolduracak kadar fazladır. Burada sadece bir tanesine değineceğim-kanımca en seçkin, en doğru, en eleştirel ve en güzel olanına; iki genç aktivist, Greg Calvert ve Carol Neiman tarafından yazılmış olan: *A Disrupted History: The New Left and the New Capitalism* (New York: Random House, 1971).

8. *France Nouvelle.* Hebdomadaire Central du Parti Communist Français, Ocak 28, 1970.

zaman kapitalist ilişkiler ağına yakalanabiliriz. Bu arada tekelci kapitalizme dolaysız bağımlı olanların [kurbanların] da bazen "daha az kurban," bazen de taraftar ve potansiyel müttefik olabileceklerini akıldan çıkarmamak gerekir.[9]

Sömürünün genişleyen ölçeği ve ülke içinden ve dışından daha fazla nüfusu sömürü altına alma gereksiniminin ardında, tekelci kapitalizmin şu baskın eğilimi yatar: Bütün toplumu kendi çıkarı ve tahayyülü doğrultusunda örgütleme.

Gesamtkapital'in ardında, yönetici ve örgütleyici gücü, Gesamtarbeiter'ın[10] (birleşik işgücü)'nün üretici gücüyle çatışır: Her bir birey eşgüdümlü halk kitlesinin sadece bir fragmanı ya da atomu haline gelir. Üretim araçlarının kontrolünden uzak tutulan bu kitle, küresel artıdeğeri yaratır. Bu kitle içinde entelijansiya, sadece maddi üretim sürecinde değil, aynı zamanda tüketimin ve "üretken" davranışların giderek daha çok bilimselleşen manipülasyonunda ve yönlendirilmesinde de hayati bir rol oynar.

Sermaye gerçekleştirme süreci her geçen gün daha fazla nüfus katmanını yörüngesine katar –mavi yakalı işçi sınıfının ötesine genişler. Marx, sömürü tabanının önceleri "üretici olmayan" iş ve hizmetleri de içine alacak şekilde genişlemesine neden olan yapısal değişiklikleri şöyle açıklıyor:

> Artık bireysel işçi değil, daha çok toplumsal olarak birleşmiş olan iş gücü kolektif iş sürecinin faili durumuna gelmiştir. Bir bütün olarak üretici makinayı oluşturan rekabet halindeki çeşitli işgüçleri, metaların (burada daha çok ürünlerin) doğrudan üretimine değişik şekillerde katılırlar. Bir birey elleriyle, bir diğeri kafasıyla, yönetici, mühendis, teknolojist vb. olarak, diğeri gözetmen olarak bir diğeri de doğrudan el işçisi ya da sadece yardımcı olarak çalışır. Böylece işgücünün giderek daha fazla işlevi, üretici iş kavramı kapsamına ve daha çok sayıda işçi de üretici işçi kavramı kapsamına girer. Bunlar sermaye tarafından doğrudan doğruya sömürülürler... [Kolektif işçinin müşterek etkinliği] hemen aynı zamanda malların toplamı da olan kolektif ürünün ortaya çıkmasına yol açar; bu kolektif emeğin sadece bir üyesi olan bireysel

9. Lelio Basso, *Zur Theorie des Politischen Konflikts* (Frankfurt: Suhrkamp, 1969) (çeviri ve italikler bana aittir.) s. 10, 13, vd., 1962.
10. Bkz. Karl Marx, *Capital,* XVI. bölüm, ikinci paragraf. (New York: Modern Library)

> işçinin işlevinin doğrudan el emeğine daha uzak ya da daha yakın olmasının önemi yoktur. ...Bu bileşik işgücünün etkinliği, kendisinin sermaye tarafından doğrudan üretken tüketimidir –yani sermayenin kendini gerçekleştirmesi, artıdeğerin doğrudan ortaya çıkışıdır...[11]

Böylece, ileri kapitalizmin iç dinamiğinde "üretici emek kavramı ister istemez genişlemiş," bununla birlikte de üretken işçi kavramı[12] ile işçi sınıfının kendisi genişlemiştir. Değişim sadece nicel değildir ve kapitalizmin evrenini bütünüyle etkilemektedir.

Sömürünün genişlemiş evreni bir makinalar toplamıdır (yani insani, ekonomik, politik, askeri, eğitimsel makinalar toplamı): Bu evren, her biri kendi egemenliğini korumaya ve genişletmeye kendini adamış, bu doğrultuda küresel ölçekte rekabet halinde olan, ama hepsi de bir bütün olarak ulusun sermayesinin –sermaye olarak 'ulus'un; emperyalist sermayenin– üst çıkarları doğrultusunda hareket eden uzmanlaşmış "profesyonel" yöneticiler, siyasetçiler ve generallerden oluşmuş bir hiyerarşinin kontrolü altındadır. Doğru, bu emperyalizm öncekilerden farklıdır –acil ve kısmi ekonomik gereklerden daha fazlası söz konusudur. Ülkenin egemen gruplarının yaygın özgürlük hareketlerini tasfiye edemedikleri yerde ulusun güvenliği eğer askeri, ekonomik ve "teknik" müdahaleyi gerektiriyorsa bu, sistemin kendi ekonomik mekânizmaları ile artık kendini yeniden üretemeyecek durumda olmasındandır. Bu görev, uluslararası alanda "aşağı"dan gelen ve metropollerde de muhalefeti ateşleyen bir militan muhalefetle karşı karşıya olan devlet tarafından yerine getirilmek durumundadır. Bugün tehlikeli güç siyaseti oyununun sosyalist devlet ile kapitalist devlet yörüngelerini etki alanları konusunda etkili bir işbirliğine ve bölüşüme götürdüğü bir zamanda bu diplomasi aşağıdan gelecek genel tepkiyi göz önüne alır. Oysa "aşağıdakiler," yalnızca sefilleri değil, aynı zamanda denetlenecek ve baskı altına alınacak nesneler olarak daha eğitimli ve ayrıcalıklı insanları da içerir.

Piramidin en altında atomizasyon yaygınlaşmıştır. Bu durum *bütün* bireyi (gövdeyi ve zihni) bir araca, hatta aracın bir parçasına

11. Karl Marx, *Resultate des unmittelbaren Produktionsprozesses* (*Capital*'in 6. bölümlerinden birinin eski bir versiyonu) (Frankfurt: Neue Kritik, 1969) s. 65 v.d.
12. *Capital* 1. cilt XVI. bölüm ikinci paragraf. Ayrıca bkz. *Theorien über den Mehrwert*. Karl Kautsky ed (Stuttgart: Dietz, 1905), cilt 1, s. 324 vd.

dönüştürür: Aktif ya da pasif olarak, üretici ya da alıcı olarak, iş zamanında ya da boş zamanlarında birey sisteme hizmet eder. Teknik işbölümü, insanı kapitalist sürecin koordinatörleri tarafından koordine edilen kısmi işlemlere ve işlevlere böler. Sömürünün bu teknik yapısı, zengin bir toplumu oluşturan ve sürdüren büyük bir insani araçlar ağını örgütler. Çünkü acımasızca bastırılmış azınlıklara dahil olmadıkça birey bu zenginlikten yararlanır da.

Sermaye, bütün insan varlığını (aklını ve duygularını), sistemin hedefleri yanında değer ve vaatlerini, ideolojik cennetini de üretmeye ve yeniden üretmeye yarayacak bir yönetilme nesnesine çevirirken, artık metropollerde yaşayanların çoğunluğu için yoksullar yaratmak yerine onların maddi ihtiyaçlarının tatminine yönelmektedir.[13] Teknolojik perdenin ardından, siyasal demokrasi perdesinin ardından gerçeklik, evrensel kulluk, yapay seçme özgürlüğü içinde insan onurunun yokluğu belirir. İktidar yapısı da artık liberal bir kültür üslubunda, ikiyüzlü bir tarzda (böylece en azından onurun "formaliteleri"ni, kabuğunu koruyarak) bile olsa "yüceltilme" gereği duyulmaksızın sözde gerçek ve adalet iddiaları sertçe bir kenara atılmaktadır.

Doğru ile yanlış, iyi ile kötü açık olarak siyasal iktisat kategorileri haline gelir, insanların ve şeylerin piyasa değerini tanımlarlar. Meta biçimi evrensel hale gelirken aynı zamanda serbest rekabet yok olduğu için ticari eşyanın "kendi" kalitesi de pazarlanabilirliğini belirleyen bir etken olmaktan çıkar. Bir başkan, bir otomobil gibi satılmaktadır; siyasal konuşmalarını doğru ya da yanlış diye değerlendirmenin artık modası geçmiş görünüyor (bunları geçerli kılan onların oy koruyucu ya da oy toplayıcı nitelikleridir). Tabii ki başkan, satın alınmasının nedeni olan işlevini yerine getirmeyi bilmelidir: Her zaman olduğu gibi işi teminat altına almayı bilmelidir. Aynı şekilde, bir otomobilin kalitesi kâr

13. Bu değişim "isteğe bağlı gelir"deki artışla, bir başka deyişle temel ihtiyaçların tatminini gerektirmeyen gelirle açıklanır. (*Fortune* dergisi Aralık 1967, bu kısmın bütün kişisel gelirin üçte biri kadar olduğu tahmin edilmiştir). Bkz. David Gilbert'in "Consumption: Domestic Imperialism" adlı yazısı; Wisconsin Taslak Direniş Birliği Enstitüsü için hazırlanmış bir konuşmadan. Aynı zamanda, 1970'de ABD'deki yoksulluk artmakta, eski durumuna gelmektedir; bu on yıllık bir eğilimdir (Nüfus sayımı bürosu, 8 Mayıs 1971'de *New York Times*'ta yayınlanmıştır).

marjı tarafından belirlenir ve sınırlanır. Otomobil de satın alınmasının nedeni olan işlevini yerine getirmelidir. Fakat bu "teknik" kalite, satış politikasının gerektirdiği kaliteler tarafından "örtülür" (aşırı güç, güçten düşürücü rahatlık, parlak ama kötü malzeme, v.b.)

Meta biçimi evrensel hale geldiği ve önceleri görece özerkliğini koruyan maddi ve "yüksek" kültür dallarını birleştirdiği için kapitalizmin zorunlu çelişkisini onun en yoğun olduğu yerde gözler önüne serer: Çalışan nüfusun bütününe karşı sermaye.

Bu bağımlı kitlede üretim sürecinde konumların hiyerarşisi, sürekli sınıf çatışmalarına neden olur (bu, doğrudan çıkar çatışmasıdır; örneğin, yüksek ödenekli teknisyenler, eksperler ve türlü uzmanlarla teknolojinin bu katılımından dolayı zor durumda kalan işçiler arasındaki çatışma; örgütlü emek ile ulusal ve ırksal azınlıklardan oluşan alt proleterler arasındaki çatışma). "Üretici olmayan" entelijansiya, üretici işçiye oranla daha fazla hareket özgürlüğüne sahiptir. Yine de, üretim araçlarının üzerindeki kontrolden kopuş, haftalık ve aylık gelirlerinin ortak *nesnel* koşulunu tanımlar: Sömürü koşulunu (bunlar sermayeyi yeniden üretirler). Sömürünün halkın büyük bir kesimine yayılması (yüksek yaşam standardı ile birlikte) *tüketim toplumunun* öbür yüzünde yatan gerçekliktir; bu gerçeklik bireylerin ardında halk tabanının çok farklı ve çatışan sınıflarını birbirine kaynaştıran birleştirici bir güçtür.

III

Bu birleştirici güç çözücü bir güç olarak kalır. Toplumun tekelci sermaye altındaki bütün örgütlenmesi ve bu örgütlenmenin yarattığı büyüyen zenginlik, birleştirici gücün bu gelişim dinamiğini ne ihlal edebilir, ne de engelleyebilir: Kapitalizm yarattığı ihtiyaçların tatminini sağlayamaz. Artan yaşam standardının kendisi de bu dinamiği vurgular: Yaşam standardı, pazarda tatmini sağlanabilen ihtiyaçların sabit olarak yaratılmasını sağlamıştır; şimdi ise kapitalist üretim tarzı kaldırılmadığı sürece doyurulamayacak olan *aşkın* ihtiyaçları beslemektedir. Kapitalizmin artan *yok-*

sullaşma ile büyüdüğü ve bu yoksullaşmanın da devrimin temel bir etkeni olacağı –yeni tarihsel biçimlerde de olsa– hâlâ doğruluğunu korumaktadır.

Marksist kuramda yoksulluk, asıl olarak mahrumiyet, doyurulmamış hayati ihtiyaçlar, yani her şeyden önce maddi ihtiyaçların karşılanamaması anlamına geliyordu. Bu kavram gelişmiş endüstriyel ülkelerdeki işçi sınıflarının koşullarını açıklamada artık yetersiz kaldığında, *göreli* mahrumiyet olarak yeniden yorumlanmıştır: Toplumsal refah ve kültürel yoksullaşma ile kıyaslanma anlamında. Oysa bu yorum sosyalizme geçişte aldatıcı bir sürekliliği, yani yaşamın, ihtiyaçların var olan dünyası içinde iyileştirileceğini varsayar. Fakat sosyalist devrimde söz konusu olan sadece ihtiyaçların var olan dünyası içinde tatminin arttırılması değildir, ne de tatminin bir (alt) düzeyden daha yüksek bir düzeye yükselmesidir. Asıl söz konusu olan bu dünyadan kopuş, yani *nitel sıçramadır*. Devrim, bünyesinde bilinç ile duyarlığın, boş zamanların olduğu kadar çalışma sürecinin, maddi olduğu kadar kültürel de olan ihtiyaçlar ile özlemlerin radikal dönüşümünü barındırır.[14] Bu dönüşüm işin parçalara ayrılmasına, aptalca işlemler ile aptalca ticaretin zorunluluk ve üretkenliğine karşı, para canlısı burjuva bireyine karşı, teknoloji kılığına bürünmüş köleliğe karşı, iyi yaşam kılığındaki yoksulluğa karşı, bir yaşam biçimi olarak benimsenmiş olan kirliliğe karşı girişilen mücadelede açığa çıkar. Ahlâki ve estetik ihtiyaçlar temel, hayati ihtiyaçlar haline gelir ve cinsler arasında, nesiller arasında, insan ve doğa arasında yeni ilişkiler kurulmasında zorlayıcı etkide bulunur. Özgürlük, bütün olarak duyusal, etik ve rasyonel olan bu ihtiyaçların giderilmesi temelinde kavranır.

Yeni Sol, doğanın restorasyonu için, halka açık parklarla plajlar için, sükunet ile güzelliğe ayrılacak yerler için yapılacak mücadelenin önemini belirtiyorsa, yeni bir cinsel ahlâk, kadınlar için özgürlük talep ediyorsa kapitalist sistem tarafından dayatılan ve bu sistemi yeniden üreten maddi koşullara karşı da savaşıyor demektir. Çünkü estetik ve ahlâki ihtiyaçların bastırılması bir ege-

14. *Il Manifesto* adlı grubun platformuna bakınız. Özellikle bkz, *Politics and Society*, Cilt I, no 4; Ağustos 1971; 73., 74. ve 79. tezler.

menlik aracıdır (2. ve 3. bölümlere bakınız).

Marx, kapitalizmi sona erdirecek olan ilerleme düzeyini, temel ihtiyaçların dışında hayati addedilen "lüzumsuz" ihtiyaçların gelişiminde ve yayılmasında görmüştür:

> Sermayenin büyük tarihsel rolü artıkemeği, saf kullanım değeri, saf geçim açısından lüzumsuz olan emeği yaratmasıdır. (Bir taraftan) ihtiyaçların düzeyi; zorunlu ihtiyaçlar için gerekli artıkemeğin kendisinin bizzat tekil ihtiyaçlar tarafından yaratılan genel bir ihtiyaç olduğu dereceye kadar geliştirildiği ve (diğer taraftan da) sermayenin katı disiplini sonraki nesilleri çalışkanlık konusunda eğittiği ve bu niteliğin yeni neslin genel özelliği haline geldiği ölçüde sermayenin tarihsel rolü yerine getirilir...[15]

Zorunluluklardan başka ve onların üzerinde çalışmaya duyulan evrensel ihtiyaç, burada bireysel ihtiyaçlardan geliyormuş gibi konmuştur –bireyler ancak bu koşullar altında işlerinin nesnelerini, önceliklerini ve yönlerini kendileri belirleyebilecektir. Zorunluluktan dolayı çalışma durumunun teknik olarak en aza indirgenebildiği kapitalizmin en gelişmiş safhasında artıkemeğe duyulan genel ihtiyaç, kopuşun, yani nitel sıçrayışın habercisi olacaktır. Devrimin tarihsel yeri, temel ihtiyaçların tatmininin devlet kapitalist ve devlet sosyalist toplumunu aşan ihtiyaçlar yarattığı bir gelişim düzeyindedir.

Bu ihtiyaçların artışında devrimin radikal olarak yeni itkileri barınır. Bunlar üzerinde ısrar edilmesi ile bütün devrimlerin asıl talebinde bir zayıflama belirmesi ya da bu talepten, yani herkesin maddi ihtiyaçlarının tatmininden vazgeçilmesi sözkonusu değildir. Fakat bu durum, başından itibaren, hayati maddi ihtiyaçların tatmininin devrim sırasında *öz-belirleme* –yani, hayati önem taşıyan maddi ihtiyaçların tatmini sırasında, özgürlüğünde, insanlığında ısrar eden insanların– ufku altında sürdürülmesi gerektiği yolundaki bilinci dışavurur. İnsan bir hayvandır ve öyle de kalmaktadır. Fakat öyle bir hayvandır ki, hayvanlığını *kendinden* bir

15. Karl Marx, *Grundrisse der Kritik der politischen Oekonomie* s. 231. Martin Nicolaus'un *New Left Review*'da (no: 48, 1968) bu pasaj hakkındaki yorumlarına bakınız. Bu pasaj Calvert ve Neiman (loc. cit. s. 103)'den de alıntılanmıştır. Çeviride çok az değişiklik yaptım.

parça yaparak, özgürlüğünü de bir Özne olarak gerçekleştirir ve sürdürür.

Aşkın ihtiyaçların ortaya çıkmasıyla beliren merkezkaç kuvvetler kapitalist yöneticilerin ardında işler ve üretim tarzı tarafından üretilirler. Emeğin artan üretkenliği insan işgücünün meta üretiminde azalan kullanımı ile birlikte pazarın içsel büyümesini (yani, dış emperyalizme karşılık gelen büyümeyi) gerektirir. Yerleşik üretim tarzı kendisini, sadece hayati olan maddi ihtiyaçların *ötesinde* lüks mal ve hizmetler yığınını sürekli arttırarak devam ettirebilir (bu ihtiyaçların karşılanması emeğin zaman niceliğinin sürekli olarak daha fazla azalmasını gerektirir), ki bu da tüketici kitleyi (alış gücü olan kitleyi) bu malları alabilecek oranda çoğaltmak anlamına gelir.[16] Giderilmemiş hayati ihtiyaçların halkın çoğunluğu için yarattığı acı ortadan kaldırılmıştır; açıkça ortada olan yoksulluk ise halkın belli bir azınlığını (bu büyüyen bir azınlık da olsa) "içermekte"dir. Teknik ilerleme ve "konfor"un yaygınlaşması, yabancılaşmış emek yanında (meta zenginliğinin günlük tanıtımı ve açık teşhirinde) refah, zevk, tatmin ve rahatlık dünyasının imgelerini yaratır ve yeniden yaratır. Bu dünya, bir elitin çok özel bir ayrıcalığı olmaktan çıkmış, kitlelerin ulaşabileceği hale gelmiştir. Kapitalizmin teknik başarıları, hüsran, mutsuzluk ve baskı dünyasına sızmıştır. Kapitalizm aynı anda hem kapitalizmin yaşam alanı hem de olumsuzlaması olan yeni bir boyut açmıştır. Mal ve hizmetlerin geniş ölçekli üretimi, kapitalizmin daha fazla gelişiminin tabanını küçültür.

> "Üçüncü sektör" olarak da adlandırılan "hizmet" sektörünün gelişimi bundan böyle gittikçe hızlanan bir ritim kazanır. Artan talepleri emer ve sürekli büyüyen üretken olmayan yatırımları körükler. Bu sektörün büyümesi bugüne kadar tamamen malların çoğaltılmasına ve üretimin

16. Michael Tanzer *The Sick Society* (New York: Holt, Rinehart and Winston, 1971) adlı kitabında "ABD'nin en büyük kuruluşlarından biri olan Allied Stores'un başkanının" şu sözlerini alıntılıyor: "Bolluk içinde olan bir giyim endüstrisi temel faydayı esas alamaz... Modası geçmişliği hızlandırmalıyız... Bizim işimiz sahip oldukları şeylerin kadınları mutsuz kılmalarını sağlamaktır... Onları öylesine mutsuz kılmalıyız ki kocaları aşırı tutumlu davranışlarından hiçbir mutluluk ya da huzur bulamasınlar" (s. 155 vd.) Giyim endüstrisinde yürütülen bu politika bütünüyle ekonominin geniş sektörlerinde (savaş endüstrileri de dahil olmak üzere) de, *mutatis mutandis,* hakimdir.

verimliliğine dayanmış olan güçler dengesinde bir dengesizlik yaratır. Üretilen şeylerin kazancı canlı şeylerden alınan hazdan daha az önem taşıması anlamına gelen tüketim sabırsızlığı karşısında üretim isteğinin azalması durumunda, üreticinin tüketici önünde gittikçe daha fazla geri çekilmesi bir paradoks değildir...

Genç kuşağın tüketim toplumuna karşı isyanı, sanayi çağını aşma isteğinin entelektüel bir ifadesinden, üreticiler toplumunun dışında bir yerde yeni bir toplum profili arayışından başka bir şey değildir.[17]

Elbette ki "canlı şeylerden alınan haz," bunların üretimini –tam anlamıyla olmasa bile– öngerektirir. Bunların çoğu halihazırda mevcuttur; sadece yeniden dağıtımları gerekmektedir. Herkesin maddi isteklerinin tatmini için gerekli olan şeyler, yabancılaşmış emeğin asgari kullanımıyla üretilebilir. Fakat yeterli artıdeğerin yaratılması sadece emeğin yoğunlaştırılmasını değil, aynı zamanda harcamalar ve kâr getirecek hizmetler için geniş yatırımları (tanıtım, eğlence, düzenli geziler gibi) da gerekli kılar. Bu arada kâr getirmeyen halk hizmetlerini (ulaşım, eğitim, sosyal hizmetler gibi) de ihmal eder, hatta azaltır. Buna rağmen tekelci kapitalizm, yatırım ve meta pazarında doymuşluk tehdidi altındadır. Tüketim rekabeti sürekli artırılmalıdır (bir başka deyişle, yüksek yaşam standardı yaşamı daha da anlamsız ve insanlık dışı biçimlerde devam ettirir; yoksul yoksul kalır ve *prosperitas Americana*'nın* kurbanlarının sayısı daha da artar).

Olan ile mümkün olan ve olması gereken arasındaki bu çelişki, çok somut biçimlerde, bağımlı halkın zihnine işlemiş görünüyor. Buna karşılık, bütünün irrasyonelliğinin farkında olma, sistemin işleyişini etkilemekte. Meta dünyasının fetişizmi aşınarak incelmektedir: İnsanlar, teknokrasi iddiaları ve kutsanmalarının ardındaki güç yapısının farkındadırlar. Küçük radikal azınlıkların dışında bu farkındalık hâlâ siyasal olmayan, kendiliğinden bir niteliğe sahiptir; tekrar ve tekrar bastırılmıştır, "ideolojik"tir –fakat aynı zamanda toplumun bütün tabanında ifadesini bulur. Şiddetli grevlerin yayılmasında, fabrika işgallerinin militan stratejisinde ve

17. Jacques Rozner, *Le Monde* gazetesi 23 Temmuz 1970.

* Prosperitas Americana: Amerikan refahı ya da Amerika rüyası anlamında kullanılmış. (ç.n.)

genç işçilerin tutum ve taleplerinde protesto, dayatılan çalışma koşullarının *bütününe* karşı, kişinin mahkum edildiği işleyişin *bütününe* karşı bir isyanı ifade eder.

> Bir zamanlar kampusleri titretmiş olan genç nesil, Amerika'nın sanayi tesislerinde tezcanlılık belirtileri gösteriyor. Birçok genç işçi, çalışma koşulları konusunda acil değişiklikler istiyor ve yaşlı işçilerin rutin olarak kabullendiği çalışma disiplinlerini reddediyorlar. Ustabaşılarına karşılık vermekle kalmayıp sendika salonlarında sendika önderlerinin yeterince hızlı olmadıklarından yakınarak seslerini yükseltmekten de geri kalmıyorlar. [Genç işçiler] daha eğitimliler ve tesis zemininde patronlarından kendilerine eşit davranılmasını istiyorlar. Yaşlılar kadar işlerini kaybetmekten korkmuyorlar ve çoğu zaman da ustabaşılarının emirlerine karşı geliyorlar.[18]

Başka türlü de yaşanabileceği bilinir. Bireysel hareketler ve grup sabotajları sık sık olmaktadır. Devamsızlık muazzam oranlara ulaşmıştır.[19] Aylıklılar arasındaki (satış personeli, büro işçileri vs.) işe karşı kayıtsızlık –hatta düşmanlık– ortadadır: İş hiç kimsenin umurunda değildir. "Verimlilik" gerilerde kalmıştır; işler nasılsa kendi kendine yürür. Önceleri, yani serbest rekabet dönemlerinde, kapitalizmin işlevselliği geniş bir şekilde kişinin işiyle, işleviyle sorumlu olarak özdeşleşmesine bağlıydı. Bu özdeşleşme işçiye dayatılmıştı, fakat bu, burjuvanın iyi iş anlayışının içsel bir parçasıydı: Kayıtsız ve verimsiz olanları iflas tehdit ediyordu. Günümüzde ekonomi (tarım) sektörünün bütünü ile sanayi sektörünün büyük bir kısmı devlet ödeneklerine bağlı olduğu için iflas artık bir tehdit olmaktan çıkmıştır.

Halkın büyük bir çoğunluğu tarafından zihin ve beden, "toplumsal olarak zorunlu," acı verici çabaların araçları olarak gö-

---

18. Agis Salpukas'ın bir raporundan, *New York Times* 1 Haziran 1970, büyüyen işçi şikayetleri konusunda daha fazla bilgi almak için bkz., *Time* Dergisi 9 Kasım 1970 s. 68 v.d. ve bak. *Newsweek*'in 17 Mayıs 1971 s. 80.

19. "Bir gerileme döneminde bile devamsızlık oranı korkunç yüksek bir düzeyde kalmıştır... Ford Motor Şirketi'nin raporuna göre devamsızlık son on yılda iki katından daha fazla artmış ve 1970'de yüzde 5.3'lük bir orana ulaşmıştır... Bir otomobil şirketi düzenli bir devamlılık sağlamak için kart sistemini önerdi (bir işe yaramadı). Devamsızlığın doruğundayken otomobil tesislerindeki birçok genç işçi gezinmekten başka bir şey yapmamaktadır." *"Newsweek* 17 Mayıs 1971, s. 80.

rülegelmiştir. Aslında toplumun bütünü ve özellikle de yansıtılan din ve ahlâk –insan kaderinin bir parçası, ödül ve keyfin bir önkoşulu olarak– bu zorunluluk üzerinde diretir. Kapitalist üretim tarzında örgütlü baskının rasyonelliği ortadaydı: Kıtlığın yenilmesine ve doğaya egemen olmaya hizmet ediyordu; teknik ilerlemenin itici gücü, bir üretici güç haline gelmişti. Günümüzde ise, durum bunun tam tersidir: Bu baskı rasyonelliğini yitirmektedir. "İç dünya asketizmi"nin yıldızı tüketim toplumuyla pek barışmaz ve yerini yaygın biçimde Keynesçilik'e bırakır.

Yaygın biçimde, kapitalizmin ileriki gelişimini sağlayacak olan bütün politikalar da kapitalizmin çelişkilerini şiddetlendirirken böyle yapmışlardı. Hâlâ "bir bütün olarak sermaye"nin koruyucusu olan ABD'de bu koruyuculuk, sermayenin denetiminde önder haline gelen bir askeri mekanizmanın kuruluşunu zorunlu kılmıştır.[20] Küresel yayılma, sınırlarına yaklaşmaktadır: Latin Amerika'da, Asya'da, Avrupa'da, Amerikan hegemonyasına etkin bir şekilde meydan okunmaktadır.[21]

Yeni emperyalizmin içteki karşılığı olarak tüketim toplumunda da doğrultu benzer şekilde ters çevrilmiştir: Reel ücretler düşmekte, enflasyon ve işsizlik sürmekte, uluslararası mali kriz, imparatorluğun ekonomik temelinin zayıflığını göstermektedir. Toplumsal değişimin potansiyel kitle temeli, kapitalizmin işleyiş gereklerini ve değerlerini baltalama tehdidi arz eden çalışma tutumları ve protestolarda kendi yayılımını ve siyaset öncesi ifadesini bulur. İnsanın bu aptal, yorucu, bitmek tükenmek bilmeyen iş olmadan –daha az ücretle, daha az gereç ve plastikle yaşayıp daha fazla zaman ve özgürlük edinerek– hayatını kazanması mümkün değil midir? Dünyayı yönetenlerin dayattığı hayatın ger-

20. "1969 yılının Haziran ayında doğrudan Savunma Bakanlığı'nın sahip olduğu gayrimenkuller 202 milyar dolar tutarındadır. Bu tutara arazi, binalar, üretim donanımı, bürolar, iletişim kolaylıkları, havaalanları ve askeri araçların alış değeri de dahildir. 1969'da Savunma Bakanlığı'nın sahip olduğu arazi yirmi dokuz milyon dönüme ulaşmıştır. Savunma Bakanlığı'nın kontrolündeki kaynakların genişliği, bir mali yılda yapılan ihale kontratları çerçevesinde daha da açık olarak ortaya konmaktadır. 1967 mali yılında Savunma Bakanlığı tarafından 44.6 milyar dolarlık ihale verilmiştir." Seymour Melman, *Pentagon Capitalism*, s. 72.

21. Ernest Mandel, *La Réponse socialiste au défi américain* (Paris: Grasset, 1968); Harry Magdoff *a.g.e.*

çeklerince yadsınan bu yüz yıllık soru artık soyut, duygusal, gerçekdışı bir soru değildir. Günümüzde bu soru tehlikeli derecede somut, gerçekçi, yıkıcı biçimler alır.

Tüketim toplumu gerçekten de kapitalizmin son aşaması olarak mı ortaya çıkar? "Tüketim toplumu" birinci sınıf bir yanlış adlandırmadır. Çünkü bir toplumun *üretimi* kontrol eden çıkarlara göre böylesine sistemli bir şekilde örgütlendiği pek görülmemiştir. Tüketim toplumu, tekelci devlet kapitalizminin en gelişmiş düzeyinde kendini yeniden ürettiği biçimdir. Baskı tam da bu düzeyde yeniden örgütlenir: Kapitalizmin "burjuva-demokratik" dönemi yerini, yeni karşıdevrimci döneme bırakır.

Nixon yönetimi, toplumun karşıdevrimci örgütlenişini bütün yönlerde güçlendirdi. Yasa ve düzen güçleri, yasa üstü bir güç haline getirilmiştir. Birçok şehirde polislerin normal donanımı SS'lerinkini andırır (hareketlerindeki hoyratlık tanıdık gelir). Başkanın bütün ağırlığı radikal muhalefetin iki merkezine çöker: Üniversiteler ve siyah-melez militanlar. Kampuslardaki hareketlilik bastırılmış, iç çatışmalarla çözülüşüne kadar, sistemli bir şekilde Black Panther örgütünün üzerine gidilmiştir. Geniş bir gizli ajan ordusu bütün ülkeye ve toplumun bütün dallarına yayılmıştır. Kongre, kendisinin oluşturduğu geniş teşkilata yaslanan yürütme kuvveti karşısında zayıflatılmıştır (ya da kendi kendisini zayıflatmıştır).

Ne olursa olsun, bu *faşist* bir rejim *değildir*. Mahkemeler hâlâ basın özgürlüğünü desteklemekte, "yeraltı" gazeteleri hâlâ açıkta satılmakta ve medya hükümetin ve politikasının sert ve sürekli eleştirilerine yer vermektedir. Elbette siyahlar için ifade özgürlüğünden söz etmek zordur, ki bu beyazlar için bile sınırlıdır. Fakat yurttaşlık hakları hâlâ vardır ve bu hakların varlığı, sistemin bu tür bir protestoya "neden olabileceği" yolundaki (doğru) iddia tarafından da çürütülemez. Belirleyici olan daha çok (engelleyici) karşıdevrimin şimdiki aşamasının (demokratik-anayasal aşama) ilerideki bir faşist aşamaya zemin hazırlayıp hazırlamadığıdır.

ABD'deki durumun Weimar Almanyası'ndan daha farklı olduğundan, güçlü bir Komünist Parti'nin yokluğundan, paramiliter kitle örgütlerinin yokluğundan, bütünsel bir ekonomik krizin yokluğundan, "yaşam alanları"nın varlığından, karizmatik liderlerin yokluğundan, Anayasa ve onun adına kurulan hükümetin iyi iş-

lediğinden vb. söz etmeye pek gerek yok. Tarih tam anlamıyla tekerrür etmez. ABD'deki kapitalizmin yüksek düzeyi, daha yüksek bir düzeyde bir faşizme neden olabilir. Bu ülke Hitler Almanyası'yla karşılaştırılamayacak kadar büyük totaliter bir örgüt için gerekli bütün ekonomik ve teknik kaynaklara sahiptir. Yönetim belki de emperyalist yayılmasındaki başarısızlığının, iç ekonomik zorlukların ve halk arasında artan hoşnutsuzluğun üçlü etkisiyle, böyle vahşi ve kapsamlı bir kontrol mekanizmasını harekete geçirmeye zorlanabilir.

Bu hoşnutsuzluğun siyasal olmayan, dağınık, örgütsüz karakterini daha önce belirtmiştim. Toplumsal değişim için gerekli olan potansiyel kitle tabanı pekâlâ faşizmin kitle tabanını da oluşturabilir: "Bizler demokratik oylamayla faşist olan ilk halk olabiliriz."[22] Liberal demokrasi ile faşizm arasındaki ilişki en kısa ve en çarpıcı formülünü şu ifadede bulur: "Liberal demokrasi mülk sahibi sınıfların korkmadıkları, faşizm de korktukları zamanki çehreleridir."[23] Devlet kapitalizmi denetimlerinin yoğun baskısı ve yeni ekonomi politikası, en azından ABD'de, yönetici sınıfın korkmaya başladığını gösterir. Halkın çoğunluğu arasında da politik ve psikolojik koşulların teşekkülü proto-faşist bir sendroma işaret eder. Birkaç örnek gerekirse:

Geçen Başkanlık seçimlerinde George Wallace'ın seçilmesinde önemli yeri olan işçi oyları şimdi de kendisini eyaletin en güçlü polisi olarak sunan Philadelphia'nın sağcı Belediye Başkanı'nın seçilmesinde önemli bir rol oynamıştır.

Halk arasında birikmiş şiddet, ürkütücü bir biçimde, çarmıha gerilecek bir başka İsa olarak kutsanan bir savaş suçlusuyla neredeyse dînî özdeşleşmede patlak verdi. Savaş suçlusunun cezalandırılmasından çok onurlandırılması gerektiği haykırılıyordu ve bire yüzlük bir oranda mektup, telgraf, telefonla mahkeme kararına meydan okundu.[24]

— Mayıs 1970'de Kent Eyalet Üniversitesi'nde dört öğrencinin

22. William L. Shirer, *Los Angeles Times*, 13 Mart 1970.
23. Leo Guiliani, *Le Monde*, 23 Haziran 1971.
24. Richard Hammer, *The Court Martial of Lt. Calley* (New York: Coward, Mc Cann and Georghegan, 1971) s. 373 vd. Aynı zamanda bkz. *New York Times* 13 Mayıs 1971'deki makalem.

öldürülmesinden sonraki tepkiyi dile getiren dehşet verici gerçek bir hikayeyi aktarıyorum:

> Fakat ana-babaların çocuklarını reddedişleriyle ilgili hiçbir durum, Kentucky sınırı yakınındaki küçük bir kasabada oturan, üç iyi görünümlü, saygılı, mütevazi üniversite öğrencisinin ailelerinin durumuyla karşılaştırılamaz. Çocuklar protestoya katılmadıkları halde kendilerini yanlışlıkla girdabın içinde buldular: Ortanca çocuk vurulan öğrencilerden birinin yanında (ateş edilen yerden oldukça uzakta) öylece kalakalmıştı; genç olanı kanuna karşı gelmekten tutuklanıp fotoğrafı yerel bir gazetede yayınlandı. Bu durum aileyi zor duruma soktu. Aile ile araştırmacılarımızdan biri arasındaki konuşma öyle ürkütücüydü ki, aynen gerçekleştirildiği şekliyle aktarabilmek için her zamankinden fazla bir çaba sarf edilmesi gerekti.
>
> *Anne:* Kent gibi bir şehirde uzun saçla, kirli giysilerle ya da yalınayakla görülen herkes vurulmayı hak ediyor.
>
> *Araştırmacı:* Bu söylediklerinizi kaydetmemin bir sakıncası var mı?
>
> *Anne:* Tabii ki yok. Görevliler o sabah bunların hepsini vursaydı daha iyi olurdu.
>
> *Araştırmacı:* Fakat sizin üç oğlunuz da oradaydı.
>
> *Anne:* Eğer görevlilerin söylediklerine uymadılarsa onlar da biçilmeliydi orada.
>
> *Psikoloji Profesörü* (araya girerek): Uzun saçlı olmak birinin vurulması için geçerli bir neden midir?
>
> *Anne:* Evet. Bu ülkeyi temizlememiz gerekir ve biz de uzun saçlılardan başlayacağız.
>
> *Profesör:* Oğullarınızdan birinin sırf yalınayak yürüdüğü için vurulmasına izin verir miydiniz?
>
> *Anne:* Evet.
>
> *Profesör:* Bu tür fikirleri nereden edindiniz?
>
> *Anne:* Bir taşra lisesinde öğretmenim.
>
> *Profesör:* Yani siz öğrencilerinize buna benzer şeyler öğrettiğinizi mi ima ediyorsunuz?
>
> *Anne:* Evet. Ben onlara gerçeği öğretiyorum. Yani, tembel, pis, caddelerde boş boş gezen ve bir iş yapmayan herkesin vurulmayı hak ettiğini öğretiyorum.[25]

25. James A. Michener, *Kent State: What Happened and Why?* (Greenwich, Conn.: Fawcett Publications: Random House, 1971) s. 409 vd.

— "Mesleki" ve doğa-bilimleriyle ilgili konular dışındaki eğitime yapılan danışıklı saldırı artık ödenekler yoluyla yapılan normal baskı ile sınırlı değildir. Sözgelimi, California Eyalet Üniversitesi'nin rektörü, konformist olmayan eğitimin geleneksel olarak yuvalandığı beşeri ve toplumsal bilimlere sınırlamalar getirilmesini istemektedir:

> ...birçok öğrenci üniversiteye ne aradıklarını bilmeden geliyor... belirli mesleki amaçları olmadan neredeyse refleks olarak beşeri ve toplumsal bilimlere gidiyorlar.[26]

Bir zamanlar büyük burjuva felsefesinde gençliğin "günümüz için değil, insanlığın gelecekte iyi şartlarda yaşaması, yani insanlık fikri için eğitilmesi gerektiği"[27] ilkesi yaygındı. Bugün ise, Yüksek Öğretim Kurulu'ndan, toplumun "ayrıntılı ihtiyaçlar"ı hakkında çalışması istenmektedir. Böylece üniversiteler "ne tür mezunlar yetiştireceklerini"[28] bileceklerdir.

Halkın tekelci kapitalist idaresi, şişirilmiş ekonomi, "savunma"nın öldürme ve katletme politikası, soykırım çığırtkanlığı, savaş suçlarının olağanlaştırılması, mahkumların çoğuna yönelik vahşice muamele, günlük yaşamda korkutucu şiddet hazneleri oluşturdu. Büyük şehirlerin bazı bölümleri bütünüyle suça terk edilmiştir. Suç, kitle iletişim araçlarının hâlâ en gözde eğlence aracıdır. Bu şiddet hâlâ gizli olarak mevcut ve sözsel olduğu veya sadece küçük eylemlerde (örneğin, göstericilerin tartaklanması) uygulandığı durumlarda, en başta güçsüz ama göze batan azınlıklara karşı yönelir. Bu azınlıklar, yerleşik sistemi rahatsız eden yabancılar, farklı görünen, farklı konuşup davranan ve toplumsal düzenin yapamayacağı şeyleri yapan (ya da yaptığından şüphelenilen) kişiler olarak belirirler. Bu tür hedeflere siyahlar ve koyu renk derililer, hippiler ve radikal aydınlar girer. Bütün bu saldırganlık ve hedefler faşizan potansiyelin *par-excellence* olduğunu gösterir.[29]

---

26. *Los Angeles Times,* 17 Kasım 1971.
27. Kant, *Vorlesungen über Pädagogik Werke,* (ed.) Ernst Cassirer, (Berlin Bruno Cassirer, 1922), cilt 8, s. 464 vd.
28. *Los Angeles Times,* 17 Kasım, 1971.
29. Bkz. Leo Lowenthal ve Norbert Guterman, *Prophets of Deceit: A Study of*

Bu potansiyel karşısındaki tek güç, halkın yanlış ve sakat bilincini, onları kendi koşullarını algılayabilmelerine ve yaşamsal bir zorunluluk olarak bunları ortadan kaldırmaya yöneltecek biçimde dönüştürmek ve halka kurtuluşun yollarını ve araçlarını sunmak anlamında *siyasal eğitim* görevini üstlenecek bir yetkinlikle örgütlenmiş bir radikal Sol'un gelişmesidir.

Elbette faşizm kapitalizmi kurtaramaz; kendisi zaten kapitalist çelişkinin terörist örgütlenişidir. Fakat faşizm bir kez yerleşti mi, bir süre için devrimci potansiyeli pekâlâ yıkabilir.

Marksist bir analiz, "uzun vade"de rahatlık aramaz. Bu "uzun vade"de sistem gerçekten çökecektir. Fakat Marksist kuram, bunun yerine hangi toplum biçiminin geçeceği (geçecekse tabii) hakkında bir kehanette bulunamaz. Nesnel koşulların çatısı altında alternatifler (faşizm ya da sosyalizm) insanların zekâ ve iradesine, bilinç ve duyarlığına bağlıdır. Bu, onlarda halen var olan *özgürlüğe* bağlıdır. Sosyalist alternatifin karşıtı anlamında bir geç barbarlık – uygarlığın teknik ve bilimsel başarıları temelinde bir barbarlık– dönemi kavramı, Marksist kuram için merkezi önem taşır. Şu anda inisiyatif ve güç, pekâlâ böylesi barbar bir uygarlığa dönüşebilecek olan karşıdevrimin elindedir.

IV

Yeni Sol'un ABD'de (yalnızca ABD'de mi?) üzerine bastığı zemin, karşıdevrimin toprağıdır. Özellikle işçi sınıfı içinde çok zayıf görünmektedir. Radikaller, halk tarafından şiddetli bir düşmanlıkla karşılaşmakta, haklarında dava açılıp eziyet edilebilecek kolay hedefler izlenimi vermekteler. Ancak kapitalist gelişmenin doruğunda devrimci potansiyelin bu azlığı aldatıcıdır. Bu aşamada, kapitalizmin yeni aşamasına (tekelci-devlet kapitalizmine) karşılık gelen ve onun sonucu olan yeni bir çözülme ve devrim biçiminin ortaya çıktığını görebilirsek bu aldatmaca yok olur. Ve bunu gö-

the Techniques of the American Agitator, 1949 (Palo Alto: Pacific Books, 1970). T.W. Adorno, Else Frenkel Brunswik, ve diğerleri, *The Authoritarian Personality* (New York: Harper and Brothers, 1950).

rebilmek için de Marksist kuramın revizyondan değil, restorasyondan geçirilmesi şarttır: Kendi fetişizminden ve törenselleşmesinden, diyalektik gelişimini engelleyen taşlaşmış belagatından kurtarılmalıdır. Yanlış bilinç, Yeni Sol'da da, Eski Sol'da da dallanıp budaklanmıştır.

Bir önceki bölümde, genişlemiş ve değişen potansiyel bir kitle tabanını ve devrimin değişen "motiflerini" beraberinde getiren eğilimleri kabaca ortaya koymuştum. Bunlar yerleşik üretim tarzının karşılayamayacağı ihtiyaçlar yaratırken sömürü tabanını genişleten (ve değiştiren) üretim tarzının kendisinin sonucudur. Sözkonusu ihtiyaçlar hâlâ daha iyi bir yaşamla, "artan beklentiler"le ilgilidir, fakat aynı zamanda artık yalnızca insanlıktan çıkaran tam gün çalışma ile değil, insanların kendileri tarafından belirlenen, tanımlanan bir yaşamla da ilgilidirler. Bu amaç, sosyalist bir üretim tarzı temelinde, teknik ve doğal çevrenin topyekün yeniden yapılanmasını zorunlu kılar.

Bu tarihsel değişim sonucu, kapitalizm artık insanların hayatını yönetme, toplumu ve doğayı kendi tahayyülünde biçimleme meşruiyetini yitirmiştir. Maddi üretimin baskıcı yönetimi kırıldıkça, odak üretimin maddi sektörlerinden düşünsel sektörlerine, yabancılaşmış emekten yaratıcı çalışmaya yönelmektedir; daha doğrusu, maddi üretim teknolojik örgütlenmenin hükmü altına girdikçe insanileştirmeye karşı direnci azalmaktadır. Ölü emeğin canlı emek üzerindeki yükü, canlı emeği kapitalist üretimin gereklerince tabi tutulduğu mekanikleşmiş ve parçalanmış iş sürecinden tedrici olarak geri çekilerek azaltılabilir. Canlı emeğin "gözetimsel" işlevlere aktarımı, bizzat maddi üretimin yönelimini ve amaçlarını değiştirme imkânını açabilir. İnsan emeği, değer yasası uyarınca metalar üreten bir meta olmak yerine, özgürlük yasası uyarınca insani ihtiyaçların (özgürleşmiş bir insan varoluşunun ihtiyaçlarının) karşılanması için üretim yapabilir; maddi *ve* düşünsel kültürün dönüştürülmesini içeren bir alternatif belirir. Tüketim toplumu yalnızca ekonomik değil, aynı zamanda kültürel bir devrimin de hayaletini ortaya çıkarır: Kültürün, artık toplumsal işbölümü içinde ayrıcalıklı bir yer almadığı yeni bir uygarlık; maddi üretim dahil toplumun bütününü, bütün alanlarını biçimleyen, egemen değerleri ve hedefleri kökünden değiştiren bir kültür.

Bu değişimi, ideolojik bir biçimde kapitalist evrenin imgesine karşı Yeni Sol'un kullandığı karşı-imgeler ve karşı-değerler müjdeliyor. Rekabetçi olmayan bir davranış biçiminin ortaya konuşu, kaba kuvvetin reddi, işteki kapitalist verimliliğin gözden düşürülmesi, gövdenin duyarlılığının, duyusallığının onaylanması, ekolojik protesto, sömürgeci savaşlardaki sahte kahramanlığın aşağılanması, Kadın Kurtuluş Hareketi (özgürleşmiş kadını sadece erkek ayrıcalıklarının baskıcı özelliklerinden eşit pay alması ile tanımlamayan kadın hareketi), anti-erotik ve püriten nitelikli plastik güzellik ve temizlik kültünün reddi –tüm bu eğilimler Performans İlkesi'nin zayıflatılmasına katkıda bulunuyorlar. İnsanların içindeki gizli ve derin rahatsızlığı açığa çıkarıyorlar.

Fakat radikal hareketi "halk"tan açık bir husumetle yalıtan, tam da bu karşı-değerler, karşı-davranışlardır. Bu yalıtımın iki kökü vardır: [1] Sosyalist, Marksist kuram ve pratiğin, çalışan kesimin büyük çoğunluğu arasında zemini, etkisi olmayışı ve bunun sonucu olarak [2] Özgür bir toplumla var olan toplum arasındaki köklü farklılığın ve özgür bir toplum kurmanın gerçek imkânlarının muğlak kalması. Kurtuluş, bu yüzden bir tehdit gibi görünür: Tabu olur. Ve bu tabu, Yeni Sol'un siyasi kesimi kadar hippi kesimi tarafından da ihlal edilmektedir. Bu iki kesim arasında, tüm örgütsel ve kişisel bağlantıların ötesinde içsel bir bağ vardır: Özgürlükçü nitelikler sosyalizmin, Marksist kuramın kendi gelişimi içinde asgariye indirgenmiş ahlâki ve estetik niteliklerini yansıtırlar (bkz. ileride 2. Bölüm). Bu kesimler bireysel düzeyde ve küçük bir grup düzeyinde sosyalizmin aşırı "ütopyacı" yanlarını "incelerler". Var olan toplumda, toplumdışı kesimlerin üretimdışı ve üretimkarşıtı "ayrıcalıkları" olarak gözükürler (Kapitalist üretkenlik ölçütüyle gerçekten öyledirler ve öyle olmaları da gerekir).

Siyasi kesimde, Yeni Sol entelektüel içeriği yüzünden görünürde seçkinci bir karaktere bürünür; "işçilerden" çok "aydınların" meselesi gibidir. Hareketteki aydınların (ve aydın-karşıtı aydınların) sayısal çokluğu açıkça ortadadır. Bu, pekâlâ her türden aydının hem altyapıda hem de ekonomik ve siyasi süreçlerin ideolojik kesiminde giderek daha çok kullanılmasının ifadesi olabilir. Dahası kurtuluş, tüketim toplumunun fetişizmini yıkabilecek kökten farklı bir bilinçliliğin (gerçek bir *karşı*-bilincin) geliştirilmesini

öngerektirdiği ölçüde, yerleşik düzenin sınıflı eğitim sistemi yoluyla halkın çoğunluğunun ulaşmasını *engellediği* bir bilgi ve duyarlılık birikimini de öngerektirir. Şu an, Yeni Sol zorunlu olarak özünde *entelektüel* bir harekettir ve kendi safları içinde varolan *anti*-entelektüel eğilim aslında Düzen'e hizmet etmektedir.

Yeni Sol'un yalıtımının bu yüzden haklı gerekçeleri vardır. Bu yalıtım, hareketin toplumsal kökleri olmadığını göstermekten çok, gerçek tarihsel duruma karşılık gelmektedir: Tekelci kapitalizmin en ileri düzeyindeki *bütün kültürünün* "kesin olumsuzlanma"sını dışavurur. Bu yalıtım, devrimin beklenmedik, "ortodoks olmayan" niteliklerini, hâkim kültürle (işçi sınıfı kültürü dahil!) arasındaki çelişkinin radikalliğini yansıtır. Devrimin imkânları –hayır, gerekleri– en bütünlüklü ve gerçekçi ifadelerini tam da bu aşırı düşünsel, ahlâki ve "fizyolojik" eğilimlerde bulur. Değişim ancak *niteliksel* ise değişimdir. Uzun sömürü toplumları dizisini sona erdirecekse, hayatın yeni *niteliği* sona erdirecektir. Bu aşırı yönler, tam da köklü biçimde yeni olma özelliklerinden dolayı, kolayca şu ya da bu oranda keyfi yerinde aydınların ideolojik uğraşıymış gibi görünebilir.

Kitlelerden maddi kopuklüğundan duyduğu rahatsızlık içinde ileri kapitalizmin toplumsal yapısından türediğini ve bu ayrık karakterinin ancak bu yapıyı değiştirmek için girişilecek uzun bir mücadele sonucu aşılabileceğini kabul etmeye hazır olmayan bu hareket, aşağılık kompleksleri, yenilgicilik ve duyarsızlık yönelimleri göstermektedir. Bu tutum, hippi kesiminin depolitizasyon ve kişiselleştirilme sürecini besler; siyasi kesim bu eğilime, kuramda ve pratikte siyasi püritanizm dolayımıyla karşı koyar.

V

Devrimci olmayan bir durumda bile Marksist kuram pratiğin rehberi olarak kalmaktadır. Fakat burada Yeni Sol'un bir diğer zayıflığı ortaya çıkar: Marksist kuramın *ritüelleştirilerek* çarpıtılması ve yanlışlanması. Açık ki, 19. yüzyıl ve 20. yüzyıl başı kapitalizmini çözümlemek için kullanılan kavramlar kapitalizmin şu

anki haline uygulanamaz. Tarihsel kavramlar oldukları için içlerinde tarihle sınırlı işaretler taşırlar, çözümledikleri yapı da tarihsel bir yapıdır. Elbette, bütün dönemlerinde kapitalizm kapitalizmdir ve üretim tarzı örgütlenmesi tüm gelişmesinin temelindedir. Ancak üretim tarzının kapasiteleri de gelişir ve bu değişimler altyapıyı da üstyapıyı da etkiler. Toplumun diğer düzeyleriyle benzeşen kapitalist altyapıyı bu düzeylerden soyutlayarak ele almak, Marksist kuramı temelinde tarih-dışı, diyalektikdışı bir soyutlamayla başbaşa bırakır. Değişimler kapitalist çatı içinde oluşur; içsel, tedrici ve nicelikseldirler; fakat "nitel kopuş" noktasına, bir devrim-öncesi duruma evrileceklerdir. Marksist kavramları kapitalizmin gelişimiyle karşılaştırmamak ve bu karşılaştırmadan siyasi pratik için gerekli sonuçları çıkarmamak "temel dağarcığın" mekanik bir yinelenmesine, Marksist kuramın gerçeklikle doğru dürüst bir ilişkisi olmayan bir belagat içinde taşlaşmasına yol açar. Ayrıca Yeni Sol'un yabancılaşmasını arttırır; mesajının iletimini büyük oranda sakatlar.

Marksist kuramın taşlaşması tam da Yeni Sol'un ileri sürdüğü ilkeyi ihlal eder: *Kuram ve pratiğin birliğini*. Kapitalizmin pratiğini yakalayamayan bir kuram büyük olasılıkla, kapitalizmin yıkımını amaçlayan pratiğe kılavuzluk edemeyecektir. Bu kuramın katı "yapılara" indirgenmesi, kuramı gerçeklikten koparır ve ona dogmatik ritüelleşmesini artırıcı, soyut, uzak, "bilimsel" bir karakter verir. Bir anlamda bütün kuramlar soyuttur: Verili gerçeklikle arasındaki kavramsal ayrılık, gerçekliği anlamanın *ve değiştirmenin* önkoşuludur. Yine kuram, koşulların ve eğilimlerin *bütününü* –Marksist kuram ise, bir tarihsel bütünselliği– kavradığı için zorunlu olarak soyuttur. Bu yüzden, *özgül* bir pratik hakkında (örneğin bazı binaları işgal etmek mi, yoksa saldırmak mı gerektiği üzerine) hiçbir zaman karar veremez. Fakat verili bütünsellik içinde belli eylemlerin *olasılıklarını* değerlendirebilir (değerlendirmelidir), yani böylesi işgal ve saldırıların mümkün olduğu bir durumun var olup olmadığını değerlendirebilir. Kuram ve pratiğin birliği hiçbir zaman dolayımsız değildir. Değişim güçlerinin henüz tam hâkim olmadığı verili toplumsal gerçeklik, stratejinin nesnel koşullara uyum göstermesini gerektirir –bu sözkonusu koşulları değiştirmenin öngereğidir. Devrimci olmayan bir durum, devrimci ya

da devrim-öncesi durumdan temelde farklıdır. Yalnızca kuramsal bir çözümleme, var olan durumu ve onun potansiyelini tanımlayıp ayrıştırabilir. Verili gerçeklik kendi başına ve kendi hükümranlığıyla oradadır– kuramın geliştiği mayadır o; değişimi içinde kuramı belirlemeyi sürdüren, kuramın nesnesi, "kuramın ötekisi"dir.

Yeni Sol, değişim sürecinin kıvılcımını çakmakta belirleyici bir rol oynamıştır. ABD'de siyah azınlıkların harekete geçirilmesi, Hintçini'ndeki suçlu savaş siyasetini ortaya çıkaran halk muhalefeti, güçlü kitle iletişim araçları ile hükümet arasındaki çatışma; tüm bunlar büyük ölçüde Sol militanlar, özellikle de öğrenciler sayesinde kazanılmış başarılardır. Fransa ve İtalya'da, ekonomist sendikal taleplerin ve Sol'un bütün stratejisinin radikalleşmesi (işçi konseylerinin canlanması) reformist Komünist aygıtın güçlü hâkimiyetini tehdit etmektedir (Mayıs 68'den sonraki bozguna rağmen). Bu ülkelerde de Marksist kuramın taşlaşmışlığının karşısına, kapitalizmin dönüşümünde ve potansiyel devrim bazında temellenen bir çözümleme çıkarılmıştır. ABD'de ekonomik ve siyasal koşullar, daha da radikal bir yeniden-değerlendirme ihtiyacına işaret etmektedir; henüz işin başındayız.[30] Halen gelişmeye açık olduğu için, Yeni Sol'un Amerika Birleşik Devletleri'ndeki durumunu değerlendirmeye çalışan ileriki bölümler büyük ölçüde deneme kabilinden ve bölük pörçük olmak durumunda kalacaktır.

30. Fransa'da, özellikle André Gorz ve Roger Garaudy, İtalya'da Il Manifesto grubu. ABD için bkz. *Monthly Review, Socialist Revolution, Radical America,* Radikal Eğitim Projesi'nin bazı yayınları; *The Revival of American Socialism, The New Left, A Documentary History,* (der.) Massimo Teodori (New York: Bobbs-Merrill, 1969) derlemesi, özellikle ikinci bölüm. Yeni Sol'un temel motivasyonlarının temel belgesi hâlâ *Journal de la Commune Etudiante, Novembre 1967; Juin 1968; Textes et Documents* (der.) Alain Schnapp ve Pierre Vidal-Noquet (Paris: Editions da Seuil, 1968)'dir. Kısaltılmış Amerikan versiyonu için bkz. *The French Student Uprising November 1967. June 1968,* (Boston: Beacon Press, 1971).

Yeni Sol'un şu anki durumu, radikal muhalefetin biçimlendiği ve ilk uluslararası etkilerini yarattığı dönemden (militan yurttaşlık hakları hareketi, savaş direniş hareketi, yüksek öğrenim kurumlarındaki aktivizm, siyasi Hippi hareketi) temelde farklıdır. Yaklaşık on yıl önce aşkın hedefler de belirginleşmiştir: Yeni ahlâk, duyarlığın özgürleştirilmesi, "özgürlük hemen şimdi" talebi, kültür devrimi. Düzen hazırlıklı değildi. O zamanlar strateji kitlesel, açık ve büyük ölçüde saldırgan olabiliyordu: Kitle gösterileri, bina işgalleri, eylem birliği, siyah militanlarla dayanışma. Yeni Sol'un etkisi açığa çıkınca bu dönem sona erdi. Başkan Johnson'un çekilmesi, Chicago'daki Demokratik Konvansiyon'daki çarpışma ve Hintçini'ndeki savaşın yoğunlaşması yeni bir dönemin başladığını işaret ediyordu. Sisteme içerden ilk gerçek tehdit, işçi sınıfından değil, üniversiteler ve gettolardan geliyordu. Düzen, tehdidin ciddiliğini Yeni Sol'un kendisinden daha iyi kavradı. Artık sistem hazırlıklıdır – öyle ki radikal hareketin siyasi bir güç olarak hayatına devam etmesi bile sorgulama konusudur. Hareket bu yeni koşullara nasıl tepki vermektedir?

Tehlikeli oranda zayıflamış görünmektedir. Öncelikle iktidar yapısından gelen yasal ve yasa-üstü saldırgan baskının, Sol'un kendini yeterince savunmadığı bir kaba güç toplaşmasının sonucudur bu. İktidarın bu mobilizasyonu Yeni Sol içindeki iç zayıflıkları, öncelikle [1] militan muhalefet içindeki ideolojik çatışmaları ve [2] örgütlenme eksikliğini hızlandırmaktadır.

Sol her zaman bölünmüştü; bu doğaldır, çünkü özel mülkiyetin ve kurumlarının korunması yolundaki temel çıkarları statüko savunucularını kolayca birleştirirken, statükoyu ortadan kaldırmayı amaçlayanları birleştirecek böyle elle tutulur ortak bir hedef yoktur. Sol'dakiler çok çeşitli alternatif ve hedeflerin, strateji ve taktiklerin oluşturduğu açık bir ufuk altında çalışırlar.

Ancak bölünme devrimi her zaman engellemiş, hatta ertelemiş değildir; sözgelimi Menşevikler ile Bolşevikler arasındaki mücadele. Belki de "doğru" strateji yalnızca böyle mücadeleler içinde, pratikte denenebilir. Ancak, hareket henüz halk katında kökleşemediği zaman ve her şeyden önce, sayısız zayıflığı yüzünden

kolay ve etkili saldırılara maruz kaldığı zaman, diğer bir deyişle devrimci bir stratejinin değil, yalnızca böylesi bir stratejinin zemin hazırlıkları gündemde olduğunda durum farklıdır. Bu gibi bir durum aceleci (veya miyadı dolmuş) ideolojik çatışmaların "askıya alınarak", daha acil bir süreç olan sayısal güç elde etmeyi gerektirir. Radikal stratejide de niteliğe dönüşüm nicel büyüklüğü öngerektirir.

Bu bağlamda iletişim sorunu keskinleşir. Sosyalizmin bütünlüklü, "ütopyan" hedefleri ne kadar somut tarihsel hedefler olarak ortaya çıkarsa, kurulu söylem evreninden o kadar yabancılaşırlar. "Halk", Marksist kuramın kavram ve önermelerine kapalı bir dil konuşur. Onun yabancı sözcüklerinden ("büyük sözler" vs.) hoşlanmamaları, yalnızca eğitimlerinin sonucu değildir, aynı zamanda Düzen'e ve bunun sonucu olarak, Düzen'in diline bağımlılıklarının oranını da ifade eder. Bu dilin bukağısını kırmak, "yanlış bilinçliliği" kırmak, kurtuluş ihtiyacının ve bu hedefe yaklaşma yollarının bilincine varmak anlamına gelir. Marksist kuram ve pratik, işçi hareketinin siyasi bilincini geliştirmeyi başarmıştı, ama Avrupa'daki 1918 devrimlerinin başarısızlığı ve kapitalist stabilizasyonun çifte etkisi sonunda tam tersi bir durum meydana geldi: Etkili sendikalizm ve etkili kapitalizmle karşı karşıya kalan devrimci kuram soyut bir karakter kazandı – küçük azınlıkların ilgi konusu oldu. Bu karakteri, güçlü Marksist bir geleneğin bulunmadığı yüksek bir düzeye çıkacak ölçüde kazandı. Daha önce de belirttiğimiz gibi, kuramla gerçeklik arasındaki uzaklık, Marx'ın diyalektik kavramlarının "temel" bir sözlükçeye yaygın bir şekilde indirgenmesi ile büyüdü. Diyalektik kavramlar gerçekliği değişim süreci içinde kavrar; kavramın kendisinin tanımını oluşturan da bu süreçtir. Sözgelimi, klasik emperyalizmin yeni-emperyalizme dönüşmesi klasik kavramı yeniden tanımlarken, yeni biçimlerin öncekilerden nasıl türediğini gösterir. "Proletarya", "sömürü", "yoksullaştırma" gibi kavramlar için de aynı şey geçerlidir. Gerçek durumun diline tercüme etmeden halkı bu terimlerle bombardımana tutmak Marksist kuramın iletilmesi demek değildir. Bu sözcükler en çok, grup içindekiler için kimlik belirleme etiketleri olabilir (İlerici Emek, Troçkist'ler, vb.) ya da klişe olarak işlev görürler, yani hiçbir işlevleri yoktur. Kapalı bir

sözlük içinde anlık uyaranlar olarak kullanılmaları gerçekliklerini öldürür. Marksist kavramlar gerçekliğin ardındaki özü tanımlarlar: Anlamları "görünüş"ün çözümlenişi içinde ortaya çıkar; kapitalizmin "görünüşü" bugün 19. yüzyıldakinden çok farklıdır.

Kavramların taşlaşması (*Verdinglichung*) tekelci kapitalizmin sınıf yapısının çözümlenmesini yanlışlar. Radikal ideoloji sıklıkla bir *emek fetişizmine* yenilir ki bu, meta fetişizminin yeni bir türüdür (ne de olsa işgücü bir metadır). Marksist kuramda işçi sınıfını potansiyel olarak devrimci kılan üç nitelikten ([1] Üretim sürecini yalnızca o durdurabilir, [2] nüfusun çoğunluğunu oluşturur, ve [3] kendi varoluşu bile insan olmanın olumsuzlanmasıdır) yalnızca birincisi, Amerikan işçi sınıfının proletaryanın çağcıl mirasçısı olarak adlandırılabilecek kesimine, mavi yakalı emekçilere uygulanabilir. Ancak Marksist kavrayış, bu üç niteliğin *birliğini* savunur; nüfusun çoğunluğunu oluşturan proletarya, kapitalist olanaklarla tatmin edilemeyen ihtiyaçları olması yüzünden devrimcidir. Başka bir deyişle, kapitalist üretim tarzında sömürülen sınıf olduğu için değil, ihtiyaçları ve özlemi bu üretim tarzının ortadan kaldırılmasını talep ettiği için devrimin potansiyel öznesi işçi sınıfıdır. Bundan çıkan şudur: Eğer işçi sınıfı artık var olan toplumun bir şekilde "mutlak olumsuzlanması" değilse, bu toplumun *içinde* onun ihtiyaçlarını ve özlemlerini paylaşan bir sınıf olduysa, ne şekilde olursa olsun iktidarın yalnızca işçi sınıfına devredilmesi, sosyalizme geçişin *niteliksel olarak* farklı bir toplum oluşturacağını garantilemez. İşçi sınıfı bu geçişi gerçekleştirecek güç olacaksa, değişmek zorundadır.[31]

Tekelci sermayenin yarattığı, fakat tatmin etmesi mümkün olmayan ihtiyaçlar, yıkıcı bir güç olarak çalışan kesim içinde siyasal bilincin gelişmesi için zemin olacaksa da *proleter* sınıf bilincinin dirilmesi olmayacaktır (bu kesindir!); emekçi sınıfı tüm diğer çalışan kesimlerin karşısına, "ücretli emeği" sermayenin karşısına

31. Rosa Luxemburg işçi sınıfının radikal değişiminin devrimci stratejinin koşulu olduğunu biliyordu: İşçi sınıfı "Sosyal-demokrasinin özgürce benimsenen öz disiplinini, kapitalist devletin ona dayattığı disiplinin sonucu olarak değil, onun kadim, itaat ve boyun eğme alışkanlıklarının kökünü kurutarak" kazanacaktı. (Rosa Luxemburg, *Politische Schriften* (der.) O. Flechtiheim, ed. (Frankfurt: Europäische Verlagsanstalt, 1968) c. III, s. 91. İngilizce alıntı Calvert ve Neiman, s. 151'den).

değil, bütün bağımlı sınıfları sermayenin karşısına koyacaktır. Aynı şekilde bu yeni bilinç, sendikal siyaset çerçevesine karşı olacak, yerleşik üretim tarzının tamamının sonunu tasarlayacaktır. Tekelci kapitalizmin dinamiği şudur: Tüm halkın sermayenin yönetimine tabi olması ve bu durumun, sermayenin yok edilmesine duyulan genel ihtiyaca karşılık gelmesi. Bu gelişme başlangıçtaki sınıf kavrayışını değiştiriyor ve mavi yakalı emekçi sınıflarla çalışan halkın diğer kesimleri arasındaki keskin karşıtlığı belirsizleştiriyorsa da bu, *kuramında* kavramsallaştırılması gereken kapitalizmin, *gerçekliğinde* meydana gelen değişiklikler yüzündendir.

Doğru, bunlar yalnızca eğilimler. Bunlar, iktidar yapısının yoğun direnişiyle karşılaşıyorlar ve henüz işçi sınıfı ile Yeni Sol, özellikle de radikal aydınlar arasındaki uzaklığı azaltamadılar. İşçilerin aydınlara duyduğu husumeti azaltıcı yönde bir etkileri de yok: Bu husumet rasyoneldir ve temelleri sağlamdır. Ama yine de, iki gücün birleşmesi değişimin önkoşuludur: Sendikal bilinç siyasi bilince, sosyalist bilince dönüşmelidir. Bu da, "işçilere giderek," grev gözcülüğüne katılarak, davalarını savunarak falan başarılamaz. Birleşme yalnızca, iki grubun her birinin *kendi temelinde* ve kendi bilincinden, dertlerinden ve hedeflerinden yola çıkarak hareket ettiği toplumsal değişim süreci içinde ortaya çıkabilir. Bu, sözgelimi İtalya'daki *Sinistra Proletaria*'nın stratejisidir: "Önceleri fabrikalardaki temel gruplarda çalışan öğrenciler ve aydınlar artık fabrikalarda ajitasyon yapmazlar. Burada, militan siyasi propaganda işçilerin kendileri, özellikle de genç işçiler tarafından yapılır; öğrenciler de ajitasyon malzemesi sağlayarak, şehrin çeşitli bölgelerinde araştırma yaparak vs. işçileri destekler."[32] Fransa'da Renault-Flins fabrikasındaki *Base-Ouvriére* grubu büyük ölçüde "aydınlardan" oluşan bir *équipe interne* şeklinde örgütlenmiştir. İç grup halen "bütün Base-Ouvriér'e kendi ritmini ve yönetimini kabul ettiremeyecek ölçüde güçsüzdür."[33] Yukarıdan hükmedilme ve otomatik olumsuz tepkilerden kaçınan bu (geçici) işlev bölüşümü birliği oldukça yüksek bir düzeye çı-

32. *Zeitdienst*, Zürih, 11 Eylül 1970.
33. Base - Ouvriére grubu tarafından Renault işçilerine verilen bir metinden. *Les Temps Modernes*, Ağustos-Eylül 1971.

karılabilir. Öyle ki bu düzeyde her bir grubun kendi terimleriyle ve kendi düzeyinde (fabrikada, işyerinde, büroda, mahallede) yaşayıp ifade ettiği farklı özgül çıkarlar ortak zeminlerini ve ortak stratejilerini bulurlar.

Bu, "sınıf bilincinin dışarıdan geliştirilmesi"nden çok farklıdır; bugün örgütlenme görevini üstlenecek küçük gruplar *Leninist Öncü*'den çok farklı olacaklardır. Bu öncü, kavramsal ve pratik olarak içinde kök saldığı ve daimi bir yoksulluk ve baskı deneyimini yaşayan bir işçi sınıfının (öyle ki kaybedilen bir savaş bu sınıfın devrimci eylem için örgütlenmesine yetmişti) öncülüğünü üstlenmişti. Bu kitleler toplumun maddi yeniden-üretiminin insani temeliydiler. Bugünün emperyalist metropollerinde bu durum geçerli değildir.

Ayrıca, Leninist öncünün var olan ya da oluşma durumundaki bir kitle *partisiyle* karşılıklılık bağıntısı vardı. Onun gerekçesi buydu –başka türlü Blanquizm'den başka bir şey olmazdı. Bugün Komünist partilerin hâlâ muhalif kitle partileri olduğu yerlerde ise, bu partiler parlamento stratejilerine dayanan bir "asgari program"a bağlı kalırlar. Resmi ideolojilerinde olmasa bile pratiklerinde, işçi sınıfının çoğunluğunun ileri kapitalizmdeki siyasi zayıflığını ve devrimci-olmayan tavırlarını dikkate alırlar.[34] Hatta bu değerlendirme Sol'daki bazı radikal gruplarınkinden çok daha keskindir. Bununla birlikte, bu Komünist Partiler, reformist stratejilerine rağmen, ne yakın geçmişin ne de bugünün Sosyal Demokrasi'si *sayılamazlar*. Çünkü Sosyal Demokrasi bir işçi sınıfı örgütlenmesi olarak varlığını sürdürmektedir ve Komünist Parti ve sendikalar da halen Sosyal Demokrasi'nin Sol'undaki tek *kitle* örgütleridir. Bu dağılım yüzünden, halen *potansiyel olarak* devrimci bir güçtürler.

ABD için (ve belki de yalnızca ABD için değil) tekelci devlet kapitalizmi koşullarında, oldukça merkezi ve hiyerarşik olarak yapılanmış bir kitle partisinin miyadını doldurmuş olduğu dü-

34. Sözgelimi Fransız Komünist Partisi, Marksist işçi hareketinin oldukça geleneksel stratejilerinden olan "sınırsız" grev ve kendiliğindenliğin harekete geçirilmesi stratejilerini "anarşizan" diyerek bir kenara itmiştir. Komünistlerin denetlediği CGT, Mayıs 1971'de Manş'taki Renault fabrikalarındaki grevi uzatmak ve genişletmek amacıyla yapılan "Solcu" girişimden sonra dağıttığı broşürde "kendiliğindenlik yoktur" demektedir. (*Le Monde*, 22 Temmuz 1971)

şünülebilir. Böyle partiler kapitalist gelişmenin geçmiş bir dönemine, halen liberal olduğu döneme aittirler. O dönemde bu partiler, seçimleri boykot ettikleri zaman bile, hâlâ çalışan parlamenter bir çatının içinde iş görüyorlardı. Ama parlamento bir karşıdevrim aracı haline geldiği zaman siyasi işleyiş mekânlarını yitirirler –bütün radikal muhalefet parlamento dışından gelmeye başlar.

Sol'un stratejisindeki dönüm noktası burada olabilir. Güç ve denetimin ülke ölçeğinde siyasi ve askeri Düzen'in elinde hızla toplanması, baskı makineleri tarafından yıkılmaya daha az uygun ve dağınık çözülme çekirdeklerini daha çok yansıtan ademimerkezi örgütlenme biçimlerine geçişi zorunlu kılmaktadır. Tekelci kapitalizm "aşağıdan devrim"e, yeni, somut bir anlam vermiştir: Nifak tohumu. Sistemin teknik ve ekonomik entegrasyonu o kadar yoğundur ki, bir tek önemli noktasındaki bozulma, kolayca bütünün ciddi biçimde işlevini yitirmesine neden olabilir. Bu yalnızca üretim ve dağıtımın değil, aynı zamanda eğitim, enformasyon ve ulaşımında bölgesel merkezler için de doğrudur. Bu koşullarda, iç çözülme süreci, aynı anda birkaç yerde oluşarak veya diğer yerlere sirayet ederek, büyük ölçüde ademimerkezi, dağınık, büyük ölçüde "kendiliğinden" bir karakter kazanabilir. Ancak bu tür bölgesel işlevsizleştirme ve bozma noktaları, ancak siyasi bir yön ve örgütlenme alırsa toplumsal değişimin çekirdeği haline gelebilirler. Bu aşamada, yerel tabanların asli özerkliği, hedef işçi kesiminin desteğini teminat altına almak ve üretim, dağıtım, ulaşım ve eğitimi yeniden düzenleyecek yeni kadroları yetiştirmek için belirleyici önem kazanacaktır.

Bugünlerde radikal gruplar arasında yaygın olan –Yeni Sol kökenli "iktidarı ele geçirme"– siyasi kontrol merkezlerine (devlet) merkezi kitle partilerinin liderliği altında kitle eylemince desteklenip yürütülecek doğrudan bir saldırı düzenlenmesi anlamında – kavranışına değinmiştim; böyle bir strateji ileri kapitalist ül-

kelerde gündemde değildir, olamaz da. Temel nedenler şunlardır: [1] Etkili olarak iş gören bir hükümetin elinde olağanüstü asker ve polis gücünün toplanması ve [2] işçi sınıfı arasında reformist bilincin yaygınlığı. Peki, tarihsel bir alternatif var mıdır?

Burjuva devriminin biçimini hatırlayalım: Feodal toplumda burjuvazinin ekonomik iktidarı alması, siyasi iktidarın ele geçirilmesinden önce gerçekleşmişti. Elbette bu biçim öyle hemen sosyalist devrime aktarılamaz; ama şu soru çıkar ortaya: İşçi sınıfının kapitalist toplumda, devrimden önce siyasi olmasa da ekonomik iktidarı alabileceğine ilişkin bir belirti var mıdır? Eğer işçiler fabrika ve dükkânlarda denetimi ellerine alıyor ve üretimi yeniden yönlendirip yeniden düzenliyor olsalardı olurdu. Ama devrim tam da bu olurdu ve siyasi iktidarı öngerektirirdi. Kapitalizm dahilinde ekonomik iktidarda tedrici bir değişiklik (işçilerin talep ve başarılarının radikalleştirilmesi sayesinde nicel değişimi nitel değişime çevirecek bir değişiklik) olacağı düşünülebilir mi?

Bu yöndeki yaygın eğilim hayli belirsiz: Nitel değişim işçi sınıfını daha fazla entegre olmaya da götürebilir. İdarenin fabrikada işin bölünmesini ve atomlaşmasını azaltma ve tek işçiye ürünün daha büyük bir ünitesi üzerinde sorumluluk ve denetim verme çabaları, entegre edici eğilimin göstergeleridir. Bir rapora göre,[35] ABD'deki bazı elektronik fabrikalarında yürürlüğe sokulan bu tür yenilikler, ürünün kalitesinde belirgin bir artış ve işçilerin işlerine ve şirketlerine karşı daha olumlu bir tutum içine girmesi sonuçlarına yol açmıştır.

Bu eğilimin işçi inisiyatifini, yarattıkları ürün üzerindeki, kendi tekil işleri üzerindeki kontrollerinin kapitalist üretim tarzının kendisinin sonu anlamına geleceği ölçüde radikalleştirilmesi mümkün müdür? Yoksa bu eğilim fabrikadaki hiyerarşiyi temelinden değiştirmeden zaptedilebilir mi? İşçi denetimini kapitalist hoşgörünün sınırları ötesine götürmek, işçi sınıfının üyeleri arasında radikal bir siyasi bilincin geliştirilmesini öngerektirir; aksi halde işçi denetimi yine yerleşik sisteme, onun rasyonelleştirilmesine içkin olacaktır. Devrimci işçi denetimi, siyasi faktörlerin ekonomik ve teknik faktörlere öncelikli olmasını gerektirir. Eğer Sol'un bu si-

35. *Der Spiegel* (Hamburg, Almanya) 4 Ekim 1971.

yasi radikalleşmesi gerçekleşirse, sistem ademimerkezi ve bürokrasiden kurtulmuş bir şekilde zayıflayacak ve sonuçta bozulacaktır. Bu ademimerkeziyet ve bürokrasiden kurtulmuşluğun işaretlerine tekelci kapitalizmin genel durumunda da rastlanır: Eşitsiz gelişme. Tek tek fabrikalardaki ya da fabrika gruplarındaki işçi denetimi – halen kapitalist olan toplumdaki post-kapitalist (sosyalist) birimlerin "yuvaları" (tıpkı feodal toplumda şehirlerin burjuva iktidarının merkezleri haline gelişi gibi).

Böylesi bir gelişme, devrimci geleneğin tohum halinde kalan bir başarısını, yani yerel halk kurullarındaki kendi kendini belirleme ve özyönetim (daha doğrusu özyönetime hazırlık) örgütleri olarak "konsey"lerin ("sovyetler", *Räte*) önemini yeniden gündeme getirir. Konseylerin dirilişinin işaretleri yalnızca bürokratik, kitle partilerinin tarihsel olarak miyadlarını doldurmuş olmalarında değil, aynı zamanda da bunların tarihsel mirasçıları olarak, yeni uygun inisiyatif, örgütlenme ve liderlik kaynakları bulma zorunluluğunda da bulunabilir. Otoriter kitle partisinin (daha doğrusu kendi kendini sürdüren liderliğinin) tarihsel mirasçısı anarşi değil kendi kendine benimsenen bir disiplin ve otoritedir –yalnızca mücadelenin kendisinde ortaya çıkabilecek, mücadeleyi yürütenlerin tanıdığı bir otorite. Bununla birlikte, konseylerin kuram ve stratejisi de "aşağı" fetişizmine yenik düşmemelidir. İşçilerin, çiftçilerin, çevrenin (kısaca halkın) görüş ve iradesinin *dolaysız* ifadesi, kendiliğinden ilerici ve bir toplumsal değişim gücü değildir: Tersi de olabilir. Konseyler, ancak *başkaldıran* insanları temsil ettikleri ölçüde devrim organları olacaklardır. Orada böylece, fabrikalarda, bürolarda, çevrede seçilmeyi beklemek için durmuyorlar (ortaya çıkmaları için yeni bir bilinç gerekiyor; Düzen'in halkın işi ve boş zamanı üzerindeki tahakkümünün kırılması gerekiyor).

Doğrudan demokrasi, bütün yönetici delegelerin "aşağıdan" etkili bir denetime tabi tutulması, Sol stratejinin temel bir talebidir. Bu talep zorunlu olarak belirsizdir. Örneğimizi öğrenci hareketinden alalım: Üniversite idaresine öğrencilerin etkili katılımı. Siyasi düzlemde bu talep, öğrenci çoğunluğunun fakülteden ve idareden daha ilerici olmasını öngerektirir. Eğer tersi söz konusuysa, bu değişim Sol'a karşı olacaktır. Önerme doğrudur, ama bu talepten vazgeçilmesini gerektirmez. Çünkü, verili koşullarda (bun-

lar yaygın toplumsal eğilimlerde köklenen uzun dönemli koşullardır), öğrenci denetiminin çok gereksinilen reformları başlatma şansı halihazırdaki hiyerarşiden fazladır; Sol'un stratejisi de bu koşullara yönlendirilmelidir.

Bu tür bir eleştirel değerlendirme işçi denetimi ile ilgili çok daha büyük sorunlara da uyar. Biraz önce belirsizliğini vurgulamıştım. İşçi denetimi, iş yükünün azalmasını, daha etkili örgütlenmesini, işçi inisiyatifinin gelişimini getirebileceği gibi, bu değişiklikler kapitalist girişimin işine de yarayabilir. Bununla birlikte, bu talep doğru olarak radikal strateji içinde merkezi bir yer almıştır. Çünkü bu tür bir denetim uzun vadede iş süreci ile sermayenin gerçekleşme süreci arasındaki bağlantıyı çözerek, israf ve planı demodelik üretme gereksinimini ortadan kaldırarak teknolojiye şimdi tabi tutulduğu sınırlamalardan ve çarpıtmalardan kurtulma şansı verecektir.

"Aşağı"nın belirsizliği, Sol'un "iktidar halka" sloganının da karakterini belirler. Buradaki "halk", burjuva demokrasisini ayakta tutanlar –oy verenler, vergi ödeyenler, editörlere yazdıkları mektuplarda basılmaya uygun görünen fikirlerini ifade edenler– anlamına gelmez. Bunlar, hiçbir anlamda egemen olmasalar da zaten yöneticilerin oluşturucuları, yöneticilere bağlı, onların türevi bir iktidar olarak, dikkate değer oranda iktidara sahiptirler. "İktidar halka" bugün var olduğu şekliyle insanların (sessiz) çoğunluğuna yönelik değildir; bir azınlığa, bu çoğunluğun kurbanlarına, belki oy bile kullanmayanlara, vergi verecek hiçbir şeyi olmadığı için vergi de vermeyenlere, hapishanedekilere, editörlere mutlaka yayımlanan mektuplar yazmayanlara yöneliktir. Bununla birlikte, sloganın belirsizliği halkın, halkın çoğunluğunun hükümetlerinden *fiili olarak kopuk, ayrı* olduğu ve halkın özyönetimi için mücadele edilmesi gerektiği gerçeğini ifade eder. Bu hedefin halkın ihtiyaçlarında ve bilincinde radikal bir değişikliği öngerektirdiği anlamına gelir. Kendilerini özgürleştirme gücüne sahip olan insanlar, aynı bireyler olsalar da, bugün statükoyu yeniden üreten insanlar olmayacaklardır.

İnsanların kulluktan kendilerini kurtarmaları gerektiği doğru olduğu gibi, her şeyden önce kendilerini yaşadıkları toplumun onları soktuğu halden kurtarmaları gerektiği de doğrudur. Bu asli devrim

"kendiliğinden" olamaz, çünkü böylesi bir kendiliğindenlik yalnızca yerleşik sistemden türetilen değer ve hedefleri ifade edecektir. Kendini-özgürleştirme kendini-eğitmedir, ama böyle olduğu için de başkaları tarafından eğitilmeyi *ön*gerektirir. Bilgi ve enformasyondan eşitsiz pay almanın toplumsal yapının bir parçası olduğu bir toplumda, eğitimciler ile eğitilecekler arasındaki ayrım ve husumet kaçınılmazdır. Eğitilmiş olanlar, bilgilerini insanların gerçek insani yeteneklerini gerçekleştirmeleri ve bunlardan zevk almalarını sağlamak amacıyla yardım etmek için kullanmaya adarlar. Gerçek eğitim siyasi eğitimdir: Sınıflı bir toplumda da radikal muhalefetin kuram ve pratiğinde eğitilmiş ve denenmiş liderler olmaksızın siyasi eğitim düşünülemez. Bu liderlerin işlevi de, kendiliğinden protestoyu, dolaysız ihtiyaç ve özlemleri geliştirme ve toplumun radikal yeniden yapılanması için aşma şansı olan örgütlü eyleme çevirmektir: Dolaysız kendiliğindenliği örgütlü kendiliğindenliğe dönüştürmek.

Kendiliğindenlik otorite ile çelişmez: Devrimci pratik *yaşamsal ihtiyaçların* (gördüğünüz gibi bunlar hayatın maddi zorunluluklarına duyulan ihtiyaçlar olmak zorunda değiller) tutuşması olduğu sürece kökleri kendiliğindenliktedir. Ancak bu kendiliğindenlik *aldatıcı* olabilir; yerleşik düzenin gerektirdiği, fakat insanların özgürleşmesine karşı olan toplumsal ihtiyaçların yansıtılmasından doğmuş olabilir. Bugün durum, hiç olmadığı kadar böyledir. İnsanların yoğun biçimde telkin ve idare edilmesi yoğun bir karşı-eğitim ve örgütlenmeyi gerektirir. Tam da bu gerekliliğin karşısına Yeni Sol içindeki anti-otoriter eğilimler çıkar.

Bu eğilimleri değerlendirmek zordur: Kolayca mahkum edilemezler. Bir yandan bürokratik-otoriter kitle partilerine karşı girişilen tarihsel olarak doğru muhalefetin parçasıdırlar, diğer yandan erkencidirler ve hareketin etkinliğini tehlikeye düşürürler. Soyut bir biçimde bugünkü radikal muhalefetin ayırt edici bir özelliğini –gücünü (ve hakikatini) tüm *bireydeki*, diğer özgür bireylerle birlikte ve doğa ile (hem kendi doğası hem de dış doğa ile) yine bir ilişki içinde yaşayacağı bir yaşam tarzına duyduğu hayati *ihtiyaçtaki* köklerinden alıyor olma derecesini– ifade ederler.

Yeni bireycilik, kişisel ve siyasal isyan ya da bireysel kurtuluş ve toplumsal devrim arasındaki ilişki sorununu ortaya çıkarır. Bu

ikisi arasındaki kaçınılmaz antagonizm ve gerilim, kolayca dolaysız bir özdeşleştirmeye dönüşür; böylece ikisindeki potansiyeli de yok eder. Doğru, bireylerin kendisinde yeni bir rasyonellik ve *duyarlılık* ortaya çıkmadan hiçbir nitel toplumsal değişim, hiçbir sosyalizm mümkün değildir: Değişimin faillerinde radikal bir değişim olmaksızın radikal toplumsal değişim olmaz. Fakat, bu bireysel kurtuluş *burjuva* bireyini aşma anlamına gelir: Bu hem kişisel, özel gerçekleştirme ile toplumsal performans arasındaki gerilimin oluşturduğu burjuva bireyini aşmak, hem de burjuva kültürünün bir zamanlar yarattığı benlik ve kişisellik boyutunu onarmak anlamına gelir.

Ama burjuva bireyi, basitçe toplumsal performansı reddederek çekilip kendi hayatını yaşayarak aşılamaz. Elbette bireysel devrim olmadan devrim olmaz, ama toplumun kurtuluşu olmadan da bireysel kurtuluş olmaz. *Kurtuluşun diyalektiği:* Kuramın pratiğe hiçbir dolaysız aktarımı olmadığı gibi, bireysel ihtiyaç ve isteklerin siyasi hedef ve eylemlere hiçbir dolaysız aktarımı olamaz. Kişisel ve toplumsal gerçeklik arasındaki gerilim sürer; ilkinin ikinciyi etkileyebileceği araç hâlâ var olan kapitalist toplumdur. Genç Alman radikallerinden birinin ifadesiyle, var olan toplumun çelişkileri her birimize "zarar veriyor, aptallaştırıyor, tıkıyor, çarpıtıyor." Bu çelişkilerin çözümü yalnızca devrimin kendisinin eseri olacağı için, hareket bunlardan etkilenecektir; fakat bu çelişkiler *kavranmalı*, strateji geliştirmek için kullanılmalıdır.

Hiçbir birey ya da grubun kurtuluş deneyi, savaştığı sistemin bu bulaşmasından kaçamaz. Zarar getiren unsurlar bir kenara atılamaz; bunlarla kendi zeminlerinde savaşılmalıdır. Bu da, en baştan itibaren kişisel ve tekil kurtuluşun, reddin ve çekilmenin, radikal muhalefetin içinde bulunduğu durum tarafından tanımlanmış siyasi bağlam içinde yürütmesi gerektiği, kuramsal ve pratik olarak Düzen'in içinde Düzen'in radikal eleştirisini sürdürmesi gerektiği anlamına gelir; başka bir deyişle, bireysel kurtuluş (red) tekil protestonun içine *genel* protestoyu dahil etmelidir. Gelecekteki özgür bir toplumun imge ve değerleri, özgür olmayan toplumdaki kişisel ilişkilerde görülmelidir. Sözgelimi cinsel devrim, bir insanlık devrimi haline gelmezse, siyasi ahlâkla kesişmezse devrim falan değildir. Özgür olmayan bir toplumda, hiçbir birey ya da grubun

özgür olmadığı yollu acı gerçeğin bilinci, Düzen'i etkili biçimde reddetme koşulları yaratmak için girişilen her çabada bulunmalıdır.

Radikal muhalefetin her eylemini, *nesnel belirsizlik* karakterize eder. Bu, hem Düzen'in bütün üzerindeki iktidarını, hem de bu iktidarın sınırlarını yansıtan bir belirsizliktir. Kültür devrimini uyumlanma tehdit etmektedir: Ekoloji, rock, ultramodern sanat en bilinen örneklerdir.[36] Bu tehdide karşı, kişisel ve toplumsal özgürlüğün, bütünüyle erken olan, dolaysız özdeşleştirilmesi köktencileştirici olmaktan çok yatıştırıcı koşullar yaratır ve siyasi evrenden çekilmeye yol açar. Oysa özgürlük yalnızca siyasi evrende kazanılabilir. Belki de en ciddi yatıştırma ya da "pasifize etme" tehdidi *komünlerin* karşısındadır.

Komünler özerk, yabancılaşmamış ilişkileri denemek için olası "çekirdekler," laboratuvarlar olmayı sürdürürler. Ama yalıtım ve depolitizasyonun etkisi altındadırlar. Bu da uzlaşma ya da teslimiyet anlamına gelir: Olumlayıcı olanın nitel karşıtı değil, yalnızca tersi. Burada kurtuluş Düzen'in içinde rahat etmekte, belki de Düzeni aldatmaktadır. Düzen'i aldatmanın kötü bir tarafı yoktur, fakat aldatmanın, siyasi güçsüzlükten kaynaklandığı için anlamsızlaştığı, aptalca olduğu durumlar vardır. Hitler faşizmi sırasında hiciv susar: Onunla Charlie Chaplin ve Karl Kraus bile başa çıkamaz.

Kendi işini yap, tamam; ama her işin yararlı olmadığını, yalnızca kendi işini yapmaktan *fazlasını* yapabilen, kendi aralarında sömürüsüz bir toplum için yaşayan ve *çalışan* insanların akıl ve duyarlığına (sessizce de olsa) tanıklık eden şeyler yapmak gerektiğini öğrenmenin zamanı geldi de geçiyor bile. Kendinegömülmüşlük ile kurtuluş, soytarılık ile ironi, suç çeteleri ile komünler (sözcüğün kendisinin kutsallığı korunmalı!) arasındaki ayrımı ancak militanların kendileri yapabilir; bu mahkeme kararlarına ve polis iktidarına bırakılamaz. Bu ayrımı yapmak için kendi kendine baskı uygulamayı gerektirir: Devrimci disiplinin hazırlayıcısıdır bu baskı. Ayrıca *épater le bourgeois** yolundaki iyi dürtü artık hedefine ulaşamaz, çünkü geleneksel "burjuva" artık yoktur; "müstehcenlik" üzerine koskoca bir iş alanı kurmuş ve si-

36. Bkz. ileride 3. bölüm.

* Burjuvayı şok etmek. (ç.n.)

yasetinde, ekonomisinde deliliği kurumsallaştırmış bir toplumu hiçbir "müstehcenlik" ya da delilik şok edemez.

Kendi kendini disipline eden bir örgütlenmenin zamanının gelmiş olması muhalefetin yenilgisini değil, ufkunu gösterir. Hareketin, ilk kahramanlıklar dönemi, neşeli ve sıklıkla gösterişli eylemlerin dönemi sona ermiştir. Kapitalist girişim global ölçekte asli sınırlarına yaklaşmakta, yoğun şiddete ve kılıf uydurmaya başvurmaktadır. İnsanın kendi hayatı ile siyasi hayat arasındaki hoş dolaysız uyum, Yeni Sol'un zayıflığının işaretiydi; *esprit de sérieux*'nun* hoş ve gerekli reddi de öyleydi. Eğer Yeni Sol, gerçek bir siyasi güç olmak için büyümeye devam edecekse, kendi *esprit de sérieux*'sunu, kendi duyarlığı içinde kendi rasyonalitesini geliştirmeli, siyasi düzlemdeki Oedipus kompleksini atlatmalıdır. Standartlaştırılmış "pis dil" kullanımı, küçük burjuva anal erotizmi, güçsüz insanlara karşı pisliğin silah olarak kullanılması yanlış hedefler gözeten bir ergenlik isyanının dışavurumlarıdır. Hasım artık baba ya da patron ya da öğretmen ile temsil edilmiyor; politikacılar, generaller, idareciler baba değil, kontrol ettikleri insanlar da başkaldıran kardeşler değil. Toplumun genelinde ergenlik isyanının kısa ömürlü bir etkisi var; genellikle çocuksuluk, soytarılık olarak görülüyor.

Tabii ki, soytarılık ve çocuksuluk niteliği, Düşman her yerde ve olağanüstü güçlüyken radikal muhalefetin yalıtılmış ve olağanüstü zayıf olduğu durumlarda sahici protesto eylemleriymiş gibi görünür. "Olgunluk" –tanım gereği– Düzen'den, var olandan yanadır, o zaman soytarının ve çocuğunki öteki bilgelik olur. Ancak, protesto Düzen'in kendisine ait, onun ortaya çıkardığı hüsran ve baskıya ait özellikler kazandığında, bu tür protestolar ya umursanmamakta ya da vicdanı temiz yetkililer tarafından, halkın da geniş desteğiyle cezalandırılmaktadır.

Düzen ve liberaller tarafından şiddet eylemleri olarak mahkum edilse de (ki Düzen'in uyguladığı şiddet düşünüldüğünde bunun ciddi bir yanlış adlandırma olduğu ortaya çıkar), Yeni Sol düzleminde açık bir eğitim işlevi olan bireysel ve grup eylemlerinin çok farklı bir siyasi ağırlığı vardır. Adaletin işletilmesindeki sı-

* Ciddiyet havası. (ç.n.)

nıfsal karakteri gayet açık teşhir eden mahkeme prosedürlerinin ihlali; açıkça askeri ya da politik kontrol unsurlarına hizmet eden binaların barışçı yollarla işgali; açık-savaş ve ezme politikasını savunan politikacıların "sıkıştırılması" böyle eylemlerdendir. Bu eylemler yasa çıkarılarak cezalandırılabilirler ki giderek artan bir etkililikle cezalandırılıyorlar da. Bugün bütün gösterilerin karşısına tahakkümün hep var olan (örtük?) şiddeti çıkartılıyor: Ortalık karışacak gibi. Bu toplum her allahın günü kendi "meşru" şiddetini kullanır ve böylece statükoyu korurken muhalefete şiddet kullanmamayı dayatmaya çalışır. Bu yüzden radikal muhalefet "şiddette tutumluluk" sorunuyla karşı karşıya: Göstereceği karşı şiddet pek çok şeye, hayat ve özgürlüğe mal olacak. Bu koşullarda fedakarlıkların siyasi değeri nedir?

Şehitlerin siyasi bir davaya yardım ettikleri pek görülmemiştir; intihar "devrimci" de olsa intihardır. Yine de, devrimcinin devrim için ölmektense yaşaması gerektiğini söylemek ikiyüzlü bir kayıtsızlık, tüm zamanlardaki Komünarlara bir hakaret olurdu. Düzen'in kendi profesyonel katillerini kahraman, başkaldıran kurbanlarını da suçlu olarak gösterdiği yerde, kahramanlık fikrini diğer yandan esirgemek zordur. Başarısızlığa mahkum, umutsuz eylem kısa bir an için adalet örtüsünü kaldırıp vahşi baskının çehresini gösterebilir; tarafsızların vicdanını etkileyebilir: Gizlenen zulüm ve yalanları ortaya çıkarabilir, ödediği bedelin çok yüksek – ortak bir dava olarak kendi davasına göre çok yüksek– olup olmadığına ancak umutsuz eylemi yapan karar verebilir. Her türlü genelleştirme belirsiz, hayır, haksız olacaktır: Sistemin kurbanlarını uzun bekleyiş azabına, uzun süre acı çekmeye mahkum edecektir. Ama o zaman umutsuz eylem de aynı sonucu (belki de daha kötü bir sonucu) getirir. İnsanlıkdışı bir toplumun dayattığı insanlıkdışı bir hesaba düşülür: Kurbanların sayısı ve fedakarlıkların niceliği, elde edilmesi beklenen (beklenmesi makul olan) başarılara göre ölçülür.

Şiddet ile devrim arasında ayrım yapılmalıdır. Bugünkü karşıdevrimci durumda şiddet Düzen'in silahıdır: Her yerde, kurumlarda ve örgütlerde, işte ve eğlencede, sokaklarda, yollarda ve havada şiddet vardır. Buna karşılık, bu şiddeti sona erdirecek olan devrimci güç bugün ortada yoktur. Devrimci güç, kitlelerin ya da

sınıfların sosyalist bir toplum inşa etmek amacıyla donanmış ve kurulu düzeni yıkma kudretine sahip eylemlerinin sonucunda ortaya çıkacaktır. Örnekler, sınırsız genel grev, fabrikaların, hükümet binalarının, iletişim ve ulaştırma merkezlerinin eşgüdümlü eylemler içinde işgali ve bunlara el konulması şeklinde sıralanabilir. ABD'de böylesi eylemler için gerekli koşullar yoktur. Militan Sol'a açık hareket alanı katı sınırlar içindedir ve bunu genişletme yolundaki umutsuz çabalar hep fiziksel güç politikasına yol açmaktadır. Bu güç denetlenmeli ve hareketin içinde tutulmalıdır. Muğlak, genel, soyut hedeflere yönelik eylem anlamsızdır; daha da kötüsü hasım sayısını arttırır. Örneğin, Fransa'da genellikle yönetici sınıfa değil, "halk"a zarar veren aptalca sabotaj ve yıkım eylemlerine yol açan "sıcak yaz" sloganı ya da halkın "savaş suçluları" olarak görmediği şirket bina ve bürolarının yıkımı ve buna benzer hareketler.

VIII

Çoğunluğun "doğrudan demokrasisi" hâlâ sosyalizmin inşasının hükümet ya da yönetim biçimi olarak kalırken, "burjuva demokrasisi" artık sosyalizme geçişi sağlayacak "işlemler alanı"nı sağlamıyor. Artık var olmadığı yerde bulunması da mümkün değil: Tekelci kapitalizmin totaliter eğilimi bu stratejiyi engeller; kapitalizmin sözde-demokrasisinin gözden düşürülmesi siyasal karşı-eğitimin bir parçasıdır. Ancak bu eğitim bu sözde-demokraside *sahici* olan şeyleri hesaba katmalıdır: İnsanların ölüm kalımını belirleyen kararlar halkın (hatta Kongre'nin) kontrolünün ötesinde bir yönetici sınıf tarafından alınırken, görüşlerini ifade eden, verili alternatifler arasında seçim yapan ve böylece politikayı belirleyenler, entegre, tutucu çoğunluktur.[37]

Bu demokrasinin egemenliği hâlâ özerk yerel üslerin inşası için açık kapı bırakmaktadır. Üretim ve denetiminin artan teknolojik-bilimsel gerekleri, üniversiteleri böyle bir üs haline getirmektedir:

37. Bu olgunun ayrıntılı dökümantasyonu için bkz. *The Pentagon Papers. The Senator Gravel Edition.* (Boston: Beacon Press, 1971).

Öncelikle sistemin kadroları için yetiştirme okulları olduğundan sistemin kendisi için, fakat aynı zamanda da gelecekteki *karşı*-kadroların eğitimi için. Hâlâ öğrenci hareketi içindeki yaygın aşağılık kompleksiyle, öğrencilerin "yalnızca" aydın, ayrıcalıklı bir seçkinler zümresi oldukları ve bu yüzden de yalnızca kendi konumunu terk ederse etkili olabilecek ikincil bir güç oldukları yollu anlayışla savaşmak gerekmektedir. Bu anlayış, var olan güçlere karşı her türlü eylemde hayatlarını feda edenleri ve hayatlarını tehlikeye atmaya devam edenleri incitir. Eğer Üçüncü Dünya'da öğrenciler gerçekten devrimci öncüler ise, binlercesi terör kurbanı olmuş ise, kurtuluş kavgasındaki rolleri oluşmakta olan global devrimin bir özelliğini, radikal bir bilincin belirleyici gücünü göstermektedir. Üçüncü Dünya'da militan öğrenciler doğrudan halkın isyanını dile getirir; ileri kapitalist ülkelerde ise (henüz) bu öncü işlevleri olmasa da, ayrıcalıklı konumları onların kuramsal ve pratik olarak kendi tabanlarına –daha geniş mücadele için kopuş tabanı– bu tür bir bilinci geliştirmelerine imkân tanır. Emek fetişizmine yakalanan öğrenci hareketi hâlâ altyapısal tabanlarının kampuslerde olduğunu "teslim etmekte" isteksiz davranıyor (tabii doğrudan doğruya reddetmiyorsa). Dahası bu taban, kampuslerden "eğitilmiş emeğe" ihtiyaç duyulan ekonomik ve siyasal *kurumlara* kadar uzanır. Elbette bu kurumlarda, daha yüksek konumdaki kadrolar bağlanacak, hiyerarşinin parçası olacaklardır. Fakat değersiz konumları ve bozulan şansları, bu bağlanmayı zayıflatacak ve eğitimlerinde özgürleştirici olanaklar ile aktüel bilim ve teknoloji kulluğu arasındaki çatışmayı keskinleştirecektir. Ancak, bu çatışmanın çözümü hiçbir zaman bilimin içsel gelişimi sonucunda olmayacaktır. Yeni bilimsel devrim, toplumsal devrimin parçası olacaktır.

Rudi Dutschke, öğrenci hareketinin tabanını genişletmek için *kurumlar içinde uzun yürüyüşü* önermiştir: Düzenin kurumlarında çalışırken onlara karşı çalışmak; ama yalnızca "içerden sıkarak" değil, daha çok "işi yaparak," (bilgisayar programlamayı ve okumayı, eğitimin tüm aşamalarında öğretebilmeyi, kitle iletişim araçlarını kullanmayı, üretimi düzenlemeyi, planlı demodeliği fark edip bundan kaçınmayı, dizayn yapmayı vb.) öğrenerek ve aynı zamanda başkalarıyla birlikte çalışırken kendi bilincini koruyarak.

Uzun yürüyüş, karşı-kurumlar kurma yolunda yoğun çabayı da

içerir. Bu kurumlar uzun zamandır hareketin amaçlarından biriydi, fakat zayıflıklarından ve düşük kalitelerinden büyük ölçüde geçim kaynaklarının olmayışı sorumludur. Rekabet güçleri artırılmalıdır. Bu, radikal, özgür medyanın geliştirilmesi için özellikle önemlidir. Yeni Sol'un yalıtılmışlığının nedeni, büyük bilgi ve doktrinasyon zincirlerine ulaşamayışıdır. Bağımsız okulların ve "özgür üniversiteler"in geliştirilmesinde de aynı şeyler olmuştur. Rekabetçi olabilirler, yani bir boşluğu doldurdukları ya da nitelikleri farklı olmakla kalmayıp daha üstün de olduğu zaman Düzen eğitimine karşı çıkabilirler. Etkili karşı-kurumların işlemesini sağlayacak büyük fonlar toplanması için birtakım ödünler vermek gerekiyor. "Liberallerin" toptan reddinin zamanı geçti –ya da daha gelmedi. Radikalizmin savaşa, enflasyona ve işsizliğe karşı "meşru" protestolardan ve yurttaşlık haklarının savunulmasından –hatta yerel seçimlerdeki "ehveni şer"den– kazanacağı çok şey var.

Üniversitelerin, içinde bulunduğumuz dönemde oynadıkları kilit rolü vurgulamıştım: Hâlâ karşı-kadroların yetiştirileceği kurumlar olarak iş görebilirler. Bu hedefe ulaşılması için gerekli olan "yeniden yapılanma," belirleyici öğrenci katılımından ve otoriter-olmayan öğreniminden daha fazla bir anlama gelmektedir. Üniversiteyi bugün ve yarın için "ilgili" hale getirmek, daha çok, uygarlığın bugünkü ve gelecekte olabileceği halini oluşturan olgu ve güçleri sunmak anlamına gelir –bu da siyasi eğitimdir. Çünkü tarih gerçekten tekerrür eder: Üzerinde düşünülmesi gereken, egemenlik ve boyun eğmenin bu tekerrürüdür; bunu durdurmaksa, doğuşunu ve yeniden üretiliş yollarını bilmeyi, yani eleştirel düşünceyi öngerektirir.

Bu uzun yürüyüşte, militan azınlığın kapitalist ülkelerde güçlü, anonim bir müttefiği vardır: Kapitalizmin kötüleşen ekonomik-politik koşulları. Doğru, bu koşullar tam anlamıyla gelişmiş faşist sistemin habercisi olabilirler; Yeni Sol bu gelişimin sosyalizmin gelişimini hızlandıracağı yolundaki feci anlayışla enine boyuna mücadele etmelidir. İç çelişkiler hâlâ kapitalizmin çöküşünü hazırlar, fakat bu çöküşten sonra pekala kapitalist denetim altındaki geniş kaynaklara dayalı faşist bir totaliter aşama da gelebilir. Çelişkileri yeniden üretecektir, ama global ölçekte. Ve global ölçekte hâlâ ele geçmemiş egemenlik, sömürü ve yağmacılık alanları vardır.

Sosyalizm düşüncesi, tarihsel zorunluluğu belirsiz (ve şüpheli) bir geleceğe kadar uzanırsa bilimsel karakterini yitirir. Nesnel eğilimler sosyalizmi hazırlar, ama ancak sosyalizm için mücadele eden öznel güçler, bu eğilimleri sosyalizm yönüne –şimdi, bugün ve yarın ve ertesi günler– çekebilirlerse... Kapitalizm kendi mezarkazıcılarını üretir –fakat bunların çehreleri yoksulların ve düşkünlerinkinden çok farklı olabilir.

II
Doğa ve devrim

Yaklaşmakta olan devrimin yeni tarihsel modeli, yansımasını belki de en iyi, muhalefetin "biçim"inin radikal değişiminde yeni bir duyarlığın oynadığı rolde bulmaktadır. Bu yeni boyutu *Özgürleşme Üzerine bir Deneme*'de anahatlarıyla açıklamıştım; burada ise neyin söz konusu olduğunu, yani insanla doğa arasındaki –kendi doğası ve dış doğa arasındaki– yeni ilişkiyi belirtmeye çalışacağım. Doğanın radikal dönüşümü, toplumun radikal dönüşümünün bütünsel bir parçası durumuna gelir. Bu yeni duyarlık, gruplarda ya da bireylerde görülen yalnızca "psikolojik" bir fenomen olmaktan öte, toplumsal değişimin bireysel bir ihtiyaç haline geldiği araç, "dünyayı değiştirme"nin siyasi pratiği ve kişisel kurtuluş dürtüsü arasındaki dolayımdır.

Oluşmakta olan bir şey varsa, o da doğanın ihlalinin insanın ihlalini daha da şiddetlendirdiği sömürü toplumlarına karşı mücadelede bir müttefik olarak doğanın keşfi ya da daha doğrusu yeniden keşfidir. Doğanın özgürleştirici güçlerinin ve bunların özgür bir toplumun yapılanmasındaki hayati rolünün keşfi, toplumsal değişimin yeni bir gücü haline gelir.

İnsanın özgürleşmesinin aracı olarak doğanın özgürleşmesi neleri içerir?

Bu doğa kavrayışı şunlara gönderme yapar: [1] *İnsan* doğası: İnsanın rasyonelliğini ve deneyimini oluşturan asli tepki ve duyuları, ve [2] *dış* doğa: İnsanın varoluşsal çevresi, toplumu biçimlemek için "doğa ile mücadele" ettiği yer. Doğanın bu iki belirlemede de tarihsel bir kendilik olduğunu en baştan vurgulanması gerekir: İnsan doğayla ve onun toplum tarafından dönüştürülmüş biçimiyle, devamlı artan bir oranda, teknolojik, araçsalcı bir rasyonellik haline gelen kapitalizmin gereklerine bağlı özgül bir rasyonelliğe tabi kılınmış olarak karşı karşıyadır. Bu rasyonellik aynı zamanda insanın kendi doğasına, kendi asli dürtülerine de sirayet etmiştir. Günümüzde asli dürtülerin yerleşik düzenin ihtiyaçlarına uyum sağlamasının tipik biçimlerinden sadece ikisini hatırlatmak gerekirse: Saldırı hareketinin teknik araçlara aktarılması yoluyla *saldırganlığın* toplumsal olarak yönlendirilmesi ve böylelikle suçluluk duygusunun azaltılması ve –suçluluk duygusunun azalmasını sağlayan ve böylece "meşru" tatminin değerli kılınmasına neden olan– kontrollü desüblimasyon ve plastik güzellik endüstrisi aracılığı ile *cinselliğin* toplumsal olarak yönlendirilmesi.

Doğa tarihin bir parçasıdır, tarihin nesnesidir; bu yüzden, "doğanın özgürleşmesi" teknoloji öncesine dönüş anlamına gelemez, insanı ve doğayı, sömürünün hizmetindeki bilim ve teknolojinin yıkıcı kötü kullanımından kurtarmak için teknolojik uygarlığın başarılarının kullanımını geliştirmek anlamına gelir. Böylece yeni teknolojik tabanda zanaat işçiliğinin yok olmuş bazı özellikleri de tekrar ortaya çıkabilir.

Yerleşik toplumda, bizzat daha da etkili bir biçimde kontrol altında tutulan doğa, zamanla insanın kontrol edilmesini sağlayan bir diğer boyut haline gelmiştir: Toplumun ve iktidarın yaygın silahı olmuştur. Ticarileşmiş doğa, kirlenmiş doğa, militarize doğa, sa-

dece ekolojik anlamda değil, aynı zamanda varoluşsal anlamda da insanın yaşam alanını daraltmaktadır. Bu doğa, insanın çevresinin erotik kathexisini (ve dönüşümünü) engelliyor: Yabancılaşmanın bu yüzünde ve ötesinde, insanı, kendisini doğa içinde bulmaktan alıkoyuyor; bu doğa aynı zamanda insanın, doğayı kendi gerçekliği olan bir özne olarak (ortak bir insan evreninde yaşanacak özne olarak) tanımasını engelliyor. Bu yoksunluk doğanın, örgütlü olduğu kadar kendiliğinden olan kitlesel eğlencelere ve birlikteliklere açılmasıyla da giderilememiştir (sadece doğanın ihlalini artıran düş kırıklığının boşalımıdır bu).

Doğanın özgürleşmesi, doğadaki yaşam-artırıcı güçlerin elde edilmesi, yani bitmez tükenmez rekabetçi hareketlerin içinde harcanmış bir hayata yabancı olan duyusal estetik niteliklerin elde edilmesidir: Bunlar *özgürlüğün* yeni niteliklerinin nasıl olacağına dair bize fikir verirler. O zaman "kapitalizmin ruhu"nun özgürleşmiş doğa düşüncesini reddetmesi ya da bununla alay etmesi, bu düşünceyi şiirsel imgelere aktarması şaşırtıcı olmaz. Doğa yalnız bırakılıp da "rezervasyon" olarak korunduğu zaman, saldırganca bir bilimselliğe maruz kalır: Burada doğa hükmedilmek için vardır, değerden bağımsız bir madde, bir malzemedir. Doğanın toplumun belli bir biçimiyle ilgili olan bu kavranışı *tarihsel* bir a prioridir. Özgür bir toplumun çok farklı bir a priorisi ve çok farklı bir amacı olabilir; bilimsel kavramların gelişmesi, korunması ve "geliştirilmesi" gereken bir yaşam bütünlüğü olarak doğanın deneyiminde temellenebilir ve teknoloji bu bilimi yaşam alanının yeniden yapılanmasına uygulayabilir.

Doğaya hükmederek insana hükmetme: İnsanın özgürleşmesi ile doğanın özgürleşmesi arasındaki somut bağ, günümüzde ekoloji dürtüsünün radikal harekette oynadığı rolde açık hale gelmiştir. Havanın ve suyun kirlenmesi, gürültü, endüstri ve ticaretin açık doğal alanlara tecavüzü, aslında köleliğin ve mahkumiyetin fiziksel bir görünümüdür. Bunlara karşı girişilen mücadele siyasi bir mücadeledir; doğanın ihlalinin kapitalist ekonomiden ayrılmayacağı açıkça ortadadır. Oysa aynı zamanda, ekolojinin siyasi işlevi kolayca "nötralize" edilerek Düzen'in güzelleştirilmesine hizmet edebilir. İşte, sistem tarafından oluşturulan bu fiziksel kirlenmeye karşı –aynı zamanda zihinsel kirliliğe de karşı– burada ve şimdi sa-

vaşmak gerekir. Ekolojiyi, kapitalist çatıya dahil edilemediği bir noktaya götürmek, öncelikle bu dürtüyü kapitalist çatı *içinde* yaymak demektir.[1]

Toplumsal kuramla özgürlük arasındaki ilişkinin açıkça belirtilmesine ender rastlanır. Marksizmde de doğa hemen hemen tümüyle bir nesne, insanın "doğayla mücadele"sinde onun düşmanı, üretici güçlerin daha da rasyonel olarak geliştirileceği alandır.[2] Fakat bu biçimiyle doğa, kapitalizmin *oluşturduğu* şekliyle karşımıza çıkar: İnsanın ve şeylerin yönetilmelerini genişletme ve sömürmenin maddesi, hammaddesi olarak. Doğanın bu görünümü özgür bir topluma uyar mı? Doğa yalnızca bir üretici güç müdür, yoksa *"kendisi için"* –bu şekildeki bir varoluşta aynı zamanda *insan için*– olarak da var mıdır?

İnsan doğasına yaklaşırken, Marksizm de doğal temelin toplumsal değişim üzerinde oynadığı rolü küçültmek için benzer bir eğilim göstermektedir – ki bu eğilim Marx'ın ilk yazıları ile tam anlamıyla çelişmektedir. Tabii ki sosyalizmde insanlar kendi istek ve yeteneklerini –tarihte ilk kez– ortaklaşa geliştirip gerçekleştirecekleri için "insan doğası" farklı olacaktır. Fakat bu dönüşüm, yeni sosyalist kurumların sadece yan ürünü şeklinde gelecektir. Siyasi bilinçlenmenin gelişimine Marksistlerin yaptığı vurgu, bireylerin kurtuluşlarının kökenlerine, yani bireylerin kendi dünyalarını ve kendilerini doğrudan ve çok derin bir şekilde yaşadıkları (*duyarlıklarında,* içgüdüsel ihtiyaçlarında) yerlerdeki toplumsal ilişkilerin kökenlerine çok az önem verir.

Özgürlük Üzerine Bir Deneme'de, bu boyutta bir değişim olmadığı sürece, yaşlı Adem'in yeni toplumda yeniden üretileceğini ve özgür bir toplumun yapısının, dünyanın tanıdık yaşantısından – kötürüm olmuş bir duyarlıktan– bir kopuşu *öngerektirdiğini* belirtmiştim. Yerleşik sistemin rasyonalitesi tarafından koşullandırılan ve "içerilen" duyu deneyimi, insan özgürlüğünün imkânlarının hiç alışılmamış tecrübelerine karşı insanın "bağışıklık" kazanmasını sağlama eğilimindedir. Radikal, konformist olmayan du-

1. Bkz. Murray Bookchim, *Post-Scarcity Anarchism*'de "Ecology and Revolutrionary Thought" ve "Towards a Liberatory Technology" (Berkeley Ramparts Press, 1971).
2. Bkz. Alfred Schmidt, *Der Begriff der Natur in der Lehre von Marx* (Frankfurt: Europäische Verlagsanstalt, 1962).

yarlığın gelişimi, gelişmiş kapitalizm tarafından mükemmelleştirilen önceden görülmemiş büyüklükteki toplumsal kontrol (ki varoluşun içgüdüsel ve fizyolojik katmanlarına kadar uzanan bir kontroldür bu) karşısında politik açıdan hayati bir önem kazanır. Öte yandan, direniş ve başkaldırı da, bu düzlemde hareket etmekte ve işlemektedir.

"Radikal duyarlık": Bu kavram, duyuların aklı biçimlemedeki (yani, dünyanın düzenlendiği, yaşantılandığı, değiştirildiği kategorileri biçimlemedeki) aktif, kuramsal rolünün üzerinde diretir. Duyular salt pasif, alıcı değildirler: Deneyimden aldıkları ilk veriyi tabi kıldıkları kendi "bileşimleri" vardır. Ve bu bileşimler Kant'ın, duyu verisini değiştirilemez bir a priori *düzenlemesi* olarak görmesi gibi sadece "sezgi biçimleri" (zaman ve mekân) değildirler. Bunun yanında, deneyimin ampirik (örn. tarihsel) a priorisini oluşturacak daha somut, daha "maddi" bileşimler de olabilir. Dünyamız sadece zaman ve mekânın katışıksız biçimlerinde değil, aynı zamanda bu biçimlerle *birlikte* duyuların bütününde de –sadece gözün (sinopsis) değil, aynı zamanda *bütün* insan duyularının (duyma, koku alma, dokunma, tat alma) nesnesi olarak– oluşmaktadır. Eğer toplumsal değişim radikal, niteliksel bir değişim olacaksa, işte dünya deneyiminin bu niteliksel, asli bilinçdışı (ya da daha çok bilinçötesi) kuruluşu, asli deneyimin kendisi kökten değişmelidir.

II

Duyarlığın yıkıcı potansiyeli ile kurtuluş alanı olarak doğa, Marx'ın *Ekonomik ve Felsefi Elyazmaları*'nın merkezi temalarıdır. Defalarca okunmalarına ve yorumlanmalarına karşın, yazıların bu temaları büyük ölçüde ihmal edilmiştir. Son zamanlarda, *Elyazmaları*, bürokratik-otoriter Sovyet modeline karşıt olarak "insancıl sosyalizm" kavramını doğrulamada yardımcı olmuştur; Stalinizm ve post-Stalinizm'e karşı mücadelenin hız kazanmasına güç sağlamıştır. Bana göre, "bilim öncesi" özelliğine ve Feuerbach'ın felsefi natüralizminin (doğalcılık) yaygınlığına karşın bu yazılar, sosyalizmin en radikal ve ayrılmaz düşüncesini benimser ve tam da

burada "doğa," devrim kuramında yerini bulur.

Elyazmaları'nın başlıca kavramlarını kısaca hatırlatacağım. Marx, "insan duyuları ve niteliklerinin tümüyle özgürleşmesi"nden[3] sosyalizmin özelliği diye söz eder: Sadece bu özgürleşme "özel mülkiyetin aşılması" olur. Bu, yeni bir insan tipinin, doğası ve fizyolojisi sınıflı toplumdaki insandan farklı bir insanın ortaya çıkması anlamına gelir: "Toplumsal insanın *duyuları*, toplumsal olmayan insanın duyularından *farklıdır*."[4]

"Duyuların özgürleşmesi," toplumun yeniden yapılanmasında duyuların "elverişli" hale geldiğini, insanla insan, insanla şeyler, insanla doğa arasında yeni (sosyalist) ilişkileri meydana getirdiğini ifade eder. Fakat sömürünün rasyonelliğinden kurtulmuş duyular aynı zamanda yeni bir (sosyalist) rasyonelliğin "kaynağı" da olabilir. Özgürleşmiş duyular, kapitalizmin araçsalcı rasyonelliğini kendinden uzak tutarken başarılarını koruyacak ve geliştirecektir. Bu amaca iki yoldan ulaşacaktır: *Negatif olarak* –Ego, öteki ve nesne dünyası, bir saldırgan kabulleniş, rekabet ve savunucu sahiplenme bağlamında yaşanmayacakları için; *pozitif olarak*– "doğanın insanlar tarafından mülk edinilmesi" ile, yani doğanın "bir tür varlığı" olarak insan varlığı için bir çevreye dönüştürülmesiyle, özgül insan yeteneklerinin (yaratıcı, estetik yeteneklerin) özgürce geliştirilmesiyle.

"Yalnız insanın öz varlığının nesnel olarak ortaya çıkan zenginliği sayesindedir ki, öznel insan duyarlılığının zenginliği (müziğe duyarlı bir kulak, güzeli seçen bir göz, özetle insani doyum sağlayabilen *duyular;* kendilerini insanın temel güçleri olarak ortaya koyan duyular) işlenebilir ya da ortaya çıkabilir."[5] Özgürleşmiş duyular, kendi temelleri doğrultusunda ilerleyen bir doğal bilimle birlikte, doğanın "insani temellükü"ne yol gösterecektir. O zaman doğa, "salt fayda olmaktan çıkacak",[6] sadece madde –organik ya da inorganik madde– olarak değil, aynı zamanda, kendi içinde bir yaşam gücü, özne – nesne olarak ortaya çıkacaktır.[7] Ha-

3. Karl Marx. *1844 Ekonomi ve Felsefe Elyazmaları* s. 139.
4. A.g.e., s. 141.
5. A.g.e., s. 141.
6. A.g.e., s. 139.
7. "Bitki güneş için bir nesne olduğu gibi... güneş de bitkinin nesnesidir." A.g.e., s. 181.

yatta kalma çabası, insanın ve doğanın ortak tözüdür. İnsan, o zaman yaşayan bir nesne oluşturacak, duyular "kendilerini, şey adına şeyle ilişkilendireceklerdir."[8] Ve bunu da ancak şeyin kendisi, nesnelleştirilmiş insani *Verhalten,* insan ilişkilerinin nesnelleştirilmesi olduğu ve böylelikle insana insani olarak bağladığı ölçüde yapabilecektir.[9]

Bu oldukça bilimdışı, metafizik tasarım, olgun materyalist kuramı önceler: Şeyler dünyasını, insan emeğiyle biçimlenmiş, nesnelleşmiş insan emeği olarak kavrar. Şimdi, eğer insan etkinliğinin bu şekilde biçimlenmesi açgözlü ve sınırlayıcı bir toplumun teknik ve doğal ortamını oluşturuyorsa, aynı şekilde, insani olmayan bir doğanın oluşmasına neden olacak, radikal toplum değişimi, doğanın radikal dönüşümünü içerecektir.

Doğa bilimi hakkında da ne söylenebilir? Öznelliğin görünümü olarak doğa: Batı biliminde uzun zamanlardan beri tabu olan düşünce, teleolojiden ayrılamaz görünüyor. Nesne olarak doğa, maddeye kapitalistçe davranışın evrenine, bu tabunun atılmasına izin vermeyecek kadar iyi uymuştur. Bu durum, aynı tabunun başarısı olan doğa üzerinde artan etkili ve kârlı hâkimiyet tarafından da tamamen doğrulanmış görünmektedir.

Doğanın özne olarak tanınmasının bilimsel nesnellikle bağdaşmayan metafizik bir teleoloji olduğu doğru mudur? Jacques Monod'nun bilimde nesnelliğin anlamı üzerine söylediklerine kulak verelim:

> Göstermeye çalıştığım... bilimsel tutumun, nesnellik postülası dediğim şeyi içerdiğidir. Yani evrende planın, amacın olmadığını ifade eden temel postüla.[10]

---

8. A.g.e., s. 139.
9. "Şey adına" - bir örnek:
Yugoslavya'da bir yüzü rengarenk güzel bir çiçek şekilleriyle boyalı, diğer yüzü boyasız tahta döşemeler satılır. Döşemeler, "güzel yüzümüze zarar verme, arka tarafımızı kullan" yazısını taşırlar. Çocukça insanbiçimcilik mi? Kesinlikle. Fakat, bunu düşünen insanların ve buna dikkat eden alıcıların şiddete ve yıkıcılığa karşı gayet doğal, içgüdüsel bir iğrenme duyduklarını, maddeyle gerçekten "insani bir ilişki" içinde olduklarını ve bu yüzden de özelliklerini, yaşayan bir nesne gibi gördüklerini varsayamaz mıyız?
10. *New York Times*'la röportaj. 15 Mart 1971.

Doğayı kurtarma düşüncesi, evrende bir planı ya da bir amacı gerekli kılar: Özgürlük, insanların yegane planı ve amacıdır (şimdi doğaya da bu özellik atfedilmiştir). Ancak bu düşünce, doğanın böyle bir girişime müsait olduğunu ve doğada çarpıtılmış ve bastırılmış güçlerin –insan özgürleşmesini destekleyebilen ve artırabilen güçler– varlığını gerekli kılar. Doğanın bu kapasitesi "şans" ya da "kör özgürlük" olarak adlandırılabilir ve insana, bu körlüğü gidermek için nasıl bir çaba gerektiği konusunda iyi bir fikir verebilir. Adorno'nun sözleriyle: Doğaya "gözlerini açması", "zavallı yeryüzünde nasıl olabilecekse öyle olmasını" sağlamak için yardım etmek.[11]

Özne olarak doğa; teleolojisiz, "plansız" ve "amaçsız": Bu, Kant'ın "amaçsız amaçlılık" tasarımına çok iyi uyar. Üçüncü Eleştiri'nin en ileri kavramları, henüz gerçek devrimci anlamlarında incelenmedi. Sanattaki estetik biçim, karşılıklı ilişki içinde olduğu ya da daha çok aranılan özellik olarak, doğada da vardır (*das Natürschöne*). Güzellik düşüncesi sanata olduğu kadar doğaya da ait ise, bu sadece bir analoji ya da insan düşüncesinin doğaya aktarılmış bir şekli değildir –özgürlüğün simgesi olarak estetik biçimin, doğal evren kadar insanın da varoluşunun bir şekli (ya da anı?), nesnel bir nitelik olduğunun kavranışıdır. Böylece Kant, doğadaki güzelliği, doğanın "özgürce, kimyasal kanunlara göre de estetik amaçla kendini biçimleyebilme yeteneği"ne atfetmektedir.[12]

Marksist kavrayış doğayı –doğanın *kendi* hız verici güçlerinin ve niteliklerinin yeniden keşfedilip özgürleştiği bir noktada– insan hazlarına uygun bir ortam haline geldiği bir evren olarak görür. Kapitalist doğa sömürüsünün tam tersine, doğanın "insani temellükü"de şiddetsiz, yıkıcı olmayan bir şekilde olacaktır: Doğadaki mevcut yaşam artırıcı, duyusal, estetik niteliklerde merkezileşecektir. Dönüştürülmüş, "insanileştirilmiş" doğa böylece, insanın kendini gerçekleştirme çabasına karşılık verecektir. Hayır, doğanın dönüştürülmesi, "insanileştirilmesi" olmaksızın gerçekleştirilemez.[13] Şeylerin kendilerine ait "içsel ölçüleri"

11. Theodor W. Adorno, *Aesthetische Theorie* (Frankfurt/Main: Suhrkamp, 1970). s. 100, 107.
12. *Critiques of Judgment*, s. 58.
13. Marx, *op. cit.*, s. 114.

(*inhärentes Mass*) vardır: Bu ölçü onların *içindedir*, içlerindeki hapsolmuş potansiyeldir; sadece insan bunu özgürleştirebilir ve böyle yapmakla da kendi potansiyelini özgürleştirir. "Güzelliğin yasalarına göre şeyleri biçimleyebilen"[14] tek varlık insandır.

Özgürleşmenin estetiği, özgürlüğün "biçimi" olarak güzellik: Marx, bu insanbiçimci, idealist kavrayıştan tereddütle uzaklaşmıştır sanki. Yoksa, görünüşte idealist olan bu kavrayış daha çok *materyalist tabanın genişlemesi* midir? Çünkü, "insan doğrudan doğruya *doğal bir varlık*," yaşamının nesneleri gibi "gerçek, duyusal nesneleri" olan, "maddi, yaşayan, gerçek, duyusal, nesnel bir varlıktır."[15] Nesnel dünyanın "temellükü"nde de insanın duyuları ("biçimleri doğrudan doğruya toplumsal olan organları gibi")[16] aktif, pratiktir; bunlar insanın toplumsal varoluşunu, "nesnelleşmesini" ifade ederler. Bu artık Feuerbach'ın "natüralizm"i değil; tersine, Tarihsel Materyalizm'in, insanın özgürleşmesinde hayati rol oynayacak bir boyutta genişlemesidir.

Fakat burada, doğanın "insani temellükü" ile kurtuluşu düşüncesinde belli bir içsel sınır var. Estetik boyut özgürlük için hayati bir boyuttur, doğru; şiddetle, zulümle, vahşilikle bağdaşmaz ve bu yüzden de özgür bir toplumun esaslı bir niteliği –ayrı bir "yüksek kültür" alanı değil, böyle bir toplumun *yapılanmasında* bir dürtü ve *motiv* olarak- haline gelir, doğru. Henüz tam kavranmamış ve belki de kavranamayacak bazı katı gerçekler şüpheciliği beraberinde getiriyor. Doğanın insani temellükü, insan türünün fiziksel üremesinin devamı için hayvan yaşamının her gün kurban edilmesini gerektirirken, şiddetten, zulümden ve katılıktan uzak kalmayı başarabilir mi? Doğaya "doğa adına" davranmak kulağa hoş geliyor, ama bu tabii ki hayvanların yenmesi adına davranmak değildir, hatta ne de bitkilerin. Bu savaşın sonu, hayvanlar dünyasının mutlak barışı düşüncesi olsa olsa Orfeus mitine aittir, hiçbir akla yatkın tarihsel gerçekliğe değil. İnsanın insana verdiği acı düşünüldüğünde, vejetaryanizm ya da sentetik yiyecekler için evrensel bir seferberlik henüz "çok erken" görünüyor; şimdiki durumuyla dünyada *insan* dayanışması öncelik kazanmalıdır. Şimdi,

14. A.g.e.
15. A.g.e., s. 181.
16. A.g.e., s. 139.

"düzenleyici akıl düşüncesi" altında, insanın hayvan dünyasına verdiği acının azaltılması için gereken çabayı kararlaştırarak oluşturmayacak hiçbir özgür toplum düşünülemez.

Marx'ın, doğanın insani temellükü tasarımında, biraz da hükmetmenin *gururu* bulunmaktadır. Ne kadar insani olursa olsun "temellük" (canlı) nesnenin (yaşayan) bir özne tarafından temellüküdür. Bu, temellük eden özneden başka olan, tamamıyla kendisi adına nesne olarak var olan –yani özne olarak– şeyi incitir. Hangi durumda bu ilişkinin bir mücadeleye dönüşeceğinin bilinmemesi, nesnenin insana düşman olmasına neden olabilir; fakat mücadele sinip yerini barışa, sükuna ve tatmine de bırakabilir. Bu durumda, temellük değil, ama onun olumsuzlanması, sömürüsüz bir ilişki olacaktır: Teslimiyet, "bırakın olsun"culuk, kabullenme... Fakat bu tür teslimiyet de, maddenin nüfuz edilmesi olanaksız direnişiyle karşılaşır; doğa "tin"in görünümü değil, daha çok onun temel *sınırıdır*.

VII

Doğanın toplumsal değişim boyutu olarak tarihsel kavranışı, teleolojiyi içermese ve doğaya bir "plan" atfetmese de, doğayı öznenesnesi olarak kavrar: Kendi imkânları, zorunlulukları ve olasılıklarıyla bir *kozmoz* olarak. Bu imkânlar, sadece kuram ve pratikteki değerden bağımsız işlevler anlamında değil, aynı zamanda *nesnel değer* taşıyıcıları anlamında da olabilirler. Bunlar "doğanın ihlali", "doğanın ilgası" gibi deyimlerde ifadelerini bulurlar. İhlal ve ilga o zaman, doğaya karşı yapılan insan eyleminin, doğayla insanın karşılıklı ilişkisinin, doğanın belirli nesnel *niteliklerine* – yaşamın değerinin artırılması ve devamı için gerekli olan niteliklere– zarar verdiği anlamına gelir. Bu tür nesnel zeminler üzerinde insanın kendi insani yeteneklerine doğru kurtuluşu doğanın kurtuluşu ile bağlanır, "hakikat", doğaya sadece matematiksel anlamda değil, varoluşsal anlamda da atfedilebilir. İnsanın özgürleşmesi, doğada şeylerde bulunan bu hakikatin kabulünü içerir. Marksist görüş, eskiyi *hatırlama* olarak bilgi kuramını yeniden ele

alır: Kurulu gerçeklik içinde çarpıtılan ve inkar edilen şeylerin asıl *Biçimleri*'nin *idealizmin* sürekli *materyalist özünün yeniden keşfi* olarak "bilim." Bu Biçimler için kullanılan "ide" terimi "sadece" bir düşünce değil, toplumun işleyişinden kaynaklanan parçalanmışlığı içinde "verili" şeylerin veriliş yönteminde neyin yanlış ve çarpıtılmış olduğuna, bunların olağan algılanışında neyin eksik olduğuna ışık tutan bir imgedir.

Hatırlama, bu yüzden bir Altın Çağ'ın (hiçbir zaman var olmamıştır), çocukluk masumiyetinin, ilkel insanın vb. hatırlanması değildir. Epistemolojik bir yetenek olarak hatırlama, daha çok bozulmaya uğramış insanlıkta ve bozulmaya uğramış doğada bulunabilen parça ve kısımları bir araya getiren bir bireşimdir. Hatırlanan madde, imgelemin nüfuz sahası –bu durum baskıcı toplumlar tarafından sanatta yasaklanmıştır– ve "poetik hakikat" haline gelmiştir (sadece poetik hakikat, yeni toplumun fiili dönüşümünde pek işe yaramaz). Baskıcı toplumlarda süregelen dolaysız deneyimde verili olmalarının olanaksızlığı göz önüne alınarak, düşünülerek, bu imgeler "içkin düşünceler" olarak adlandırılabilir. Bunlar daha çok, şeylerin dolaysız biçimlerinin "negatif" olarak, yani kendi doğalarına özgü olasılıkların ya da kendi gerçekliklerinin yadsınması olarak belirdikleri bir deneyim *ufku* olarak verilirler. Fakat bu düşüncede imgeler *tarihsel* varlık olarak insanda içkindir; imgelerin kendileri tarihseldir, çünkü kurtuluş olanakları her zaman ve her yerde tarihseldir. *Bilgi olarak* imgelem, içinde, düşünce ile gerçeklik ve olanaklı olan ile var olan arasındaki çözülmez gerilimi barındırır. İşte bu da diyalektik materyalizmin *idealist özüdür:* Verili biçimlerin ötesinde özgürlüğün aşkınlığı. Marksist kuram, bu anlamda da Alman İdealizmi'nin tarihsel mirasçısıdır.

Böylece özgürlük, gerçeklik "düşüncesi" ile (örneğin, kendi olanakları ile) uyumlu olarak, gerçekliğin pratik değişimine kılavuzluk ederek "düzenleyici akıl kavramı" haline gelir (gerçekliği, kendi hakikati adına özgürleştirmek için). Diyalektik materyalizm özgürlüğü tarihsel, ampirik aşkınlık, şimdiki biçimi olan sosyalist bir toplumu da aşan bir toplumsal değişim gücü olarak kavrar – sürekli daha çok üretime, Cennet'e doğru değil, toplumun ve doğanın amansız direnişi ile sürekli barışçı ve neşeli bir mücadeleye

doğru. Sürekli devrim kuramının felsefi özü budur.

Bu tür bir güç olarak özgürlük, insanların asli dürtülerinde temellenmiştir, özgürlük onların yaşamsal içgüdülerini arttırmak için duydukları hayati ihtiyaçtır. Öncelikle gerekli olan şey duyuların, yaşamın iyileştirilmesini sağlayacak olan şeylerin sadece "verili" niteliklerini değil, aynı zamanda "gizli" niteliklerini de deneyimleyebilme yeteneğidir. Duyarlığın "pratik" olarak radikal yeniden tanımlanması özgürlük düşüncesini, onun aşkın içeriğini terk etmeden desüblime eder: Duyular sadece gerçekliğin *epistemolojik* yapısının değil, özgürlük amacıyla *dönüşümünün* ve *yıkımının* da temelidirler.

İnsanın özgürlüğü, bu yüzden insan *duyarlığında* temellenmiştir: Duyular, kendilerine göründükleri biçimiyle verilenleri "almak"la kalmaz, verilenlerin bir başka yetiye (anlamaya) dönüştürülmesini "sağlamaz," daha çok, "uygulamalar"ında kendi kendilerine yeni (daha tatminkar) olasılık ve yetenekler, şeylere ait yeni biçim ve nitelikler keşfeder (ya da daha doğrusu *keşfedebilir*) ve gerçekleştirilmelerinde ısrarlı ve yol gösterici olabilirler. Duyuların özgürleştirilmesi, özgürlüğü bugünkü anlamından farklı kılacaktır: Bir duyusal ihtiyaç, Yaşam İçgüdüleri'nin (Eros) bir amacı olarak özgürlük.

Yabancılaşmış emeğe dayalı bir toplumda duyular *körleşmiştir:* İnsan şeyleri ancak var olan toplum tarafından verildikleri biçim ve işlevleriyle, yapıldıkları ve kullanıldıkları şekilleriyle, dönüşüm olasılıklarını da sadece var olan toplumun tarifi ve sınırları içinde algılar.[17] Böylece, var olan toplum sadece insanın zihninde ve bilincinde değil, *duyularında da yeniden üretilmiş* olur ve bireylerin yerleşmiş ve taşlaşmış duyarlıkları "çözülmediği," *yeni bir tarih boyutuna açılmadığı,* verili nesne dünyasının baskıcı alışılmışlığı kırılmadığı –yabancılaşmış toplumdan *ikinci bir yabancılaşma* sonucu kırılmadığı– sürece, hiçbir inanç, hiçbir kuram, hiçbir akıl yürütme bu zindanı yıkamayacaktır.

Günümüzde "tüketim toplumu"na karşı başkaldırıda duyarlık, "pratik" yeni yaşam yolları ve radikal yeniden yapılanma için bir

---

* Ne adına? (ç.n.)

17. Ayrıntılı bilgi için bkz. *An Essay on Liberation* (Boston: Beacon Press, 1969), s. 36 vd.

araç olma çabasındadır. Kurtuluş için yapılan *siyasal* mücadelede duyarlık bir güç haline gelmiştir.[18] Bu şu demektir: Duyuların bireysel özgürlükleri *evrensel* özgürlüğün başlangıcı, hatta temeli sayılmakta, özgür toplum yeni içgüdüsel ihtiyaçlarda kökleşmeye başlamaktadır. Peki bu nasıl olacaktır? "İnsanlık," insanlar arası dayanışma, "somut evrensel" olarak (soyut değer olarak değil), gerçek güç olarak, "praksis" olarak bireysel duyarlıkta nasıl doğabilir; nesnel özgürlük insanın en öznel yeteneklerinden nasıl doğabilir?

Evrensel olanla tikel olanın *diyalektiği* ile karşı karşıyayız: *Principium individuationis* olan insan duyarlığı, aynı zamanda *evrenselleştirici* bir ilkeyi nasıl oluşturabilir?

Tekrar bu sorunun Alman idealizmindeki felsefi ele alınışına değineceğim: Marksist kavramın düşünsel kökeni buradadır. *Kant*'a göre: Evrensel bir duyu sistemi (sezginin arı biçimleri) duyu deneyiminin birleşik çatısını oluşturur, böylece anlamanın kategorilerini geçerli kılar. Hegel'e göre: *Benim* dolaysız duyumun içeriği ve tarzı üzerine düşünmek, sezgi ve algının "Ben"indeki "Biz"i açığa çıkaracaktır. Henüz düşünülmemiş olan bilinçlilik, kendisi ve nesneleriyle olan ilişkileri hakkında bilince (şeylerin duyulara ait görünüşlerinin "ardında" "aşkın-duyarlı" bir dünyayı deneyimlediği noktaya) ulaştığında, *biz* kendimizin görünüş perdesinin ardında olduğumuzu keşfeder. Bu "biz," Köle ve Efendi arasındaki "karşılıklı tanıma" mücadelesinde toplumsal gerçeklik olarak ortaya çıkar.

Bu, Kant'ın insanla doğayı, özgürlükle zorunluluğu, tümelle tikeli uzlaştırma yolundaki çabasından Marx'ın materyalist çözümüne giden yoldaki dönüm noktasıdır: Hegel'in *Fenomenoloji*'si Kant'ın aşkınlık kavrayışından kopar, tarih ile toplum bilgi kuramına (ve bilginin asli yapısına) girer ve a priorinin "saflığını" bir kenara iter; özgürlük düşüncesinin maddileşmesi başlar. Fakat Eleştiriler'e yakın bir bakış benzer eğilimin Kant'ın felsefesinde de bulunduğunu gösterir:

1) Birinci Eleştiri'de öznenin özgürlüğü sadece duyu verisinin

18. Asayişi sağlamakla görevli askerlerin kaba gücüyle karşılaşan Berkeley'deki People's Park için yapılan kavga siyasal harekette duyarlığın patlamasını gösterir.

epistemolojik sentezlerinde mevcuttur; özgürlük aşkın Ego'nun saf sentezlerine aktarılır: Bu, sayesinde aşkın öznenin deneyimin nesnel dünyasını, kuramsal bilgiyi oluşturduğu a priorinin gücüdür.

2) İkinci Eleştiri'de, *praxis* alanına ahlâki bireyin özerkliği şart koşularak erişilir: Ahlâki bireyin doğayı yöneten genel sebebi (zorunluluk) bozmadan sebep *oluşturma* gücü. Bedeli: Duyarlığın aklın kategorik buyruğunun hükmü altına girmesi. İnsanın özgürlüğü ile doğal zorunluluk arasındaki ilişki hâlâ belirsizdir.

3) Üçüncü Eleştiri'de, insan ve doğa estetik boyutta birleştirilmiş, doğanın katı "ötekiliği" azalmış ve Güzellik "ahlâk simgesi" olarak belirmiştir. Özgürlük ve zorunluluk alanlarının birliği burada, doğaya hükmedilmesi, doğayı insanın amaçlarına bağlamak olarak düşünülmemiş, ama doğaya "kendisine ait bir amaçlılık", "amaçsız amaçlılık" atfedilerek kavranmıştır.

Fakat sadece *Marksist* kavrayış, idealizmin eleştirel, aşkın unsurunu koruyarak insanın özgürlüğü ile doğal zorunluluğun, öznel ve nesnel özgürlüğün uzlaşımı için maddi, tarihsel zemini açığa çıkarır. Bu birlik özgürleşmeyi öngerektirir: Yani kapitalizmin kurumlarını kaldırarak yerine sosyalist kurumları ve ilişkileri getirecek olan devrimci *praksis*'i. Fakat bu geçişte duyuların özgürleşmesi bilincin özgürleşmesine eşlik etmeli, böylece insan varoluşunun *bütünlüğünü* kapsamalıdır. Bireyler eğer birlik halinde *niteliksel* olarak farklı bir toplum kuracaklarsa bütün içgüdü ve duyarlıklarında değişime uğramalıdırlar. Fakat bu yeniden yapılanmada *estetik* gereksinimler neden vurgulanıyor?

IV

Marx özgür insan pratiğinin bir özelliği olarak nesnel dünyanın "güzellik kanunlarına göre" düzenlenişinden, öylesine, laf olsun diye söz etmemiştir. Estetik nitelikler gerçekte şiddet içermeyen, hükmedici olmayan niteliklerdir (3. Bölüm'de buna tekrar değineceğim) –sanat alanında ve sadece "yüksek kültür"e mahsus olarak "estetik" teriminin engelleyici kullanımıyla toplumsal gerçeklikten ve "pratik"ten ayrılmış olan nitelikler. Devrim, bu bas-

tırmayı çözecek ve estetik ihtiyaçları toplumsal ve doğal evreni biçimlenmiş olan hükmedici saldırganlığa karşı koyabilme gücüne sahip olan yıkıcı güç olarak ele geçirecektir. "Alıcı", "pasif" olma yeteneği özgürlüğün önkoşuludur: Bu, şeyleri kendi içlerinde görme, içlerindeki neşeyi ve doğanın erotik enerjisini deneyimleme yeteneğidir– özgürleşmeyi bekleyen bir enerji; doğa da devrimi gözlüyor! Bu alıcı olma durumu, yaratının gelişme ortamıdır. Bu durum üretkenliğin değil *yıkıcı* üretkenliğin karşıtıdır.

Yıkıcı üretkenlik, her zaman için erkek egemenliğinin gözle görülür şekli olmuştur; "erkek ilkesi"nin egemen düşünce ve fiziksel güç olagelmiş olması nedeniyle özgür bir toplum bu ilkenin "kesin olumsuzlaması" olacaktır – bu toplum *dişi* bir toplum olacaktır. Bu anlamda, anaerkinin hiçbir türüyle yapılacak bir şey değildir bu; kadının anne olarak imgesi kendi içinde baskıcıdır; bu imge biyolojik bir olguyu etik ve kültürel bir değere dönüştürerek kadının toplumsal ezilmişliğini destekleyip onaylar. Burada sözkonusu olan, kadın *ve* erkekte Eros'un saldırganlığın üzerine çıkması durumudur ve bu da erkek-egemen bir uygarlıkta erkeğin "dişileşmesi" demektir. Bu, içgüdüsel yapıdaki kesin değişimi ifade edecektir: Birçok biyolojik ve toplumsal etkenle birlikte ataerkil kültürü yöneten temel saldırganlığın zayıflaması.

Bu dönüşümde Kadın Kurtuluş Hareketi, bütün saldırgan istek ve hareket alanlarını, bütün toplumsal örgütlenme ve işlev bölünümünü aştığı oranda radikal bir güç haline gelir. Başka bir deyişle hareket, sadece meslek *içinde* ve *var olan* toplumun değer yapısında eşitliği (insanlık dışılığın eşitliği demek olan eşitliği) değil, daha çok yapının kendisindeki bir değişimi (eşit fırsat, eşit ücret talepleri ve tam gün ev işiyle çocuk bakımından kurtulma önşarttır) hedeflediği ölçüde radikal bir hareket haline gelir. Kurulu yapıda ne erkek ne de kadın özgürdür –ve erkekler insanlık dışılığa kadınlardan daha fazla maruz kalıyor olabilirler. Çünkü, erkekler sadece volan kayışlarından ve montaj şeritlerinden değil, "iş camiası"nın standart ve "etik"inden de çekmektedirler.

Kadınların kurtuluşu erkeklerinkinden daha yol açıcı olacaktır. Çünkü, kadınların gördüğü baskı daima biyolojik yapılarının toplumsal kullanımları tarafından sağlamlaştırılır. Çocuk sahibi olmak, anne olmak kadınların sadece doğal işlevleri olarak değil,

aynı zamanda "doğaları" gereği sayılmaktadır –eş olmak da, türün üremesi tekeşli ataerkil aile çatısı altında gerçekleştiği için böyle sayılmaktadır. Bu çatının dışında kadın, hâlâ bir oyun aracı ya da evlilikte tam olarak gerçekleşmeyen cinsel enerji için geçici bir boşalım aracı durumundadır.

Marksist kuram cinsel sömürüyü asli, temel sömürü sayar ve Kadın Kurtuluş Hareketi de kadının "cinsel nesne"ye indirgenmesine karşı mücadele eder. Fakat burada, toplumun burjuva-kapitalist düzene özgü baskıcı niteliklerinin bu örgütlenmeye karşı bir mücadeleye girdiği duygusunun üstesinden gelmek güçtür. Tarihsel olarak kadının cinsel nesne olarak imgesi ve piyasadaki değişim değeri, kadının anne ve eş olarak önceki baskıcı imgelerinin değerini düşürür. Bu eski imgeler, kapitalist gelişimin şimdi geride bırakılmış olan bir döneminde burjuva ideolojisinin temel imgeleriydi: "İçdünya asketizmi"nin ekonominin dinamiğinde henüz etkin olduğu dönemlerde. Buna karşın kadının cinsel nesne olarak şimdiki imgesi burjuva ahlâkının *desüblimasyonudur* –bu durum kapitalist gelişimin "daha yüksek derecesi"ne de özgüdür. Burada da mal biçimi genelleştirilmiştir: Şimdi geçmişte kutsallaştırılmış ve korunmuş olan bölgelere saldırmaktadır. *Playboy* dergisinde görülen ve plastik olarak idealize edilen (kadın) gövdesi, yüksek bir değişim değeriyle birlikte cazip bir mal haline gelir. Burjuva ahlâkının çözülmesi mi, belki –ama *cui bono?** Tabii bu yeni gövde imgesi satışları artırır ve plastik güzellik asıl güzellik olmayabilir, ama gelişimleri içinde yabancılaşmış emek aracı olan gövdeyle uyumsuz duruma gelmek zorunda olan estetik-duyusal gereksinimleri uyarır. Erkek gövdesi de cinsel imge üretiminin nesnesi yapılmıştır –plastikleşmiş ve kokular sürünmüş... temiz değişim değeri olarak. Dinin laikleştirilmesinden, etiğin Orwell'vari riyakarlığa dönüşmesinden sonra gövdenin cinsel nesne olarak "toplumsallaşması" gelir (belki de değişim toplumunun tamamlanmasına doğru son kesin basamaklardır bunlar: Sonun başlangıcı olacak bir tamamlanma mı?)

Şimdi, gövdenin (günümüzde kadın gövdesinin) nesne olarak tanıtılması insanlık dışıdır, çünkü kadın gövdesi, hâkim ko-

* cui bono?: Ne pahasına. (ç.n.)

numdaki, saldırgan özne olan erkeğin alıp istediğini yapabileceği bir nesneymiş gibi gösterilir. Hem kadının hem de erkeğin aynı zamanda özne *ve* nesne olması cinsel ilişkinin doğasında vardır; erotik ve saldırgan enerji ikisinde de erimiş haldedir. Erkeğin artık-saldırganlığı (kadının artık-pasifliği gibi) toplumsal olarak koşullandırılır. Fakat erkeğin saldırganlığını ve kadının pasiflik eğilimini belirleyen toplumsal etkenlerin yanında *doğal* bir karşıtlık vardır: Kelime anlamıyla barış vaadini, neşeyi, şiddetin sonunu "temsil eden" kadındır. Şefkat, alma eğilimi, duyusallık kadın gövdesinin özellikleri (ya da kötürüm edilmiş özellikler) haline gelir – (baskı altındaki) insanlığının özellikleri. Kadının bu özellikleri pekala kapitalizmin gelişimiyle toplumsal olarak belirlenmiş olabilir. Bu süreç gerçekten diyalektiktir.[20] Somut bireysel yetilerin soyut işgücüne indirgenmesi erkek ile kadın arasında soyut bir eşitlik sağlamışsa da (makine önündeki eşitlik), bu soyutlama kadınların safında tam olmamıştır. Kadınlar maddi üretim sürecinde erkeklere oranla daha az kullanılmışlardır. Tümüyle, burjuva bireyinin gerçekleşim alanı olarak düşünülen evde ve ailede istihdam edilmişlerdir. Ancak, bu bölge üretim sürecinden yalıtılmıştı ve böylelikle kadının ezilmişliğini artırıyordu. Şimdi ise, kapitalizmin yabancılaşmış iş dünyasından bu yalıtılma kadının Performans İlkesi'nin gaddarlığından daha az etkilenmesini, kendi duyarlığına daha yakın kalmasını sağladı: Yani erkeklerden daha insani olmasını. Kadının bu imgesinin (ve gerçeğinin) saldırgan, erkek-egemen bir toplum tarafından belirlenmiş olması, bu belirlemenin reddedilmesi, kadınların kurtuluşunun kadının erkek ilkesini yeni bir kabul şekli olacaktır. Burada da tarihsel süreç diyalektiktir: Ataerkil toplum bir kadın imgesi, bir kadın karşı-gücü yaratmıştır, ki bu güç onun kuyusunu kazacaktır. Bu anlamda da kadın, özgürleşme vaadini elinde tutmaktadır. O kadın, Delacroix'nın resminde devrim bayrağı taşıyarak barikatlarındaki insanlara öncüllük eder. Üniforma giymez; göğsü açıktır ve güzel yüzünde şiddetin izi bile yoktur. Ama elinde bir tüfek tutar –çünkü şiddetin sona ermesi için yine de mücadele edilmelidir.

19. Bu diyalektik, Angela Davis'in *Marxism and Women's Liberation* (henüz yayınlanmamıştır) adlı yazısının merkezini oluşturur. Hapishanede yazılmış olan bu yazı militan, entelektüel, büyük bir kadının çalışmasıdır.

III
Sanat ve devrim

"...belirli dönemlerde sanatta görülen büyük gelişmelerin, ne toplumun genel gelişimiyle, ne de örgütlenmesinin maddi temeli ve iskelet yapısıyla doğrudan ilişkisi vardır."

Marx

Kültür Devrimi: Batı'da bu terim öncelikle, ideolojik gelişmelerin toplumun altyapısındaki gelişmelerden daha ileride olduğunu çağrıştırır: Kültür devrimi, ama (henüz) siyasal ve ekonomik devrim değil. Bu arada, sanatta, edebiyat ve müzikte, iletişimde, gelenek ve göreneklerde yeni bir deneyimi, değerlerin radikal değişimine yol açan değişiklikler oluşurken, toplumsal yapının ve onun ifadelerinin genel olarak değişmediği, en azından kültürel değişikliklerin gerisinde kaldığı görülür. Fakat "Kültür Devrimi" terimi radikal muhalefetin bugün yeni bir anlamda, maddi ihtiyaçlardan öte bir anlam taşıdığını – hayır, tüm geleneksel kültürün topyekün değişimini hedeflediğini belirtir.

Bu radikalizmin bir özelliği olan sanatın siyasi potansiyelinin

özellikle vurgulanması, her şeyden önce yerleşik gerçekliğe karşı çıkmak ve kurtuluşun hedeflerine ulaşmak için etkili bir *iletişime* duyulan ihtiyacın bir ifadesidir. Yerleşik dil ve imgelerin –uzun zamandır tahakküm, zorbalık ve aldatma aracı olarak kullanılan dil ve imgelerin– baskıcı hâkimiyetini yıkabilecek iletişim yolları bulma çabasıdır bu. Devrimin radikal olarak konformizm karşıtı yeni tarihsel hedeflerinin iletişimi, aynı ölçüde (en geniş anlamı ile) konformizm karşıtı bir dil gerektirmektedir. Yani yönetici ve idarecilerin değer ve ihtiyaçlarını kendilerine yansıtıp kendi mülkleri kılan, böylece kafalarında, bilinçlerinde, duygu ve içgüdülerinde yerleşik sistemi yeniden üreten bir topluluğa ulaşabilecek bir dil. Böylesi yeni bir dil siyasi olacaksa, muhtemelen "uydurulamaz": Zorunlu olarak geleneksel malzemenin yıkıcı kullanımına bağlı olacaktır ve bu yıkımın imkânları, doğal olarak geleneğin kendisinin başka bir dile ve başka bir imgeleme izin verdiği, onayladığı ve koruduğu yerlerde aranacaktır. Bu tür başka diller genellikle toplumun zıt kutuplarındaki iki alanda bulunurlar:

1) Sanatta[1]
2) Halk geleneklerinde (siyah dili, avam dil, argo)

İkincisi büyük ölçüde ezilenlerin dilidir; böyle oluşuyla da protesto ve reddedişle doğal bir yakınlığı vardır. Günümüzde siyahlar tarafından sürekli beslenen siyah dili dayanışmayı, kimliklerinin ve bastırılmış ya da çarpıtılmış kültürel geleneklerinin bilincini güçlendirir. Bu işlevinden ötürü genelleştirmeyi engeller. Dilsel başkaldırının başka bir şekli de "müstehcenliğin" sistematik kullanımıdır. Bunun varsayılan siyasi potansiyelinden söz etmiştim. (*Kurtuluş Üzerine Bir Deneme*, sayfa 35); bugün bu potansiyel artık etkinliğini yitirdi. "Müstehcenliği" gayet kolay kaldıran bir Düzen'e seslenen bu dil radikal olanı, bir yere ait olmayanı daha fazla belirleyemez. Dahası, standartlaştırılmış müstehcen dil baskıcı desüblimasyondur.* Saldırganlığın kolay yoldan (vekaleten de olsa) tatmini kolayca cinselliğin kendisine karşı bir tavır halini alabilir. Sol radikallerin konuşmalarında jenital ve anal bölgelerin ri-

1. "Sanat" terimini edebiyat ve müziği içerdiği şekliyle kullanıyorum.
* desüblimasyon: Yüce olanın aşağılanması. (ç.n.)

tüel olarak dile getirilmesi ["fuck" (sik) ve "shit" (bok) kelimelerinin "mutlaka" kullanılması], cinselliğin *aşağılanmasıdır*. Bir radikal "Fuck Nixon" dediğinde, bu kelimeyi baskıcı Düzen'in en üst temsilcisinin alacağı jenital haz ile bağdaştırır. Düşmanın ürettikleri anlamında söylenen "shit" ise burjuvaların anal erotizmi reddedişini devralır. Cinselliği bu şekilde (tamamen bilinçsizce) aşağılayan radikal, kendisini güçsüzlüğünden ötürü cezalandırmak ister; dili siyasi etkisini yitirmektedir. Bu dilsel başkaldırı (konformizm karşıtı radikallere ait) kimliğin parolası görevini görürken, yalnızca küçük burjuva tabularını dile getirmesi ile *siyasi* kimliğe zarar verir.

Toplumun diğer kutbunda, sanatın hüküm sürdüğü alanda protesto geleneği, "verili" olanın olumsuzlaması kendi dünyasında, kendi hakkı olanda ısrar eder. Burada, başka dil ve başka imgelerin iletişimi, duyulması ve görülmesi sürüp gider. Yıkıcılaştırılmış şekliyle yerleşik topluma karşı yürütülen siyasal savaşta – ayrıcalıklı veya ayrıcalıksız özgül bir grubu fazlasıyla aşan bir etkiyle– artık bir silah gibi kullanılan şey de işte bu sanattır. Sanatsal geleneğin yıkıcı kullanımı, başlangıçtan beri kültürün sistematik *desüblimasyonunu,* yani estetik biçimin yıkılmasını hedefler.[2] "Estetik biçim", yapıtları kendine özgü bir yapı ve düzen (üslup) ile, kendine yeten bir bütün yapan özelliklerin (uyum, ritim, kontrast) tümü demektir. Bu özelliklerden dolayı sanat yapıtı gerçeklikte hüküm süren düzeni *dönüştürür*. Bu dönüşüm "yanılsamadır"; ama sunulan içeriğe bir anlam katan ve geçerli söylem evreninde olanlardan farklı işlevi olan bir yanılsama. Başka bir boyuttan gelen sözcükler, sesler ve imgeler yerleşik gerçekliği, gelecekte kurulacak yeni bir uzlaşma adına "paranteze alır" ve hükümsüz kılar.

Uyumlaştırıcı yanılsama, idealist biçim değiştirme ve *sanatın gerçeklikten ayrılması* bu estetik biçimin bir özelliği olmuştur. Bu biçimin desüblimasyonu şu anlama gelir: Yalnızca akla ve rafine, "damıtılmış," kısıtlanmış bir duyarlığa değil, ilk olarak miyadını doldurmuş sömürgen bir toplumun gerekliliklerinden kurtarılmış doğal bir duyu deneyimine cevap veren ve onu harekete geçiren "dolayımsız" bir sanata dönüş. Arayış, vücudun (*ve* "ruhun") de-

2. Bkz. *An Essay on Liberation* s. 42'den itibaren.

neyimini, işgücü ve teslimiyet araçları olarak değil, özgürleştirme araçları olarak ifade eden sanat biçimlerinin arayışıdır. Bu, *duyusal* bir kültürün arayışıdır. İnsanın duyu deneyiminin ve alımlama yeteneğinin radikal dönüşümünü içerdiği için "duyusal"dır. Bunların kendi kendine işleyen, kârlı ve yıkıcı bir üretimden kurtulmasıdır. Ancak kültür devrimi, sanatın yeni bir değerlendirmesi olmaktan çok ötelere gider; bireylerin kendi içlerindeki kapitalizmin köklerini de çürütür.

Bir önceki bölümde bu özgürleşmenin maddi, pratik gücünün ana hatlarını çizmeye çalışmıştım. Kültürel değişiklikler artık, soyut altyapı ve üstyapı (ideoloji) şeması içinde yeteri kadar anlaşılamaz. Şu aşamada, "burjuva kültürünün" parçalanması kapitalizmin *işlemsel* değerlerini etkiler. Yeni bir gerçeklik deneyimi ve yeni değerler, temeldeki toplum içinde uyumculuğu zayıflatır. Siyasal kaderlerinden ve sloganlarından daha etkili olan – yalıtılması ve cezalandırılması zor olan– bu varoluşsal protesto, toplumsal sistemin birliğini tehdit eder. Ve sistemin "yüksek" kültürünü yıkma çabalarını da motive eden bu protestodur: Temelden farklı yaşam biçimleri için verilen mücadele büyük oranda "burjuva kültürü"nden kurtulmaya bağlı görünmektedir.

Bugün sanatta burjuva geleneğinin –popüler olduğu kadar da ciddi– yıkımı tamamlanmamış görünmektedir. Yeni "açık" biçimler veya "özgür biçimler" sadece tarihsel gelişim çizgisi içinde yeni bir üslubu ifade etmekle kalmaz, içinde sanatın hareket ettiği evrenin olumsuzlamasını, sanatın tarihsel işlevini değiştirme çabalarını da ifade eder. Bu çabalar gerçekten özgürleştirme yolunda mı harcanıyor? Gerçekten yıkmayı amaçladıklarını mı yıkıyorlar? Bunların cevabını hazırlamak için ilk önce hedef ortaya konmalıdır.

"Burjuva Kültürü": 16. yüzyıla dek süren baskın kültürü tanımlayan anlamlı bir ortak payda (tarih dışı belirsiz bir paydadan başka) var mıdır? Bu kültürün tarihi öznesi *burjuvazidir:* İlk olarak asillerden tasarım ve ticaret işçilerine kadar uzanan kentli orta sınıf, peşinden 19. yüzyıl boyunca sınai işçi sınıfına karşı duran egemen sınıf. *Ancak* bu dönemin kültürü tarafından temsil edilen (temsil edildiği varsayılan) burjuvazi, toplumsal işlevi, ruhu açısından, *artık egemen sınıf* değildir. Kültürü de bugün artık ileri ka-

pitalist toplumu yöneten kültür –ne *maddi*, ne de *düşünsel* sanatsal ("yüksek") kültür– değildir.

Bu iki kültür arasındaki ayrım hatırlanmalıdır:

— "Hayatı kazanmak" için geçerli davranış biçimlerini, sistemin *işlemsel* değerlerini, *Performans İlkesi* hükmünü, eğitim birimi olarak ataerkil aileyi ve davetkar bir zorunluluk olarak çalışmayı kapsayan maddi kültür.

— "Yüksek değerleri", bilim ve "insan bilimleri"ni, sanatı, dini kapsayan düşünsel kültür.

Burjuva kültürüne ait bu iki boyutun bir bütün oluşturmak bir yana, birbirlerine karşı gerilim, hatta çelişki içinde geliştiklerini göreceğiz.

Maddi kültürde tipik burjuva özellikleri şunlar olmuştur:

— Dini ve etik yaptırımlarla birlikte "varoluşsal" değer olarak para, iş, ticaret ile meşgul olma.

— Babanın aile reisi ve yatırım sahibi olarak baskın ekonomik ve "ruhsal" işlevi.

— Bu faydacı hedefleri yeniden üretmek ve kendine yansıtmak için düzenlenmiş otoriter eğitim.

Burjuva kültürünün böyle içten *çözülüşünün* genel belirtilerini tekrar kısaca özetleyeceğim:

— Klasik "kapitalizmin ruhu" olarak "İçsel asketizm"in tersine dönmesi: Genişletilmiş sermaye birikiminin bir gerekliliği olarak "Keynesci devrim";

— Egemen sınıfın "tüketim toplumu"nun yeniden-üretimine bağımlılığı; yabancılaşmış işgücüne duyulan kapitalist ihtiyaçla arasında gittikçe artan bir çelişki oluşturan bağımlılık;

— Davranışların kapitalist yörüngeye yoğun olarak entegre edilmesini isteyen toplumsal ihtiyaca uygun olarak eğitimden pozitivizme yöneliş; idealist nosyonların kötülenmesi; "saf" bilimlerin yöntemlerinin toplumsal ve beşeri bilimlere girmesi;

— Meta pazarını genişletebilecek özgürlükçü alt-kültürlere göz yumulması;

— Dil evreninin yıkılması: Normal iletişim olarak süper-

Orwell'cilik (bkz. sayfa 91)

— Burjuva ailesinde baba imgesinin ve Süperego'nun çökmesi.[3]

Bugünün egemen sınıfı, hâlâ geleneksel kültürel değerlere bağlı kaldığı yer ve zamanda, bunu Özgür Dünya'yı, özel teşebbüsü, yurttaşlık haklarını, bireyciliği savunurken kullanılan törensel bir sinisizmle yapar. Sinisizm, çünkü hiçbir ideolojinin şu gerçeği gizlemesi mümkün değildir: Bu egemen sınıf artık bir zamanlar bu kurumlarda bulunan üretici güçleri geliştiremiyor, aksine bunları durduruyor ve kötüye kullanıyor. İdeoloji, üstyapıdan çekilip (bariz yalanlar ve saçmalıklar sistemi ile yer değiştirerek) tüketim toplumunun mal ve hizmetleri ile bütünleşiyor; sahte iyi yaşam bilincini bunlar ayakta tutuyor.

Burada şu soru ortaya çıkıyor: Bugün kapitalizmin iç dinamiğinin sonucu olan burjuva kültürünün çözülmesine ve kültürün çağdaş kapitalizmin şartlarına göre düzenlenmesine tanıklık ediyorsak, o zaman kültür devrimi burjuva kültürünün yıkımını hedeflediği sürece, kapitalist düzenlemeyle ve kültürün yeniden tanımlanmasıyla aynı yola düşmüyor mu? Böylece, nicelik olarak farklı, kökten kapitalizm karşıtı bir kültüre zemin hazırlamak olan kendi amacından sapmıyor mu? Başkaldırının siyasi hedefleriyle kültürel kuram ve pratiği arasında bir çelişki olmasa bile tehlikeli bir sapma yok mu? Ve başkaldırının bu çelişkiyi çözmek için kültürel "strateji"sini değiştirmesi gerekiyor mu?

Bu çelişki bir anti-sanat, "yaşayan sanat" geliştirmek amacıyla harcanan çabalarda –estetik biçimin reddedilişinde– daha belirginleşir. Bu çabalar daha kapsamlı ve uzun vadeli bir hedefe yöneliktir: Düşünsel kültür ile maddi kültür arasındaki ayrımı, burjuva kültürünün sınıf özelliğini ifade ettiği söylenen ayrımı yok etmek. Öte yandan bu sınıf özelliği, burjuva döneminin en temsili, en mükemmel yapıtlarının temeli olarak kabul edilir.

İlk olarak bu kavrayışa kısaca, eleştirel bir gözle bakalım. Bu yapıtların –en azından 19. yüzyıldan sonrakiler– üzerine yapılacak

3. Bkz. *Eros and Civilization* (Boston: Beacon Press, 1955, 1966) s. 85'ten itibaren ve Henry ve Yela Lowenfeld'in *The Psychoanalitic Quarterly* dergisi 1970 Ekim sayısındaki yazıları, "Our Permissive Society and Superego."

bir inceleme, tamamiyle *burjuvazi karşıtı* bir tutumun yaygın olduğunu gösterecektir: Yüksek kültür, burjuvazinin maddi kültürünü suçlar, reddeder, ondan uzak durur. Hakikaten ayrışmıştır; kendisini meta dünyasından, burjuva endüstri ve ticaretinin acımasızlığından, insan ilişkilerinin çarpıklığından, kapitalist materyalizmden, araçsal akıldan ayrı tutar. Estetik dünyası gerçeklik ile *çelişir*– "yöntemli," kasıtlı bir çelişki.

Bu çelişki asla "doğrudan," dolayımsız, bütünsel değildir; toplumsal ya da siyasal bir roman, şiir, resim vs. biçimini almaz. Aldığında da (Büchner, Zola, Ibsen, Brecht, Delacroix, Daumier, Picasso'nun çalışmalarında olduğu gibi), yapıtlar *sanatın* yapısına, oyunun, romanın, resimin biçimine sadık kalır; böylece gerçeklikle arasındaki ayrımı ortaya koyar. Olumsuzlama biçim tarafından "kapsanır"; bu daima verili gerçekliğin biçimini değiştiren, başka bir şeye dönüştüren –ve ondan kurtulan– "kopuk", "yüceltilmiş" bir çelişkidir. Bu biçim değişikliği kendi içine kapalı bir evren yaratır; ne kadar gerçekçi, ne kadar doğalcı olursa olsun gerçeklik ve doğanın *ötekisi* olarak kalır. Ve bu estetik evreninde çelişkiler ait oldukları genel düzende ortaya çıktıkları sürece "çözümlenirler". Bu genel düzen her şeyden önce somut tarihsel bir düzendir: Yunan şehir devletlerinin, feodal beyliklerin veya burjuva toplumunun düzenidir. Bu evrende bireyin kaderi (sanat yapıtlarında tanımlandığı şekliyle) bireyi aşar; başkalarının da kaderi olur. Bu genelliğin tekil yapılarda, hareketlerde, açılarda, kendini göstermediği sanat yapıtı yoktur. "Simgesel" değil, daha çok dolayımsız, duyusal bir biçimde "gözükür": Birey genelliği "cisimleştirir," böylece tekil kaderinden ve kaynağından patlayıp çıkan genel bir hakikatin temsilcisi olur.

Sanat yapıtı önce tikel, tekil içeriği, yer aldığı genel toplumsal düzene dönüştürür –fakat dönüşüm bu düzen içinde *bitecek* midir? Sanat yapıtının hakikati, "geçerliliği" Yunan şehir devleti, burjuva toplumu vs. içinde mi *hapsolmuştur?* Böyle olmadığı açık. Estetik kuram şu eskimiş soru ile karşı karşıya kalır: Yunan tragedyasının, Ortaçağ epiğinin bugün de hoşlanılabilir olmasını –anlaşılır olduğu kadar günümüzde de hoşlanılabilir olmasını– sağlayan nedir? Cevap şu iki "nesnellik" düzeyinde aranmalıdır: 1) estetik dönüşüm insanlık durumunu gösterir –çünkü herhangi belirli bir

andan çok insanlık tarihinin (Marx; tarih öncesi der) tümüne aittir ve 2) estetik biçim insan aklının, duyarlığının, hayal gücünün belirli değişmez özelliklerine karşılık verir– felsefi estetik geleneğinin güzellik fikri diye yorumladığı özelliklere.[4]

Sanat yapıtlarındaki özgül tarihsel evrenin bu dönüşümü yardımıyla –bizzat içeriğin sunuluşundan doğan bir dönüşüm– sanat, yerleşik gerçekliğe başka bir boyut açar: Olası özgürleşmenin boyutu. Elbette, bu yanılsamadır, *Schein*'dır ama başka bir gerçekliğin kendini gösterdiği bir yanılsama. Ve ancak sanat kendisinin bir yanılsama olmasını *isterse* böyle yapar: Yerleşik olandan farklı, gerçekdışı bir dünya. Sanat sınıf özelliğini tam da bu biçim değişikliğinde korur ve *aşar*. Salt kurgu ve fantezi alanına değil, somut olasılıkların olduğu bir evrene doğru aşar.

İlk olarak burjuva dönemi yüksek kültürünün tipik sınıf özellikleri olarak gözüken noktaları ayrıştırmaya çalışacağım. Bu özellikler benliği yok eden bir dünyanın içinde ve ona karşı bir benlik olmak için kendisine yönelen tekil *öznenin,* "otonom insan"ın keşfinde ve övülmesinde görünür genellikle. Bu özellik, burjuva gerçekçiliğindeki yeni boyutu, bir özgürlük ve gerçekleştirme boyutunu açar; fakat bu özgürlük alanı sonuçta iç varlıkta (*Innerlichkeit*) bulunur ve böylece, eğer gerçekdışı kılınmamışsa "yüceltilir." Birey verili gerçekliğe uyum sağlar, reddeder ya da kendisini yok eder. Verili gerçeklik, kendi doğrusu, kendi hakikati içinde var olur; kendi etiği, kendi mutluluğu ve zevkleri vardır. (Bunlar hakkında daha neler neler söylenebilir!) Öteki gerçek, ustaların yapıtlarındaki müzik, şarkı, şiir, imgedir: Kendine yeterli estetik bir alan, acınacak haldeki gerçekliği kendi haline bırakan bir estetik uyum dünyası. Bugün, zihinsel ve fiziksel olarak katlanılamaz, yanlış, meta kültürünün bir parçası, özgürleştirme önünde bir engel olarak duran işte bu "iç gerçek"tir, estetik imgenin bu yüce güzelliği, derinliği ve uyumudur.

Burjuva sanatının özgül sınıf özelliğini açıklamakta zorluk çektiğimi kabul ediyorum. Elbette burjuva sanat yapıtları metadır; hatta piyasada satılacak bir mal olarak yaratılmış olabilirler. Ama

4. "Estetikte nesnelci konum" tartışmasına ilişkin bir çözümleme için bkz. *The Journal of Aesthetic Education,* cilt 5. no 1'de Stefan Morawski'nin "Artistic Value" başlıklı yazısı, özellikle 36. sayfadan itibaren.

bu edim kendi başına tözlerini, hakikatlerini değiştirmez. Sanattaki "hakikat" sadece *yapıtın* iç tutarlılığı, mantığı demek değildir; sanatın söylediklerinin, imgelerinin, sesinin, ritminin *geçerliliğidir* de. İnsan varoluşundaki olgu ve olasılıkları açığa çıkarır ve iletirler; bu varoluşu sıradan (ve bilimsel) dilde ve iletişimde görülen gerçeklikten farklı bir anlayışla "görürler." Bu bağlamda, sahici *yapıtın* gerçekten genel geçerlilik, nesnellik iddia eden bir anlamı vardır. Ne de olsa, "nesnel olarak" olan, tüm tekil yorum, alımlama ve çarpıtmaların içinde ve bunlara karşı aynı kalan, yeniden kurulabilecek ve orada olduğu belirlenebilecek yapıtın metni, yapısı ve ritmi gibi bir şey vardır ortada. Ayrıca yapıtı yaratanların burjuva ailelerinden gelmiş olmaları yapıtın nesnelliğini, genel geçerliliğini yok edemez; bu, psikolojik ve ontolojik alanları birbirine karıştırmak olurdu. Elbette sanatın ontolojik yapısı *tarihsel* bir yapıdır, ama tarih, *tüm* sınıfların tarihidir. Genel özellikleri (şehir, kır, doğa, mevsimler vs.) aynı olan bir çevreyi paylaşırlar ve mücadeleleri bu genel nesnel çevre içinde cereyan eder.

Bundan başka, sanat hâlâ değişik, daha geniş, deyim yerindeyse "olumsuz" bütünlüğü canlandırır: İnsan varoluşunun ve hep yenilenen dünyevi kurtuluş isteğinin –özgürleşme vaadinin– "trajik" dünyasını. Sanatın bu vaadi dile getirdiğini ve bu işlev sayesinde tüm tikel sınıfsal içeriğini yok etmese de aştığını ileri sürmüştüm. Burjuva sanatında böyle tikel bir sınıfsal içerik olduğu kesin: Burjuva dekoru ve sorunları duruma hâkimdir –tıpkı, şövalye dekorunun ve sorunlarının ortaçağda hâkim olması gibi. Fakat bu olgu sanat yapıtının hakikatini, içeriğini ve biçimini belirlemeye yeterli mi? Hegel tözsel sürekliliği, modern romanı ortaçağ epiği ile birleştiren hakikati ortaya koymuştur:

> Modern kurmaca(nın) ruhu gerçekte, bir kez daha ciddiye alınan, gerçek bir içerik kazanan şövalyelik ruhudur. Dışsal varoluşun olumsal karakteri, sivil toplumun yerleşmiş, güvenli düzeni ve devlet ile yer değiştirdi; böylece artık polis, yasa mahkemeleri, ordu ve hükümet, şövalyenin kendisinde gördüğü hayali nesnelerin yerini aldı. Bu yüzden, modern romanlarımızda yer alan kahramanların şövalyelik karakteri değişmiştir. Bu kahramanlar öznel hedefleri olan aşk, onur, hırs ya da dünya reformu fikirleriyle, her tarafta önümüze engeller çıkaran bu yerleşik düzenle ve hayatın bilinen anlatısıyla karşılaşan bi-

reyler olarak dururlar önümüzde. Sonuç, öznel arzuların ve isteklerin anlaşılmaz yüksekliklere çıkmasıdır. Herkes kendini büyülü (*verzauberte* – esrarlı) dünya ile karşı karşıya bulur. Ona uygun olmayan (*ungehörig*-yabancı), kendisine direnen ve inatçı istikrarı onun tutkularına yol vermeyen ama bir engel olarak (bir babanın, bir teyzenin istekleri, burjuvazinin koşulları vs.) araya girdiği için savaşması gerektiği bir dünyadır bu.[5]

Tabii ki, özgül olarak burjuva olan, önceki tarihsel dönemlerde rastlanmayan çatışkılar ve çözümler vardır (bkz. Defoe, Lessing, Flaubert, Dickens, Ibsen, Thomas Mann), ancak özgül karakterleri genel anlamla yüklüdür. Aynı şekilde Tristan, Parsifal, Sigfried sadece kaderleri feodal kanunlara göre belirlenmiş feodal şövalyeler miydi? Açıkçası, sınıfsal içerik buradadır, ama insanlığın durumu ve rüyası olarak saydamlaşır: İnsanın insanla, insanın doğayla çatışma ve barışması – estetik biçimin mucizesi. Tikel içerikte (feodal ve) burjuva erkek ve kadının insan denen türü yarattığı başka bir boyut ortaya çıkar.

Elbette burjuva döneminin yüksek kültürü ayrıcalıklı bir azınlığın elde edebildiği, hatta sadece bu azınlığa bir anlam ifade eden seçkinci bir kültürdü (hâlâ da öyle) –ama bu özelliği antik dönemden beri tüm kültür ile paylaşır. Bu kültürel evrende emekçi sınıfların ikinci derecedeki yeri (ya da yokluğu) bunu açıkça bir sınıf kültürü yapıyor– ama özgül olarak burjuva kültürü değil. Eğer bu böyleyse, kültür devriminin burjuva kültüründen daha ötesini hedeflediğini, bu şekliyle sanata, edebiyat olarak edebiyata karşı yöneldiğini düşünmek için nedenimiz var demektir. Ve gerçekten kültür devrimi tarafından geliştirilen savlar bu iddiayı doğrular.

5. Hegel, *Vorlesungen über Die Aesthetik (Sämmtliche Werke)* Glockner, yay. (Stuttgart: Frommann, 1928), cilt XIII, s. 215'ten itibaren. F.P.R. Osmaston'un çevirisi, *The Philosophy of Fine Art*. (Londra, G. Bell and Sons, 1920) cilt II, s. 375 (küçük değişiklikler bana aittir).

Estetik biçime ilişkin başlıca suçlama konuları nelerdir?

— gerçek insanlık durumunu yeterince ifade edemez;
— uzlaşmazı uzlaştıran, haklı gösterilemez olanı haklı gösteren, güzel bir yanılsama (*schöner Schein*), şiirsel adalet, sanatsal uyum ve düzen dünyası yarattığı için gerçeklikten uzaktır;
— bu yanıltıcı uzlaşım dünyasında, kurtuluşun silahları olan yaşam içgüdüsü enerjisi, gövdenin duyum enerjisi ve maddenin yaratıcılığı bastırılmıştır, hem de bu özellikler sayesinde;
— estetik biçim, baskıcı toplumda bir istikrar öğesidir ve bu yüzden kendisi de baskıcıdır.

Kültürel devrimin ilk bildirgelerinden biri olarak, Londra'daki ilk gerçeküstücü sergide, Herbert Read, klasik sanat ve baskı arasındaki ilişkiyi programlı olarak formüle etmişti:

> Klasizm –başka açıklamaya yer bırakmaksızın belirtelim ki– artık bizim için baskı güçlerini ifade ediyor ve hep ifade edegelmiştir. Klasizm, siyasi zulmün düşünsel eşdeğeridir. Eskiçağ dünyasında da, ortaçağ imparatorluklarında da böyleydi; Rönesansın diktatörlüklerini ifade etmek üzere yenilendi ve bu tarihten itibaren kapitalizmin fermanı oldu.
> (Ve daha sonraları) Klasik sanatın normları düzenin, orantının, simetrinin, dengenin, uyumun tüm statik ve inorganik özelliklerin tipik "kalıpları" oldu. Bunlar gelişmenin ve bu yüzden de değişmenin bağlı olduğu hayati içgüdüleri kontrol ve baskı altında tutan düşünsel kavramlardır ve hiçbir anlamda özgürce belirlenmiş tercihleri temsil etmezler; sadece zorla kabul ettirilmiş bir ülküyü temsil ederler.[6]

Günümüzün kültür devrimi, Herbert Read'in Klasizm reddiyesini pratikte tüm üsluplara, burjuva sanatının özüne yayıyor.

Sanatın, sayesinde yerleşik düzeni güzelleştirme ve doğrulama amacına hizmet ettiği burjuva kültürünün "olumlayıcı karakteri"dir

6. *Surrealism,* Herbert Read'in tanıtım yazısıyla yayımlanmıştır (New York: Harcourt, Brace and Co. 1936), s. 23'ten itibaren.

sorgulanan.[7] Estetik biçim, yalıtılmış burjuva bireyinin sefaletine, evrensel insanlığı överek, fiziksel yoksunluğa ruhun güzelliğini yücelterek, dış baskılara iç özgürlüğün değerini yükselterek karşılık verir.

Ancak bu olumlamanın kendi diyalektiği vardır. Olumlayıcı tutumunu "olumsuzun gücüyle" bozmayan, şimdiki düzen tarafından dışlanmış olan, ama hâlâ bellekte ve umutlarda yaşayan, insanların başına gelenlerde bunlara karşı başkaldırılarında yaşayan, başka bir düzenin, başka bir gerçekliğin sözcüklerini, imgelerini, müziğini kendi yapısı içinde akla getirmeyen hiçbir sanat yapıtı yoktur. Olumlama ile olumsuzlama, haz ile acı, yüksek kültür ile maddi kültür arasındaki bu gerilim olmadığında, artık yapıt olanın, olabileceğin (ve olması gerekenin) diyalektik birliğini sağlayamadığında, sanat hakikatini yitirmiş, kendini yitirmiş olur. Bu gerilim ve burjuva sanatının eleştirel, olumsuzlayıcı, aşkın özellikleri –burjuva karşıtı özellikleri– tam da estetik biçimdedir. Bunları yeniden ele geçirmek ve dönüştürmek, dışlanmasına engel olmak kültür devriminin görevlerinden biri olmalıdır.

Estetik biçimin bu farklı, olumlu değerlendirmesi, toplumun radikal olarak yeniden yapılanmasındaki geçerliliği, kültürel devrimin içinde yer aldığı tarihsel gelişimin yeni dönemi tarafından getirilmiş görünüyor: Kapitalist sistemin yoğun çözülüşü ve sisteme karşı yoğun tepki, yani baskının karşıdevrimci örgütlenmesi dönemi tarafından. İkincisi birincisinden daha geçerli olduğu ölçüde, muhalefet, burada söylemin yerleşik evrenini yıkabilecek ve geleceği kurtaracak imgeler ve nitelikler bulmak için kültürel ve alt- kültürel alana "kaydığı" ölçüde tabii.

Durum şimdi, modern sanatın başlangıcından (19. yüzyılın son otuz yılında) faşizmin yükselişine kadar olan dönemden daha kötü. Batı'daki devrim bozguna uğradı; faşizm kapitalist sistemi kurtarmak için terörün kurumlaştırılması yolunu gösterdi ve dünya ölçeğinde bu sistemi hâlâ yönetimi altında tutan en ileri sanayi ülkesinde işçi sınıfı, devrimci bir sınıf değil. Klasik burjuva kültürü artık hüküm sürmese de bağımsız burjuvazi sonrası (sosyalist) bir

7. Bkz. *Der affirmative Character der Kultur* (1937) başlıklı makalem; İngilizce çevirisi *Negations*'dadır (Boston: Beacon Press, 1968), s. 88'den itibaren, özellikle s. 98.

kültürün gelişimi durdurulmuştur. Toplumda zemini ve altyapısı olmayınca, kültürel devrim burjuva kültürünün mirasçısı değil, soyut olumsuzlaması olarak görünür. Devrimci sınıf tarafından devam ettirilmediğinden iki farklı, hatta zıt yönde destek arar: Bir yandan (devrimci olmayan) "kitlelerin" duygularına ve ihtiyaçlarına anlam, imge ve nitelik katmaya çalışır, öte yandan geleneksel biçimlerin atomlara ayrılıp parçalanmasıyla oluşan anti-biçimleri incelikle işler: Bildiğimiz nesirin mısralara bölünmesiyle yapılmış şiirler, herhangi anlamlı bir bütün yaratmak amacıyla sadece bölümlerin ve parçaların teknik düzenlemesiyle oluşan resimler, hayli "entelektüel", "başka dünyaya" ait klasik armoninin yerini hayli kendiliğinden, açık bir çokseslilige bıraktığı müzik. Ancak, bu anti-biçimler, "gerçek yaşam" ve sanat arasındaki uçurumu kapatmaktan acizdirler. Ve bu eğilimlerin karşısında, burjuva geleneğini radikal olarak tersyüz ederken ilerici özelliklerini koruyanlar vardır.

Bu gelecekte düzen, orantı, uyum temel estetik özellikler olmuştur gerçekten. Bununla beraber, bu özellikler ne "düşünsel kavramlar"dır, ne de "baskı güçleri"ni temsil ederler. Aksine, ana düşünce, bedeli ödenmiş, özgürleştirilmiş –baskı güçlerinden kurtarılmış– bir dünya idealidir. Bu özellikler "durağan"dır, çünkü *yapıt* gerçekliğin yıkıcı hareketini "bağlar", çünkü, bir "son"u vardır,[8] ancak bu, yerine getirmenin, dinlenmenin durağanlığıdır: *Şiddetin sonu;* Shakespeare'in trajedilerinin sonunda hep yenilenen umut –artık dünyanın değişmiş olabileceği umudu. Bu Orpheus'un müziğindeki dirimsel varoluş mücadelesini sona erdiren özelliktir– belki de tüm büyük müziklerin ortak özelliği.[9] Sanatı yöneten

8. Bu durum, sanatın kendi içinde konuyla ilgili bir sınırlama içerip içermediği, belirli konuların sanata uymadığı için öncelikle dışarıda bırakılıp bırakılmadığı sorusunu gündeme getirir. Örneğin, zulüm, şiddet vesairenin –olumsuzlayan özellikler olmaksızın– sunulması olan bitene karşı bir başkaldırı uyandırmayan, savaş, işkence, çarmıha gerilme sahneleriyle ilgili büyük resimler elbette vardır. Bunlar gerçekten salt teknik anlamından fazlasını taşıyan ve bundan dolayı sanatın kendi hakikati olan hakikatin mesajını taşımayan sanat yapıtları mıdır? Öyleyse sanat gerçekten bütünüyle olumlayıcı olur; en mükemmel estetik özellikler bile yapıtı bir "süs olmaktan kurtarmaz; (iç) gereklilikten yoksundur.

9. Nietzsche, "Müzik her türlü şiddetin (*Gewaltmenschen*) hakimiyetinin çoktan bir sona ulaştığı bir kültüre ait olmasın sakın?" diye sorar. *Werke* (Stutgart: Alfret Kröner), cilt XVI, 1911 s. 260).

normlar gerçekliği yöneten değil, *olumsuzlayan* normlardır: Mignon ülkesinde, Baudelaire'in *Invitation au Voyage*'ında, Claude Lorrain'in manzaralarında geçerli olan bu düzendir; "güzellik kuralları"na, *biçime* sadık bir düzen.

Elbette estetik biçim, baskı güçlerini gerçekten temsil edebilen, yani insanı ve nesneleri *raison d'etat*'ya, yerleşik toplumun aklına mahkum eden *bir başka düzeni* içerir. Teslimiyeti, otoriteyi, "hayati içgüdülerin" kontrolünü, var olanın haklarının tanınmasını talep eden bir düzendir bu. Ve bu düzen, kader ya tanrılar, krallar ve ulema tarafından ya da vicdan ve suçluluk duyguları tarafından desteklenir ya da sadece orada bulunur. Hamlet'e, Lear'a, Shylock'a Antony'ye, Berenice ve Phédre'ye, Mignon'a, Madam Bovary'ye Julien Sorel'e, Romeo ve Juliet'e, Don Juan'a, Violetta'ya, tüm zamanların muhaliflerine, kurbanlarına ve aşıklarına galip gelmiş bir düzendir bu. Ancak yine de, *yapıtın* tarafsız adaleti gerçekliğin gücünü baskı suçundan azletse bile, estetik biçim bu tarafsızlığı inkar eder ve kurbanı yüceltir: Hakikat, kurbanların güzelliğinde, yumuşaklığında ve tutkusundadır, baskıcıların akılcılığında değil.

Estetik düzeni yöneten normlar "entelektüel kavramlar" değildir. Elbette malzemesinin oluşumunda azami düşünsel çaba ve düşünsel disiplin bulunmayan sahici yapıt olmaz. "Otomatik" sanat diye birşey yoktur, sanat "taklit" de etmez; dünyayı kavrar. Sanatın ulaştığı duyusal dolaysızlık tek başına yapıta kişisel anlamından daha çoğunu kazandırabilecek olan, genel ilkeler doğrultusunda bir deneyin sentezinin yapılanmasını *öngerektirir*. Bu, gerçekliğin iki hasım düzeyinin sentezidir: Nesnelerin yerleşik düzeni ve bu düzenden olası ya da olasılık dışı kurtuluş – her iki düzeyde de nesneler, tarihsel olan ile genel olan arasında etkileşirler. Duyarlık, hayal gücü ve anlayış sentezin kendisinde birleşir.

Sonuç, var olan dünyadan farklı ama bu dünyadan türetilmiş bir nesne dünyasının kuruluşudur, ancak bu dönüşüm, nesneleri (insanı ve şeyleri) tahrif etmez – daha çok onların tarafında konuşur, yerleşik gerçeklikte ezilmiş, bastırılmış olana ve susturulana söz, ton ve imge verir. Ve sanatın doğasındaki bu özgürleştirici bilişsel güç, tüm üslup ve biçimleriyle yer alır. Hatta bir hikayeyi gerçekten bu zaman ve yerde olabileceği gibi (belki de olduğu gibi)

anlatan gerçekçi roman ve resimde bile hikaye, estetik biçim tarafından değiştirilir. Yapıtta kişiler gerçekte olduğu gibi konuşup davranabilirler; olaylar gerçekte olduğu gibi görünebilir, ama yine de başka bir boyut vardır: Çevrenin tanımlanmasında, (iç ve dış) zaman ve mekanın yapılanmasında, altı çizilen sessizlikte, orada olmayan şeyde[10] ve nesnelerin mikrokozmik ya da makrokozmik görünüşlerinde. Böylelikle, estetik düzen içinde nesnelerin "olageldikleri" yer olmayan yerlerine gittiklerini, bu dönüşüm içinde kendilerine döndüklerini söyleyebiliriz.

Elbette estetik dönüşüm hayalidir – *hayali* olmalıdır, çünkü hayal gücünden başka hangi kuvvet (henüz) olmayanın duyusal varlığını dile getirebilir? Ve bu dönüşüm kavramsal değil, duyusaldır; hoşa gitmelidir ("tarafsız haz"); uyuma sadık kalır. Bu sadakat, geleneksel sanatı kaçınılmaz olarak bir baskı aracı, söz konusu Düzen'in bir boyutu yapar mı?

III

Sanatın olumlayıcı karakteri, pek de gerçeklikten ayrı olması temeline dayanmamıştır. Verili gerçeklikle uzlaşabileceği, dekoru olarak kullanabileceği, katılımcı olmayan, ancak sahiplenilişi toplumun yüksek düzenini, eğitilmişi kitlelerden ayırt eden kişiyi ödüllendiren, bir değer olarak öğretebileceği ve yaşanabileceği rahatlığa dayanır daha çok. Ancak sanatın olumlayıcı gücü bu olumlamayı inkar eden güçtür aynı zamanda. (Feodaller ve burjuvalar tarafından) statü sembolü olarak kullanılmasına, bariz tüketimine, damıtılmışlığına rağmen sanat, başlangıcında yer alan bu yabancılaşmayı yerleşik gerçeklikten çeker. Sayesinde sanatçının kendisini sistematik olarak yabancılaşmış toplumdan soyutladığı,

10. Merleau-Ponty, Stendhal'i kastederek: "Bir romanın konusu resimin konusu gibi anlatılabilir, ancak resim gibi, romanın da gücü konusunda değildir. Önemli olan Julien Sorel'in Mme. de Renal'ın ona ihanet ettiğini duyduğunda Verriere'e gidip onu öldürmeye çalışması değildir, önemli olan, haberi aldıktan sonra, bu sessizlik, bu sonsuz kararlılıktır... Ancak tüm bunlar hiçbir yerde söylenmemiştir." (Maurice Merleau Ponty, *La prose du monde* [Paris: Gallimard, 1969],s. 124).

içinde sadece sanatın hakikatinin yer aldığı ve bu hakikatle iletişim kurduğu gerçekdışı, "hayali" bir evren yarattığı ikinci bir yabancılaşmadır bu. Bu yabancılaşma, aynı zamanda sanatı topluma *bağlar:* Sınıf içeriğini korur – ve saydamlaştırır. "İdeoloji" olarak sanat, egemen ideolojiyi "geçersiz kılar". Sınıf içeriği "idealleştirilir", stilize edilir ve böylece özgül sınıf içeriğinden öte bir genel hakikatin yuvası olur. Sözgelimi klasik tiyatro, söz konusu dönemin gerçek prensler, soylular, taşralılar dünyasını stilize eder. Bu yönetici sınıf, sahnede oyunun kahramanları gibi konuşup davranmasa da en azından bunlarda kendi ideolojisini, kendi idealini veya modelini (ya da karikatürünü) bulabilir.[11] Buna rağmen Versailles Sarayı Corneille tiyatrosunu hâlâ anlayabilir ve burada kendi ideolojik kodunu fark edebilirdi; aynı şekilde Weimar Sarayı, Goethe'nin *Iphigenie*'sindeki Thaos Sarayı'nda veya *Torquato Tassos*'undaki Ferrera Sarayı'nda hâlâ kendi ideolojisini bulmayı umabilirdi.

Sanat ve gerçekliğin karşılaştığı yer hayat tarzıydı. Asalak soyluluğun törensel bir tavır, onur, itibar, memnuniyet gösterisi, hatta "yüksek kültür" ve eğitim talep eden kendi estetik biçimi vardı. Klasik tiyatro, bu düzenin *mimesisi,* aynı zamanda eleştirel idealleştirilmesiydi. Ancak, yerleşik gerçekliğe uyumu, hısımlığı sayesinde tiyatro kendisinin ondan ayrıldığını ilan eder. Sanatsal yabancılaşma, tiyatroda gerçekliğin tarihsel dekoru, dili, "abartmaları" ve yoğunlaştırılması olarak ortaya çıkar.

Toplumdaki temel değişikliklerle birlikte yabancılaşma tarzları da değişir. Kapitalist demokratikleşme ve sanayileşmeyle beraber klasizm kendi hakikatinin çoğunu kaybetti, yönetici sınıfın kültürüne ve tarzına olan yakınlığını, hısımlığını kaybetti. Beyaz Saray ve klasizm arasında bir bağlantı kurmak en absürd hayal gücünün bile düşünemeyeceği bir şeydir; Fransa'da de Gaulle yönetiminde güçlükle kavranabilen şeyler, onu izleyen kişinin yönetiminde kavranamaz olmuştur.

Sanatsal yabancılaşma sanat yapıtını, sanat evrenini esas itibariyle gerçek dışı kılar – var olmayan bir dünya, bir *Schein,* görüntü, yanılsama dünyası yaratır. Ancak, yalnız ve yalnız ger-

11. Bkz. Leo Lowenthal, *Literature and The Image of Man* (Boston: Beacon Press, 1957), özellikle giriş ve Bölüm IV.

çekliğin bu şekilde yanılsamaya dönüşmesi ile sanatın yıkıcı hakikati ortaya çıkar.

Bu evrende her sözcük, her renk, her ses "yenidir", farklıdır; içinde insan ve doğanın hapsolduğu alışılagelmiş anlayış ve algı, duyu kesinliği ve mantık bağlamını yıkar. Sözcükler, sesler, şekiller ve renkler estetik biçimin bileşenleri haline gelerek alışılagelmiş, tanıdık kullanılış ve işlevlerinden yalıtılırlar; böylece varoluşun yeni boyutuna açılırlar.[12] Şiir, roman, resim ve beste olarak *üslubun* başarısıdır bu. Estetik biçimin yapılanışı olarak üslup, gerçekliği başka bir düzene tabi kılarken "güzellik kuralları"na da tabi kılar.

Gerçek ve yalan, doğru ve yanlış, acı ve haz, sükun ve şiddet, *yapıtın* çerçevesi içinde estetik kategoriler olurlar. Bu şekilde, (dolaysız) gerçekliklerinden yoksun kalarak, çirkin, zalim, hasta fikirli olanın bile bütünü yöneten estetik uyumun parçaları olduğu farklı bir bağlama girerler. Yani "iptal edilemezler": Goya'nın taşbaskılarındaki dehşet, dehşet olarak kalır, ama aynı zamanda dehşetin dehşetini "ebedileştirir."

IV

İkinci Bölüm'de, eski hatırlama kuramının Marksist kuramda örtülü varoluşundan bahsettim. Bu kavram insan ve nesnelerin, bir kez farkına varıldığında insan ve doğa arasındaki ilişkiyi radikal değişikliklere götürebilecek, bastırılmış özelliğini hedefliyordu. Erken Marksist kuram tartışması, hatırlama konusunu duyuların özgürleştirilmesi bağlamında ele almıştı: Duyarlık ile ilgili olarak

12. Burada, Merleau-Ponty'nin Cezanne'nin resimlerindeki yöntemsel yabancılaşma ile ilgili muhteşem tanımlaması vardır: "İnsanın içinde yer aldığı acımasız doğanın temelini ortaya koyar. İşte bu nedenle kişileri tuhaf ve adeta başka türden gelen birinin gözüyle resmedilmiş gibidir. Doğa ise kendini animist topluluklar için hazırlayan niteliklerden arındırmıştır: Manzara rüzgârsız, Amecy Gölü'nün suyu hareketsiz, donmuş nesneler tıpkı dünyanın başlangıcındaki gibi tereddüt içindedirler. Bu, kişinin kendini iyi hissetmediği her türlü insani yakınlığı yasaklayan içtenlikten uzak bir dünyadır." (Le Doute de Cézanne" *Sens et Non-Sens* [Paris: Nagel, 1948] içinde, s. 30.)

"estetik." Şimdi eleştirel sanat kuramını tartışırken hatırlama kavramı tekrar ortaya konuluyor: Sanat ile ilgili olarak "estetik".

Birincil düzeyde sanat, hatırlamadır: Deneyim ve anlayışın toplumsal işlevi bağlamından ve bu bağlama karşı –araçsal akıl ve duyarlığa karşı– yeniden ortaya çıkan kavram öncesi deneyim ve anlayışa başvurur.

Bu birincil düzeye –düşünsel çabanın uç noktasına– ulaşırken sanat tabuları yıkar; normal olarak bastırılmış şeylere, rüyalara, hatıralara, özlemlere –duyarlığın en üst durumlarına– ses olur, göz olur, kulak olur. Burada artık fazladan kısıtlama yoktur: Biçim, özün tamamını baskı altında tutmak şöyle dursun, bütünlüğü içinde ortaya çıkmasını sağlar. Burada artık uzlaşmacılık ve başkaldırı da yoktur –sadece hüzün ve haz vardır. Bu uç özellikler, sanatın en üst noktaları, ("tüm biçimlerden veya nesnelerin özünden gelen çekirdekteki özü veren")[13] müziği ya da müzikteki melodinin hakkı olarak gözüküyor. Burada melodi –baskın, *kantabil*– hatırlamanın temel birimidir: Tüm çeşitlemeler boyunca tekrarlanarak kesildiğinde durup besteyi artık yönlendirmeyerek en uç noktayı elinde tutar: Yapıtın zenginliği ve karmaşıklığı içinde ve buna karşı. Bu, yeryüzünde başka bir dünyanın sesi, güzelliği, sükunudur; klasik ve romantik müziğin iki boyutlu yapısını inşa eden işte bu sestir.

Klasik tiyatroda şiir iki boyutlu dünyanın temel sesidir. Şiir, gündelik dilin hâkimiyetine meydan okur ve yerleşik gerçeklikte söylenmemiş şeylerin ifade aracı olur. Özgül içeriğinden önce, gerçekdışı gerçekliğin ve bunun hakikatinin püskürmesini olası kılan şiirin ritmidir. "Güzelliğin yasaları", gerçeği onu saydamlaştırmak amacıyla şekillendirirler. Klasik tiyatroda, var olan hem kabullenen hem de reddeden, yalnızca kahramanların yaptıkları şeyler ve çektikleri acılar değil, aynı zamanda konuşmalarını yaptıkları "yüceltilmiş" tarzdır.

Burjuva tiyatrosu (buradaki anlamı, kahramanları burjuva olan tiyatro) başlangıçtan beri, yüceliği ve idealliği ortadan kaldırılmış bir estetik evrende devinir. Düzyazı şiirin yerini alır; tarihsel dekor düşer: Gerçeklik geçerli olur. Klasik biçim, açık biçimlere yol açar

13. Arthur Schopenhauer, *The World As Will and Represantation,* E.F.J. Payne'nin çevirisi (New York: Dover), I, s. 52.

("Fırtına ve Gerilim"). Ancak, burjuva devriminin eşitlikçi düşünceleri gerçeklik evrenini infilak ettirir: Soylular ve burjuvazi arasındaki sınıf çatışması, çözümü olmayan bir trajedi biçimi sunar. Ve bu sınıf çatışmasının sahnedeki yerini koruyamadığı andan itibaren özgül burjuva içeriği aşılır: Burjuva dünyası kurtuluş ve kıyamet habercileri haline gelen simgesel şekiller veya figürler tarafından yıkılır (Ibsen, Hauptmann).

Roman bu estetik aşkınlığa kapalı değildir. Romanın konusunun hangi tikel "alan" ya da çevre olduğu önemli değildir; anlatısı yerleşik evreni yıkabilir. Kafka belki de bunun en çarpıcı örneğidir. Nesneler her zaman yanlış olduğu ortaya çıkan isimleriyle adlandırılarak verili gerçeklikle bağlar koparılır. İsmin anlattığıyla *kendisinin* ne *olduğu* arasındaki ayrımla başa çıkılamaz. Yoksa dehşet veren ikisi arasındaki lafzi özdeşlik, çakışma mıdır? Her durumda, bu dil maskeli baloyu yıkıp geçer: Yanılsama gerçekliğin kendisindedir –sanat yapıtında değil. Bu yapıt, yapısının temelinde başkaldırıdır– betimlediği dünya ile uzlaşacağı düşünülemez.

Günümüzde, sanat ve gerçeklik arasındaki uçurumu kapatmak olmasa da, sistemli olarak azaltma çabalarında kaybolan bu ikinci yabancılaşmadır. Çaba, başarısızlığa uğramaya mahkumdur. Gerilla tiyatrosunda, "özgür basın"ın şiirlerinde, rock müziğinde elbette başkaldırı vardır –ancak sanatın olumsuzlayıcı gücü olmaksızın sanatsal olarak kalırlar. Kendisini gerçek yaşamın bir parçası yaptığı ölçüde, sanatı yerleşik düzene muhalif kılan aşkınlığını kaybeder– bu düzene *içkin* kalır, tek boyutlu olur ve böylece bu düzene yenilir. Başkaldırının dolayımsız "hayat niteliği" tam olarak bu anti-sanatın ve onun çekiciliğinin feshedilme sebebidir. Burada ve şu anda var olan evrende *hareket eder* (lafzi ve şekilsel kullanımıyla) ve ortadan kaldırılışına isyan eden bir çığlıkla sona erer.

Gerçekten, klasik ve romantik sanata karşı büyük bir rahatsızlık vardır. Her nasılsa, geçmişe ait bir şey gibi görünür: Hakikatini, anlamını yitirmiş görünür. Bu, sanatın çok fazla yüceltilmiş olmasından, gerçek yaşayan ruhun yerine "entelektüel," metafizik ruhu geçirmesinden ve bu yüzden baskıcı olmasından mıdır? *Tam tersi* olmasın sakın?

Belki bugün bu sanatın aşırı özellikleri bize tutku ve acının hiç

yüceltilmemiş, dolaysız, sınırlanmamış ifadeleri gibi gelmektedir – bu tür bir teşhircilik ve ruhun "dışavurumu" bir tür utanç duygusu yaratmaktadır. Belki insan varoluşunun sınırlarına –ve toplum sınırının ötesine– varan bu duygu sömürüsüyle artık başa çıkamayacağız. Belki de bu sanat, alıcısından bugünün "yaşayan sanat"ının reddettiği düşünce ve tefekkür uzaklığını, seçilmiş sessizliği ve alıcılığı istiyor.

Organların sanatsal yabancılaşma için gücünü kaybetmesi, maddi süreçlerin sonucudur. Toplumun totaliter olarak örgütlenişi, şiddeti ve saldırganlığı, sanatın uçtaki estetik özelliklerinin hâlâ deneyimlenebildiği ve iyi niyetle kabul edilebildiği iç ve dış alanı işgal etti. Bunlar çok bariz bir şekilde gerçekliğin dehşetiyle çatışırlar ve bu çatışma aslında hiçbir kaçış yokken gerçeklikten kaçış gibi görünür. Dolayımsız deneyimden, imkânsız, sahte hale gelen "kişisellik"ten bir dereceye kadar kurtulmayı gerektirir. Davranışsal olmayan, işlemsel olmayan sanattır bu: Sadece düşünce ve belleğe –vaat edilmiş düşe– doğru "harekete geçirir" insanı. Ancak düş, insanlık durumunun düşlenişinin değil, değiştirilmesinin gücü, siyasi bir güç olmalıdır. Eğer sanat, tarih tayfı içinde özgürleşmeyi düşlüyorsa, devrim ile düşün gerekleştirilmesi mümkün olmalıdır-gerçeküstü program hâlâ geçerli olmalıdır. Kültür devrimi bu imkâna tanıklık eder mi?

Kültür devrimi, radikal olarak ilerici bir güç olmaya devam eder. Bununla beraber, sanatın siyasal potansiyelini özgürleştirme çabalarında, *çözülmemiş bir çelişki* tarafından yolu kesilir. Sanatın doğasının özünde dönüştürücü bir potansiyel vardır – ancak bu bugün gerçekliğe nasıl geçirilebilir, yani nasıl ifade edilmeli ki sanat olmaya devam ederek, *içteki* dönüştürücü gücünü kaybetmeden değişim *praxis*'inde bir rehber ve öğe olabilsin? Nasıl bir tarzda değiştirilsin ki estetik biçim "*gerek* bir şey" ile yer değiştirsin ve hâlâ yerleşik gerçekliği *aşsın* ve *inkar etsin?*

Sanat, radikal potansiyelini ancak sanat olarak, bildiğimiz dili,

"*prose du monde*"u *geçersiz kılan* kendi dili ve imgesi içinde ifade edebilir. Sanatın özgürleştirici "mesaj"ı, toplumun şu anki eleştirisini *aştığı* gibi kurtuluşun şu an ulaşılabilir hedeflerini de aşar. Sanat, İde'ye (Schopenhauer), tekildeki evrensele sadık kalır ve fikir ile gerçeklik, genel ile tikel arasındaki gerilim asla gelmeyecek bininci yıla* kadar kalacak gibiyse, sanat *yabancılaşma* olarak kalmak zorundadır. Bu yabancılaşmadan dolayı sanat kitlelere "seslenmiyorsa", bu, kitleleri yaratan ve sürekli kılan sınıflı toplumun eseridir. Sınıfsız bir toplum, kitlelerin "özgürce birleşmiş" bireylere dönüşümünü sağlarsa (ya da sağladığında) sanat seçkinci özelliğini yitirecektir; ancak toplumdan yabancılaşmasını değil. Olumlama ve olumsuzlama arasındaki gerilim, devrimci *praxisi* herhangi bir şekilde sanat ile özdeşleşmeye engel olur. Sanat devrimi temsil edemez,[14] sadece içinde siyasi içeriğin sanatın iç gereklilikleri tarafından yönetilip *siyasetüstü* olduğu bir başka ortamda devrimi estetik bir biçimde dile getirebilir. Ve tüm devrim hedefleri –bir huzur ve özgürlük dünyası– tamamen apolitik bir ortamda, güzelliğin, uyumun yasaları altında ortaya çıkar. Stravinski, Beethoven'in kuvartetlerindeki devrimi böyle dinliyordu:

> Benim kişisel kanım şudur ki kuvartetler, insan haklarının bir beratı, sanatın Platoncu anlamda dönüştürücü olması anlamında bozguncu bir beratıdır.
> Kuvartetlerde yüksek bir özgürlük kavramı şekillenir... Bizzat Beethoven'ın (Prens Galitzin'e) müziğinin "insanlığa yardımı dokunabileceğini" yazarak anlatmak istediği şeyi ve daha çoğunu içerir. Bunlar insanın bir ölçütü... ve insanın özelliklerinin bir kısmını tanımlamasıdır ve varoluşları bir garantidir.[15]

Günlük hayattan tamamen farklı bir ortama geçişi, yerleşik top-

* Hıristiyanlıkta İsa'nın dünyaya ikinci kez inişinden sonra geçecek bin yıllık "altın çağ." (ç.n.)

14. Elbette, Büchner'in *Danton'un Ölümü* adlı eserinde ve 1848'de Flaubert'in *Duygusal Eğitimi*'nde Fransız Devrimi'ne ilişkin büyük sunuşlar vardır- yürürlükteki devrimci pratiğe ve gerekliliklerine düşman sunuşlar olmasa da eleştireldirler. William Blake'in Etats Generaux toplantısından önce tamamlanan muhteşem epik yapıtı vardır: Yapıt devrimin kozmik bir dönüşümüdür, vadiler ve nehirler siyasi mücadeleye katılır.

15. İgor Stravinski, *New York Review of Books*'da, 24 Nisan 1969, s. 4.

lumsal evreden sanatın yabancılaşmış evrenine "sıçrayış"ı ilan eden simgesel bir olay vardır; *sessizliğin* ortaya çıkışı:

> Bir müzik parçasının başladığı an, tüm sanatın doğasına ilişkin bir ipucu verir. Ondan önce gelen, farkına varılmayan, hissedilmeyen sessizliğe kıyasla bu anın uyumsuzluğu sanatın sırrıdır... Bu, gerçekte olan ile arzulanan arasındaki ayrımdır. Sanatın tümü bu ayrımı tanımlama ve yapaylaştırma çabasıdır.[16]

Ve bu sessizlik sadece müzikte estetik biçimin bir parçası haline gelmez: Kafka'nın tüm yapıtlarını etkiler; Beckett'in *Endgame*'inde (Son Oyun) hep vardır; Cézanne'ın resimlerindedir.

> ... (ressam'a) ilham veren tek şey sessizlik olmalıdır. Kendi içinde önyargının sesini boğmalı, unutmalı, unutmaya devam etmeli, kendi çevresinde sessizliği sağlamalı, mükemmel bir yankı olmalıdır.[17]

Dolayımsız doğanın, gerçekliğin değil, sanatçının dolaysız gerçeklikten –hatta devrimden– yabancılaşmasında patlayan gerekliğin bir "yankı"sıdır bu.

Sanat ve devrim ilişkisi bir karşıtlar birliği, hasmane bir birliktir. Sanat bir zorunluluğa boyun eğer ve kendine ait –devrime değil– bir özgürlüğe sahiptir. Sanat ve devrim "dünyayı değiştirme"de –özgürleştirmede– birleşir. Ancak sanat kendi pratiğinde kendine ait gereklilikleri bırakmaz; kendi boyutunu terk etmez: İşlemsel olmayan olarak kalır. Sanatta siyasi hedef sadece estetik biçimde ortaya çıkar: Hatta sanatçı kendini adamış bir devrimci bile olsa devrim pekala yapıtın içinde olmayabilir.

André Breton, Courbet ve Rimbaud örneklerini hatırlatıyor. 1871 Komünü esnasında Courbet, Komün Konseyi'nin üyesiydi. Vendôme sütununun yıkılmasından sorumlu tutulmuştu. "Özgür ve ayrıcalıksız" bir sanat için mücadele vermişti. Yine de resimlerinde devrimin dolaysız tanıklığına rastlanmaz (kara kalem çalışmalarında olmasına rağmen); siyasi içerik taşımaz. Komünün çö-

16. John Berger, *The Moment of Cubism* (New York: Pantheon, 1969), s. 31'den itibaren.
17. Cézanne, Max Raphael'de Gasquet tarafından aktarılan şekliyle *The Demands of Art*, Norbert Guterman'ın çevirisi (Princeton: Princeton University

küşünden, kahramanlarının kıyımından sonra Courbet natürmortlar çizer.

> ...bu elmalar..., şaşırtıcı, muazzam, olağanüstü ağırlıkları ve duyusallıklarıyla herhangi siyasi bir resimden daha güçlü ve daha "protestocu"dur.[18]

Breton şöyle yazar:

> Her şey karar verdiği gibi oluyor; öyle ki onun dile getirmeye çalıştığı her şeyde dünyanın iyileşmesine duyduğu büyük inancı yansıtacak bir yol, ufuğa ya da bir karacanın karnına düşürdüğü ışıkta bunun bir şekilde ortaya çıkmasını sağlayan bir yol oluyor.[19]

Ve Rimbaud: Komün'e yakınlık duydu; komünist bir toplum için anayasa taslağı hazırladı. Ama komünün dolaysız etkisi altında yazdığı şiirlerinin akışı "diğer şiirlerden hiçbir şekilde farklı değildi." Başından sonuna şiirlerinde devrim vardı: Teknik bir düzen sorunu olarak, yani dünyayı yeni bir dile aktararak.[20]

Siyasal "bağıtlılık" bir sanatsal "teknik" sorunu olur ve sanatı (şiiri) gerçekliğe aktarmak yerine, gerçeklik yeni bir estetik biçime aktarılır. Radikal red, protesto sözcüklerinin gruplandığı ve tekrar bir araya geldiği, alışıldık kullanımlarından ve suistimallerinden kurtulduğu bir yolla ortaya çıkar. *Sözcüğün simyası;* imge, ses, var olandan başka bir gerçekliğin yaratılması – sürekli imgesel devrim; tarihsel süreklilik içinde bir "ikinci tarih"in ortaya çıkması.

Sürekli estetik yıkım – sanatın yolu budur.

Estetik biçimin yıkılması, sanatın devrimci (ve ön-devrimci) *praxis*'in ayrılmaz bir parçası olacağı, tamamiyle gelişmiş bir sosyalizm gelene kadar sanatın layıkıyla gerçekliğe aktarılabileceği (ya da bilim tarafından zaptedileceği) savı – bu sav yanlış ve baskıcıdır; sanatın sonu demek olacaktır. Martin Walser bu yanlışlığı edebiyat özelinde şöyle formüle etmiştir:

Press, 1968), s. 8.

18. André Fernigier, Robert Fernier tarafından aktarılmıştır, *Gustave Courbet,* (Paris, *Bibliothèque des Arts,* 1969), s. 110.

19. *Manifestos of Surrealism,* R. Scaver ve Helen R. Lane'nin çevirisi (Ann Arbor: University of Michigan Press, 1970), s. 219.

20. *A.g.e.,* s. 220.

"Edebiyatın ölümü" metaforu çok erken bir sonsuzluk demektir: Yalnızca nesneler ve isimleri eritilip bir olursa (*in eins verschmelzen*) yalnızca o zaman edebiyat ölecektir. Bu mahşeri durum gelmedikçe nesneler için yapılan mücadele (*Streit um die Gegenstände*) sözcüklerin yardımıyla da sürdürülecektir.[21]

Ve sözcüklerin anlamları, tanıdık anlamlarını değersizleştirmeye devam edecek: Sözcükler (imgeler ve tonlar gibi) nesne dünyanın, insanın ve doğanın imgesel dönüşümünü sürdürecek. Sözcüklerin ve nesnelerin çakışması, nesnelerin tüm potansiyellerinin gerçekleştirilmesi anlamına gelecek, "olumsuzun gücü" yürürlükten kalkacaktır – bu, hayal gücünün tamamiyle işlevsel olması, araçsalcı aklın hizmetine girmesi demek olacaktır.

Özgür bir toplumda "bir gerçeklik biçimi olarak sanat"tan[22] söz açmıştım. Muğlak bir önerme. Özgürleşmenin temel bir safhasını, yani teknik ve doğal evrenin radikal dönüşümünü insanın özgürleştirici duyarlığına (ve rasyonelliğine) uygun olarak vurgulamayı hedefliyordu. Hâlâ aynı görüşteyim. Ancak hedef, sürekli bir hedeftir; yani sanat, ne biçimde olursa olsun, sanat ve gerçeklik arasındaki gerilimi asla yok edemez. Bu gerilimi yok etmek, özne ve nesnenin olasılık dışı nihai birliği olacaktır: Mutlak idealizmin materyalist versiyonu. Bu, insanın doğasının değişebilirliğinin aşılamayan sınırını reddeder: Dinsel değil biyolojik olan sınırını. Sanatın bu çaresiz yabancılaşmasını burjuva (veya başka bir) sınıf toplumunun işareti olarak yorumlamak saçmadır.

Gerçekte bu saçmalığın bir temeli vardır. İde'nin tikel içindeki genelin estetik temsili, sanatın tikel (tarihsel) durumları genel olanlara dönüştürmesine yol açar: Bu sadece yerleşik toplumdaki kaderinin insanın trajik veya kozmik kaderi olarak görünmesi içindir. Batı geleneğinde gereksiz bir trajedi, gereksiz bir kader övgüsü vardır – insan durumundan değil, belirli toplumsal kurum ve ideolojilerden kaynaklandığı için gereksizdir. Daha önce, içinde sınıf içeriğinin en çarpıcı şekilde, töz olarak görüldüğü bir yapıttan bahsetmiştim: *Madam Bovary*'nin felaketi tam da bir Fransız taş-

21. *Kursbuch* 20 Mart 1970 (Frankfurt: Suhrkamp), s. 37.
22. *On The Future of Art*, Arnold J. Taynbee, Louis I. Kahn ve diğerleri, der. Edward Fry (New York: Viking Press, 1970) s. 123'ten itibaren.

rasındaki küçük burjuvazinin özgül durumuyla ilgilidir. Bununla beraber, hikayeyi okurken hayal gücünüzle "dış," ikincil çevreyi çıkarabilirsiniz (daha doğrusu "paranteze alabilirsiniz") ve hikayede Fransız küçük burjuva dünyasının, değerlerinin, ahlâkının, istek ve arzularının reddini ve inkarını, yani aşk felaketine kapılmış erkeklerin ve kadınların felaketini okuyacaksınız. Aydınlanma, demokrasi ve psikanaliz tipik feodal ve burjuva çatışkılarını hafifletebilir ve hatta belki de sonucu değiştirebilir – trajik töz baki kalacaktır. Genel ve tikel, sınıf içeriği ve aşkın biçim arasındaki bu etkileşimi sanatın tarihidir.

Belki sınıf içeriğinin en belirgin olarak edebiyatta, en az belirgin olarak (eğer böyle bir şey varsa) müzikte (Schopenhauer'in sanatlar hiyerarşisi!) ortaya çıktığına ilişkin bir "ölçek" vardır. *Söz,* toplumun üyeleriyle günlük iletişimini sağlar; yerleşik toplumda kurulurken, şekil alırken, kullanılırken nesneler için bir isim olur. Renkler, şekiller, tonlar böyle "anlam" içermezler; (bir anlamda) toplumsal kullanımları sözkonusu olduğunda daha genel, "tarafsız"dırlar. Tersine söz her şeyden aşkın anlamını kaybedebilir – toplum, söylem evreni üzerindeki topyekün kontrol safhasına daha çok yaklaştıkça bu eğilimi artar. O zaman gerçekten "isim ve nesnesinin çakışması"ndan söz edebiliriz– ancak yanlış, zorlama, aldatıcı bir çakışmadır bu: Egemenlik aracıdır.

Normal iletişim aracı olarak Orwell'ci dilin kullanımından tekrar bahsedeceğim. Bu dilin insan aklı ve gövdesi üzerindeki egemenliği, manipülasyon araçları olarak kullanılan bariz beyin yıkamadan, yalanların sistematik uygulanışından daha fazlasını içerir. Bir anlamda bu dil doğrudur; tamamiyle masum, bu topluma nüfuz eden, her yerde karşımıza çıkan çelişkileri ifade eder. Kendini verdiği rejim altında barış için çabalamak aslında (her yerdeki "komünistlere" karşı) savaşı sürdürmektir; savaşı sona erdirmek tam da savaşan hükümetin yaptığı şey demektir – buna rağmen, aslında tam tersi olabilir; yani kıyımı genişletiyor değil de yoğunlaştırıyor olabilir.[23] Özgürlük, İdare'nin altındaki halkın sahip olduğu kadardır. Buna rağmen, aslında tam tersi olabilir; Vietnamlılara karşı kullanılan gözyaşı bombaları ve bitkileri öldüren

23. Hindiçin'deki yoğun bombardıman hakkında bkz. Cornell Raporu, *New York Times,* 6 Kasım 1971.

şeyler aslında meşru ve insanidir, çünkü "napalmle yanarak ölmekten daha az acı" verir[24] –görünüşe göre bu hükümete uyan tek alternatif. Aslında bu bariz çelişkiler pekala insanların bilincini harekete geçirebilir. Bu durum, (kamu ve özel) İdare tarafından *belirlenen* sözün geçerli, etkili, işlevsel kaldığı olgusunu değiştirmez: İstenilen tavır ve hareketi teşvik eder. Dil tekrar sihirli özelliğini üstlenir: Bir hükümet sözcüsünün "ulusal güvenlik" lafını etmesi yeter; istediğini –geç olacağına erken olsun– alır.

III

Tam da bu aşamada "olumsuzun gücü"nü destekleyen ve güçlendiren radikal çaba, yani sanatın yıkıcı potansiyeli, sanatın radikal gücünü ifade edilebilir kılan tek estetik biçim olarak sanatın *yabancılaştırıcı* gücünü desteklemeli ve güçlendirmelidir.

"*Die Phantasie im Spätkapitalismus und die Kulturrevolution*" başlıklı makalesinde Peter Schneider, estetik aşkınlığın bu geri alınışını "sanatın propagandacı işlevi" olarak adlandırır:

> Propagandacı sanat, insanlığın kaydedilmiş düşsel tarihindeki (*Wünschgeschichte*) ütopik imgeleri araştıracaktır; bunları hayatın maddi koşullarının dayattığı çarpık biçimlerden kurtaracak ve bu düşlere (*Wünschen*) nihayet sonunda gerçekleşmesi mümkün olan bir yol gösterecektir... Bu sanatın estetiği, düş gerçekleştiriminin stratejisi olmalıdır.[25]

Bu gerçekleştirim stratejisi, tam da bir düşün gerekleştirimi olduğundan asla "tamamlanmış" olamaz, asla gerçekliğe bir aktarım olamaz. (Bu, sanatı psikanalitik bir sürece çevirirdi.) Gerekleştirim, daha çok teknik ve doğal çevrenin özgürleştirici dönüşüm olasılıklarını iletebilen *estetik* biçimler bulmak demektir. Ancak burada da sanat ve pratik arasındaki uzaklık, ilkinin ikinciden ayrılmasıyla devam eder.

24. *Kursbuch* 16, 1969, s. 31.
25. G. Warnen Nutter, Uluslararası Güvenlik Savunma Yardımcı Sekreteri, *New York Times*, 23 Mart, 1971.

İki Dünya Savaşı sırasındaki sürede, protesto dolaysız olarak harekete dönüşebilir, hareketle birleşebilir göründüğünde, estetik biçimin çökmesi faal devrimci güçlere karşı bir tepki olarak görüldüğünde, Antonin Artaud sanatın ortadan kaldırılması için bir program formüle etti: "*En finir avec les chefs-d'oeuvres*": Sanat, kitlelerin (la foule) ilgisi dahilinde olmalıdır; sokakların hepsinden öte organizmanın, gövdenin, doğanın meselesi olmalıdır. Böylece insanı *harekete geçirecektir*, şeyleri harekete geçirecektir, çünkü "*il faut que les choses crévent pour repartir et recommencer*." Yılan, 'ruhsal içerikleri' olduğu için değil, müziğin titreşimleri toprak vasıtasıyla tüm vücuduna iletildiği için müziğin tonlarına göre hareket eder. Sanat, bu iletiyi kesmiş ve onun organizma içindeki yansımasını bir jestten (*un geste*) yoksun bırakmıştır: Doğayla olan bu birlik yeniden kurulmalıdır: "Metnin şiiri altında biçim ve metinden yoksun *tout court* bir şiir vardır." İnsanlığın ebedi mitoslarında (Sofokles'in *Oedipus*'undaki "metnin altı" gibi) ve ilkellerin büyüsünde hâlâ bulunan bu doğal şiir, yeniden ele geçirilmelidir: İnsanın kurtuluşu için bunun yeniden keşfedilmesi şarttır. Çünkü "özgür değiliz ve gökyüzü hâlâ başımıza çökebilir. Ve tiyatro, her şeyden önce, bize bunu öğretmek için yaratılmıştır".[26] Tiyatro, bu hedefe ulaşmak için sahneyi terk edip sokaklara ve kitlelere gitmelidir. Ve kayıtsız bilinci ve bilinçdışını *sarsmalı*, acımadan sarsıp *çökertmelidir*.

> Saldırgan fiziksel imgelerin üstün güçlerin bir kasırgası tarafından ele geçirilmekte olan izleyicinin duyarlığını sarmalayıp hipnotize ettiği (bir tiyatro).[27]

Artaud'nun yazdığı zamanda bile "üstün güçler" çok farklı bir türdendiler ve insanı, onu özgürleştirmek için değil, daha etkili olarak köleleştirmek ve yok etmek için ele geçirdiler. Ve bugün hangi olası dil, hangi olası imge soykırım, işkence ve zehir ile (ve hatta onlardan yararlanarak) barış içinde varlıklarını sürdüren akıl ve vücutları sarmalayıp hipnotize edebilir?[28] Ve eğer Artaud, önce tit-

26. Antonin Artaud, *Le Théâtre et son double* (Paris: Gallimard 1964), s. 113, 124, 132, 119, 121, (1933'de yazılmıştır).
27. *A.g.e.*, s. 126.
28. *A.g.e.*

reşim özellikleri, sonra da temsil ettikleri şeyler için "sürekli bir çokseslileştirme," sesler, gürültü ve çığlıklar talep ederse[29] şöyle sorarız: Seyirci, hatta sokaktaki 'doğal' seyirci, kitle medyasının, sporun, karayollarının, eğlence merkezlerinin günlük malzemesi olan saldırgan gürültülere, çığlıklara alışkın değil mi? Bunlar, yıkıcılığa duyulan baskıcı alışkanlığı bozmazlar, yeniden üretirler.

Alman yazar Peter Handke, "*ekelhafte Unwahrheit von Ernsthaftigkeiten im Spielraum*"unun (oyunda ciddiyetin iğrenç sahteliğinin) balonunu patlattı.[30] Bu suçlama, siyaseti tiyatrodan uzak tutmak için değil, siyasetin ifade edilebileceği biçimi belirtme çabasının sonucudur. Bu suçlama Yunan trajedisi, Shakespeare, Racine, Kleist, Ibsen, Brecht, Beckett göz önüne alınarak desteklenemez: Burada "oyun", estetik biçim sayesinde kendi "ciddiyet" evrenini yaratır; yani verili gerçekliğin değil, olumsuzlamasının evrenini. Ancak, suçlama bugünkü gerilla tiyatrosu için geçerlidir: Bu bir *contradictio in adjecto*'dur (terimler çelişkisi); (ister Uzun Yürüyüş sırasında, ister sonrasında oynansın) Çinlilerinkinden tamamiyle farklıdır, [Devrimci Çin tiyatrosunda] tiyatro bir "oyun evreninde" yer almamıştı; gerçekleşme süreci içindeki bir devrimin parçasıydı ve oyuncularla savaşçıların özdeşliği, oyunun bir epizodu gibi kurulmuştu: Oyun alanının ve devrim alanının birliğiydi bu.

Living Theatre, kendini bozguna uğratan amaca bir örnektir.[31] Tiyatro ile devrimi, oyunla savaşı, beden özgürlüğü ile ruhsal özgürlüğü, bireysel iç değişiklik ile dış değişikliği birleştirmek için sistematik bir teşebbüste bulunur. Ancak bu birlik mistisizm ile, "Kabala, Tantirik ve Hasidik öğretileriyle, I Ching ve diğer kaynaklarla" sarmalanmıştır. Marksizm ile mistisizmin, Lenin ile Dr. R.D. Laing'in karışımı işe yaramaz; siyasal itkinin etkisini azaltır. Bedenin kurtuluşu, cinsel devrim, sahnelenecek bir ritüel ("evrensel ilişkinin ayini") haline gelerek siyasal devrimdeki yerini kaybeder: Eğer seks, Tanrı'ya doğru bir yolculuksa en uç bi-

29. *A.g.e.*, s. 124.
30. Yark Karsunke'den aktarılmıştır "Die strasse und das Theater", *Kursbuch*. 20'den, s. 67.
31. Bkz. *Paradise Now*, Living Theatre Derleme Seçkileri, Judith Melina ve Julian Bech tarafından yazılmıştır (New York: Random House, 1971).

çimlerine bile izin verilebilir. Sevgi devrimi, şiddet içermeyen devrim, ciddi bir tehdit değildir; yönetenler daima sevgi güçleriyle başa çıkabilmişlerdir. Tiyatrodaki radikal desüblimasyon, *tiyatro olarak*, örgütlü düzenlenmiş, sahnelenmiş bir desüblimasyondur – her an tersine dönebilir.[32]

Yüceltilmemiş, kesin sunuluşun kaderi sahteliktir. Burada sanatın "hayali" karakteri kaldırılmamış, iki katına çıkartılmıştır; oyuncular sadece canlandırmak istedikleri rolleri oynarlar ve bu durum kendi başına gerçekdışıdır, oyundur.

Estetik biçimin iç devrimi ve çökmesi arasındaki ayrım, sahici ve zorlama dolaysızlık arasındaki ayrım (sanat ve gerçeklik arasındaki gerilime dayanan ayrım), "yaşayan müziğin", "doğal müziğin" gelişiminde (ve işlevinde) de belirleyici olmuştur. Kültürel devrim Artaud'nun istediğini gerçekleştirmişçesine, kelimenin tam anlamıyla müzik vücudu harekete geçirmekte, böylelikle doğayı başkaldırıya sürüklemektedir. Yaşayan müziğin gerçekten sahici bir temeli vardır: Kölelerin ve gettoların feryatları ve şarkıları olarak *siyahların müziği*.[33] Bu müzikte siyah insanların tüm hayatı ve ölümleri yeniden yaşanır: Müzik bedendir; estetik biçim acı, ızdırap, suçlama "jesti"dir. Beyazlar tarafından devralınınca önemli bir değişiklik ortaya çıkar: Beyazların "rock"ı siyah paradigmanın *olmadığı şey*, yani *performanstır*. Sanki çığlık ve haykırışlar, zıp-

32. 1971 yazında, Brezilya'da yoksullar karşısında gösteri yaparak Living Theatre grubu, faşist hükümet tarafından hapse atılmıştı. Burada, halkın hayatı olan ve yerleşik düzen ile herhangi bir bütünleşmeye engel olan terörün ortasında, şaşkın bir özgürlük oyunu bile, rejime karşı bir tehdit olarak görünmüştü. Judith Malina, Julian Beck ve gruplarıyla dayanışma içinde olduğunu ifade etmek isterim; aynı mücadeleyi paylaştığımız için eleştirilerim kardeşçedir.

33. Pierre Lere, "Free Jazz: Evolution or Revolution" adlı makalesinde bu siyah müziğinin diyalektiğini çözümler:

"... müzikal biçimlerin özgürlüğü yalnızca iradenin toplumsal özgürleşmeye estetik dönüşümüdür. Müzikçi temanın tonal çatısını aşarak kendisini bir özgürlük konumunda bulur. Bu özgürlük arayışı atonal müzikaliteye aktarılır; Siyah'ın yeni bir düzeni ifade ettiği üsluba ait bir iklimi tarif eder. Melodik çizgi, reddedilen bir başlangıç düzeni ve umulan bir son düzen arasında iletişim ortamı olur. Birinin yıldırıcı mülkiyeti diğerinin özgürleştirici ele geçirilişiyle birleşip, bir feryat estetiğine (esthetique du cri), armoni örgüsünde bir kopuşa yol açar. Bu feryat, "serbest müziğin" karakteristik tınılayıcı (*sonore*) unsurundaki öfkeli bir gerilimden doğarak, yerleşik beyaz düzenden şiddetli kopuşu ilan eder ve yeni bir siyah düzenin artan (*promotrice*) şiddetini aktarır." (*Revue d'Esthetique*. 3.-4. ciltler, 1970 s. 320, 321.).

layıp sıçramalar, artık yapay düzenlenmiş bir alanda yer alır; bütün bunlar (duyguları paylaşan) bir *izleyiciye* yöneliktir. Bir zamanlar hayatın sürekliliğinin parçası olan şey artık bir konser, bir festival, üretilen bir plak haline gelmiştir. "Grup", bireyleri yutan sabit bir varlık (*verdinglicht*) olur; bireysel bilinci yuttuğu ve toplumsal temelden yoksun kolektif bilinçdışını harekete geçirdiği için "totaliter"dir.

Ve bu müzik, radikal etkisini yitirirken kitleleri etkisi altına almaya yönelir: İzleyiciler arasında dinleyenler ve eşlik edenler bir gösteriye, bir icraya akan kitlelerdir.

Doğru, izleyici bu gösteriye aktif olarak katılır: Müzik, vücutlarını harekete geçirir, onları "doğal" kılar. Ancak, elektriksel heyecanları sık sık histerinin özelliklerini çağrıştırır. Durmadan tekrarlanan gürültülü ritmin saldırgan gücü (başka bir müzik boyutu açmayan çeşitlemeler), ezici uyumsuzluklar, beylik "donuk" distorsiyonlar ve genel gürültü seviyesi: Bütün bunlar hayal kırıklığının kuvveti değil midir?[34] Ve aynı hareketler içinde gerçek anlamıyla birbirlerine çok seyrek dokunan (eğer dokunuyorlarsa tabii) vücutların kıvrılışı ve sallanışı: Bu, gölü mayalamak gibi birşeydir; hemen dağılacak bir kitleden başka bir yere götürmez sizi. Bu müzik düz anlamıyla *taklittir;* fiili saldırganlığın *mimesis*'idir; dahası, başka bir arınma durumudur: Yasakları geçici olarak kaldıran grup terapisi. Özgürleşme özel bir sorun olarak kalır.

III

Sanat ve devrim arasındaki gerilim azaltılamaz gibi görünüyor; pratikte, sanatın kendisi gerçekliği değiştiremez ve sanat kendini inkar etmeden devrimin gerçek ihtiyaçlarının emrine giremez. Ancak sanat, esinlerini ve hakiki biçimini o zaman hüküm sürecek devrimci hareketten çıkarabilir; çünkü devrim sanatın tözündedir.

34. Gürültülü saldırganlığın arkasındaki hayal kırıklığı, "Jefferson Airplane" grubundan Grace Slick'in *New York Times Magazine*'de yer alan bir ifadesinde (18 Ekim 1970) her biçimde ortaya konmuştur; "Hayattaki daimi hedefimiz," der Grace, tamamiyle boş bir ifadeyle, "daha çok ses çıkarmaktır."

Sanatın tarihsel tözü, tüm yabancılaşma tarzlarında kendini ortaya koyar; bugün estetik biçimin yeniden ele geçirilmesinin klasizmin, romantizmin veya başka herhangi bir geleneksel biçimin yeniden değer kazanması anlamına geleceği düşüncesinin önünü tıkar. Toplumsal gerçekliğin analizi, çağdaş dünyadaki devrimci potansiyele cevap verecek sanat biçimlerine ilişkin herhangi bir belirti gösterir mi?

Adorno'ya göre sanat, baskının ve idarenin bütüncü karakterine bütüncü bir yabancılaşmayla cevap verir. John Cage'in, Stockhausen'in, Pierre Boulez'in oldukça entelektüel, konstrüktivist ve aynı zamanda kendiliğinden-biçimdışı müzikleri uç örnekler olabilir.

Ancak bu çaba, çoktan geri dönüşü olmayan bir noktaya, zararsız ve bağlantısız, artık şok etkisi yapmayan ve bundan dolayı teslimiyetçi olan bir şoka –yapıtların yabancılaşma boyutundan, oluşturulmuş olumsuzlama ve çelişkiden ayrılıp bir ses oyununa, dil oyununa dönüştüğü bir noktaya– ulaşmış mıdır?

Biçim dışı kendiliğindenlik ve dolaysızlıkla konuşan radikal edebiyat, estetik biçimle beraber siyasi içeriğini –bu içerik, Allan Ginsberg ve Ferlinghetti'nin en biçimlenmiş şiirlerinde açığa çıkarken– kaybeder. En uzlaşılmaz, en aşırı suçlama, tam da radikalizminden dolayı siyasal alanı reddeden bir çalışmada ifadesini bulmuştur: Samuel Beckett'in yapıtlarında politik terimlerle anlatabilecek bir umut yoktur; estetik biçim tüm uyumculuğun dışında kalır ve edebiyatı edebiyat olarak bırakır. Yapıt, edebi olarak tek bir mesaj taşır: Şeyleri oldukları gibi sona erdirmek. Aynı şekilde devrim, Bertolt Brecht'in siyasi oyunlarından çok mükemmel liriklerinde ve bugünkü anti-faşist operadan çok Alban Berg'in *Wozzeck*'indedir.

Bu, anti-sanatın miyadının dolması, biçiminin yeniden ortaya çıkmasıdır. Ve bununla, estetik boyutun kendi içindeki dönüştürücü özelliklerin yeni bir ifadesini, özellikle özgürlük fikrinin duyusal olarak ortaya çıkışı olarak güzelliği buluruz. Güzelliğin verdiği haz ve siyasetin dehşeti; Brecht bunu beş dizede özetlemiştir:

İçimde bir savaş var
Çiçek açan elma ağacının verdiği hazla
Bir Hitler söylevinin dehşeti arasında.
Ancak sadece ikincisi
Beni masamın başına itiyor.

Bir Hitler söylevi tarafından "tehdit edilen" ağaç imgesi şiirde mevcuttur. Var olanın dehşeti, yaratı anını vurgular, çiçek açan elma ağacının güzelliğini öven şiirin kökenini oluşturur. Siyasi boyut diğerine, siyasi değer kazanan estetik boyuta bağlı kalır. Bu sadece Brecht'in (artık birer "klasik" sayılan) yapıtlarında değil, bugünün (veya dünün), radikal protest şarkılarında da –özellikle Bob Dylan'ın müziğinde ve sözlerinde– vardır. Güzellik geri döner, "ruh" geri döner: "Ayağı çukurda", donmuş ruh değil, eski ve ezilmiş olandaki, Lied'deki, melodideki, kantable'deki güzellik ve ruh. Yapay bir canlanma şeklinde değil, "bastırılmışın geri dönüşü" şeklinde dönüştürücü içeriğin biçimi olur. Müzik kendi gelişimi içinde sesin şarkıyı, melodiyi ve şarkıyı kelime kelime, perde perde kestiği bir feryada, haykırışa dönüştürdüğü noktaya, başkaldırı noktasına taşır.

Sanat ve devrimin estetik boyut içinde,[35] sanatın kendisinde kesişmesi. (Görünüşte) siyasi öz tamamiyle eksik olduğunda bile, şiirde –ne üzerine?– başka bir şey kalmadığında bile siyasi olabilen sanat. Brecht, en basit sıradan dile söylenemez olanı söyletme mucizesini gösteriyor: Şiir bir an için özgürleşmiş dünyanın, özgürleşmiş doğanın imgesini yansıtıyor.

35. Şiirin şiir kalarak bugün de nasıl siyasi olabileceğini görmek için bazı genç aktivistlerin (veya eski aktivistlerin) sahici görünüşlü şiirlerinden bazılarını okumak yeterlidir. Bu aşk şiirleri aşk şiirleri olarak siyasidirler: Modaya uygun olarak desüblime edildiklerinde, sözsel cinselliğin iplerini çözdüklerinde değil, tam tersine, erotik enerji yüceltilmiş, şiirsel bir ifade bulduğunda şiirsel bir dil, bu toplumda seven erkek ve kadınlara yapılanlara karşı bir haykırış olur. Eros, şiirleştirilmiş (veya sahte bir biçimde şiirleştirilmiş) homurtu dili adına şiirsel dili kaldırıldığında yitip gider. Pornografi diye birşey vardır; yani cinsel alenilik ve teşhircilikle yapılan propaganda, pazarlanabilir Eros. Bugün, homurtu dili ve gösterişli seks fotoğrafçılığının değişim değeri vardır, romantik aşk şiirinin değil.

ÂŞIKLAR

Şu geniş kavisli turnaları gör!
Yanlarında bitiveren
Ve bir hayattan ötekine uçmak için
Koyuldukları yolda
Onlara eşlik eden bulutları gör.
Aynı yükseklikte ve aynı hızda
Birbirlerinin yanında gözükürler yalnızca.
Turna ve bulut paylaşabilir
Birlikte uçtukları güzel göğü
Ve hiçbiri şey görmesinler diye
Yanyana uçarken birlikte hissettikleri rüzgarda
Birbirlerinin salınmasından başka
Hiçbiri uzun süre bir yerde oyalanmaz.
Yok olmayıp kalırlarsa birlikte
Rüzgar onları hiçliğe sürüklese de
Yağmurun tehdit ettiği ve tüfeklerin patladığı
Yerlere sürüklese de
Hiçbir şey dokunamaz onlara.
Böylece güneş ve ayın biraz değişen yollarında
Uçarlar beraber yitik ve birbirlerine ait.
Nereye sen? –Hiçbir yere –Kimden kaçıyorsun? –Herkesten
Sorarsın, kaç zamandır birlikteler?
Az bir zamandır. –Ve ne zaman ayrılacaklar birbirlerinden?–
Pek yakında.
*Böyle güç alır âşıklar aşktan.**

---

* *DIE LIEBENDEN*

Sieh jene Kraniche in grossem Bogen!
Die Wolken, welche ihnen beigegeben
Zogen mit ihnen schon, als sie entflogen
Aus einem Leben in ein andres Leben.
In gleicher Höhe und mit gleicher Eile.
Scheinen sie alle beide nur daneben.
Dass so der Kranich mit der Wolke teile
Den schönen Himmel, den sie kurz befliegen
Dass also keiner länger hier verweile
Und keines andres sehe als das Wiegen
Des andern in dem Wind, den beide spüren
Die jetzt im Fluge beieinander liegen

Özgürleşme imgesi, turnaların güzel gökyüzü boyunca, onlara eşlik eden bulutlarla birlikte uçuşlarındadır: Gökyüzü ve bulutlar onlara aittir, üstünlük ve tahakküm içermeksizin. İmge, tehdit edildikleri yerlerden, yağmurun tehdidinden ve tüfek kurşunlarından kaçabilmelerindendir. Kendi kendilerine, tamamen birbirleriyle kaldıkları sürece emniyettedirler. İmge soluklaşan bir imgedir: Bir hayattan diğerine uçarlar. Zaman kendi başına önemli değildir artık: Turnalar kısa bir süre önce bir araya gelmişlerdir ve yakında birbirlerini terk edeceklerdir. Mekân bir sınır değildir artık: Hiçbir yere doğru uçmazlar ve herkesten, her şeyden kaçarlar. Sonuç yanılsamadır: Aşk, zamanı ve mekanı fethetmek, yıkımdan kurtulmak için araya girmiş *gibidir*. Ancak yanılsama, açığa çıkarttığı gerçekliği inkar edemez: Turnalar bulutlarıyla beraber göklerdedir. Bu sonuç, yanılsamanın da inkarıdır, gerçekliğinde, gerçekleşmesinde ayak diremektir. *Netzestad*'daki (Mahagonny) zalimlik ve kokuşmanın ortasında, –bir fahişe ve bir serseri arasındaki diyalogda– nesirin nazıma ve şarkıya dönüştüğü şiir dilinde bu ayak direyiş vardır. Bu şiirde nesir olmayan hiçbir kelime yoktur. Ancak bu kelimeler, sıradan dilin asla söylemeyeceği ve gösteremeyeceği cümlelere veya cümle parçacıklarına bağlanırlar. Şeyleri ve hareketleri doğrudan algılarla açıklayan açık "protokol tanımlamaları," bütün doğrudan algıları aşan imgelere dönüşürler: Aynı zamanda, güzelliğin de olan özgürlük alanına doğru uçuş.

Gariptir: Verdi'nin bir operasında olduğu gibi bir Bob Dylan şarkısında, Ingres'in bir resminde olduğu gibi Picasso'da, Fla-

So mag der Wind sie in das Nichts entführen
Wenn sie nur nicht vergehen und sich bleiben
So lange kann sie beide nichts berühren
So lange kann man sie von jedem Ort vertreiben
Wo Regen drohen oder Schüsse schallen.
So under Sonn und Monds wenig verscheidenen Scheiben
Fliegen sie hin, einander ganz verfallen.
Wohin, ihr? –Nirgend hin. –Von wem davon? –Von allen.
Ihr fragt, wie lange sind sie schon beisammen?
Seit kurzem. –Und wann werden sie sich trennen?– Bald.
So scheint die Liebe Liebenden ein Halt.[36]

36. *Gedichte*, cilt II. (Frankfurt; Suhrkamp, 1960), s. 210. Erich Kahler ve Theodor W. Adorno bu şiirin önemini ortaya koymuşlardır. Bkz. Adorno, *Aesthetische Theorie*, s. 123.

ubert'in bir pasajında olduğu gibi James Joyce'da, Guermentes Düşesi'nin bir davranışında olduğu gibi bir hippi kızda bir nitelik olarak güzellik vardır. Hepsindeki ortak nokta, erotizmin plastik yok edilişine karşı meta dünyasının ve bu dünyanın gereksinimi olan gösterilerin, davranışların, bakışların, hareketlerin olumsuzlaması olarak güzelliğin ifade edilmesidir.

Siyasi pratik daha iyi bir toplum inşa etmeyi başarırken (veya başaramazken) estetik biçim değişmeye devam edecek. En uygun noktada, sanat ve gerçeklik için ortak bir evren tasavvur edebiliriz, ancak bu ortak evrende, sanat aşkınlığı koruyacaktır. Bütün ihtimaller göz önüne alınırsa, insanlar şiirden konuşmayacak, şiir yazmayacak veya şiiri bestelemeyecektir: *La prose du mond* (dünyanın düzyazısı) devam edecektir. Ancak insanlar artık doğru ve yanlış, iyi ve kötü, güzel ve çirkin, şimdiki zaman ve gelecek arasındaki farkı ayırt etmekten yoksun kalırlarsa "sanatın sonu" olacağı düşünülebilir. Bu, uygarlığın doruğunda iken tam bir barbarlık durumu olacaktır –ve böyle bir durum gerçekten tarihsel bir olasılıktır.

Sanat, barbarlığın yükselişini önlemek için bir şey yapamaz – kendi başına toplumun içinde ve topluma karşı kendi alanını açık tutamaz. Kendi varlığını ve gelişimini sürdürmek için sanat, kendi potansiyel evresi, ilerlemesinin potansiyel biçimi olarak barbarlığı yaratan toplumsal sistemin kaldırılması için yapılan mücadeleye bağlıdır. Sanatın kaderi devrimin kaderiyle bağlantılı olmaya devam edecektir. Bu anlamda, sanatçıyı sokaklara –Komün için, Bolşevik devrimi için, 1918 Alman devrimi için, Çin ve Küba devrimleri için, tarihsel olarak kurtuluş şansına sahip tüm devrimler için– savaşmaya iten, gerçekte sanatın bir iç zorunluluğudur. Ancak, sanatçı böyle yaparken, sanat evrenini terk edip sanatın hasmane bir bölümü, radikal pratiğin bir bölümü olarak kaldığı daha geniş evrene ayak basar.

Bugünün kültürel devrimi, Marksist estetiğin sorunlarını tekrar gündeme getiriyor. Daha önceki bölümlerde bu konu üzerine bir deneme yapmaya çalışmıştım; yeterince irdelenmesi için başka bir kitapta ele almak gerekir. Ancak, bu bağlamda belirli bir soru tekrar ön plana çıkartılmalıdır: "Proleter edebiyat"ın ("işçi sınıfı" edebiyatı) anlamı ve olabilirliği. Bana göre, tartışma bir daha asla 1920'lerdeki ve 30'ların sonundaki kuramsal düzeye, özellikle çekişmenin bir tarafında George Lukacs, Johannes R. Becher ve Andor Gabor'un, diğer tarafında Bertolt Brecht, Walter Benjamin, Hans Eisler ve Ernst Bloch'un bulunduğu düzeye ulaşmadı. Budöneme ait tartışmalar Helga Gallas'ın harika kitabı *Marxistische Literaturtheorie*'de (Marksist Edebiyat Kuramı, Neuwied: Luchterhand, 1971) yeniden ele alınıyor.

Tüm tartışmacılar yazarın sınıf durumu tarafından (elbette sadece kişisel durumu ve bilinci değil, yapıtının ve sınıfın maddi ve ideolojik durumuna nesnel olarak uygun olması), sanatın (tartışma edebiyatın dışına pek çıkmaz) biçiminde olduğu gibi "hakikat içeriği"nde de sınırlandığı üzerine ortak bir görüşe vardılar. Bu tartışmadan çıkartılan sonuç şudur: Sadece proletaryanın durumunun toplumsal sürecin bütünü ve radikal değişikliğin zorunluluk ve yönelimi (yani, "hakikat") üzerine bir kavrayışa ulaşmayı olası kıldığı tarihsel dönemde, sadece proleter edebiyat sanatın ilerici işlevini gerçekleştirebilir ve devrimci bir vicdan geliştirebilir. Bu, sınıf savaşının vazgeçilmez silahıdır.

Böyle bir edebiyat geleneksel sanat biçimlerinden çıkabilir mi, yoksa yeni biçimler ve teknikler mi geliştirecektir? Tartışma konusu buydu. Lukacs (ve onunla birlikte o zamanki "resmi" Komünist kesim), (yenilenmiş) geleceğin (özellikle de 19. yüzyılın büyük gerçekçi romanlarının) geçerliliğinde ısrar ederken Brecht, radikal olarak farklı biçimler ("epik tiyatro" gibi) talep eder ve Benjamin bizzat bu sanat biçiminden film gibi yeni teknik anlatımlara geçilmesini ister: "Büyük, kapalı biçimlere karşı küçük, açık biçimler."

Bir anlamda, kapalı ve açık biçimlerin yüzleştirilmesi artık sorunu yeterince ifade etmiyor gibidir: Bugünün anti-sanatıyla kı-

yaslandığında, Brecht'in açık biçimleri "geleneksel" edebiyat olarak görünür. Sorun daha çok, eğer sanat sahici sanat olacaksa sanatın iletmesi gereken hakikati (tikel) sınıf özelliği sayesinde temsil eden temeldeki bir *proleter dünya görüşü* kavramıdır. Bu kuram,

> proleter bir dünya görüşünün var olmasını öngörür. Ancak bu öngörü, sağlam (*annähernde*) bir incelemeye dayanmaz.[37]

Bu, bir olgunun –ve kuramsal bir görüşün– belirtilmesidir. "Proleter dünya görüşü" terimi işçi sınıfı içinde geçerli olan dünya görüşü anlamına geliyorsa, o zaman bu, ileri kapitalist ülkelerde diğer sınıfların büyük kesiminin, özellikle orta sınıfın paylaştığı bir dünya görüşüdür. (Marksist) jargonda bu, küçük burjuva reformcu bilinci diye adlandırılacaktır. Eğer terim (gizli ya da açık bir biçimde) *devrimci* bilinci ifade ediyorsa, bugün kesinlikle özel veya öncelikli bir şekilde "proleter" değildir; sadece küresel tekelci kapitalizme karşı olan devrimin proleter bir devrimin ötesinde ve proleter bir devrimden farklı olmasından değil, bu devrimin koşulları, olasılıkları ve hedefleri proleter bir devrim ölçüsünde yeteri kadar biçimlendirilemeyeceği için (Bkz. Böl. I.). Ve bu devrim (her ne biçimde olursa olsun) edebiyatta bir hedef olarak sunulacaksa, böyle bir edebiyat tipik olarak proleter olamayacaktır.

Bu, en azından Marksist kuram tarafından öngörülen sonuçtu. Proletarya kavramı içindeki genel ve tikelin diyalektiğini hatırlayalım: Kapitalist toplum içinde ama ona ait olmayan bir sınıf olarak özgül çıkarı (kendi kurtuluşu) aynı zamanda genel çıkardır: Bir sınıf olarak kendisini özgür kılamaz. Bu bir "ideal" değil, sosyalist devrimin asıl dinamiğidir. Buradan, *devrimci sınıf olarak* proletaryanın hedeflerinin kendisine aşkın olduğu sonucu çıkar: Tarihi, somut hedefler olarak kalırlarken, sınıf içerikleriyle özgül sınıf içeriklerinin ötesine ulaşırlar. Ve eğer böyle bir aşkınlık tüm sanatların temel bir niteliğiyse, devrimin hedefleri burjuva sanatında ve tüm sanat biçimlerinde ifadesini bulabilir. Marx'ın muhafazakar bir sanat zevkine sahip oluşu ve Lenin gibi Troçki'nin de "proletarya kültürü" nosyonuna eleştirel yaklaşımı, kişisel ter-

37. Gallas, *a.g.e.*, s.73.

cihin ötesinde bir sorunla karşı karşıya olduğumuzu gösterir.[38]

Öyleyse, özellikle proletarya içeriği kendisine "burjuva edebiyatı"nda yer buluyorsa bu ne paradokstur, ne de istisnai bir durumdur. Bunlar genelde egemen sınıfın dili yerine proletaryanınkini getiren bir tür dil devrimine geleneksel biçimi (romanın, dramanın) yıkmadan eşlik ederler. Veya, tam tersi, proleter devrimci içerikler, (geleneksel) şiirin "yüksek" stilize dilinde biçimlenirler: Brecht'in *Üç kuruşluk Opera*'sında, *Mahagonny*'sinde ve *Galilei*'sinin sanatsal düzyazısında olduğu gibi.

Özellikle proleter olan bir edebiyatın sözcüleri, "reformcu" burjuva radikallerini reddetmeye ve yapıtta kapitalist toplumu yöneten temel yasaların ortaya çıkmasına yarayan kapsamlı bir ölçüt ortaya koyarak bu nosyonu kurtarmaya çalışmışlardır. Bizzat Lukacs bunu, sahici devrimci edebiyatı tanımlayacak bir parola haline getirdi. Ancak sanatın asıl doğasını tehdit eden tam da bu taleptir. Toplumun temel yapısı ve dinamiği asla duyusal, estetik bir ifade bulamaz: Marksist kuramda bunlar, sadece bilimsel çözümleme sayesinde ulaşılabilecek ve sadece böyle bir çözümleme ölçüsünde biçimlenebilecek, görüntünün arkasındaki özdür. "Açık biçim," bilimsel hakikat ile estetik görüntüsü arasındaki uçurumu kapatamaz. Oyun veya romana kurgunun, belgelemenin, röportajın sokulması, pekala (Brecht'teki gibi) estetik biçimin temel bir bölümü olabilir, ancak sadece ikinci derecede bir bölüm olarak yapabilir bunu.

Sanat gerçekten, geçerlikteki bilinç değişikliklerini artırarak sınıf mücadelesinde bir silah olabilir. Bununla birlikte, sınıf bilinci ve sanat eseri arasında saydam bir ilişkinin var olduğu durumlar çok nadirdir (Moliére, Beaumarchais, Defoe). Bizzat kendi dönüştürücü niteliği sayesinde sanat devrimci bilinçle birlikte anılır, ancak geçerlikteki bilincin olumlayıcı, entegre olmuş, kör edilmiş olduğu ölçüde devrimci sanat buna karşı çıkacaktır. Proletaryanın devrimci olmadığı yerde, devrimci edebiyat proleter edebiyat olmayacaktır. Ne de geçerlikteki (devrimci olmayan) bilince "demir atacaktır"; sadece *kopma, sıçrama,* sosyalist bir toplumda "yanlış" bilincin yeniden canlanmasını önleyebilir.

Devrimci bir edebiyat nosyonunu kuşatan safsatalar, bugünün

38. *A.g.e.*, s. 210'dan itibaren.

kültür devriminde çoğalmaya devam etmektedir. Yeni Sol'da gemi azıya alan anti-entelektüelizm, işçinin gerçek çıkarlarını ve "duyguları"nı ifade eden bir işçi sınıfı edebiyatı taleplerinin yanında yer alır.

Örneğin:

"Sol'un entelektüel üstatları" "devrimci estetik"lerinden dolayı suçlanırlarken "belirli bir talmudcu kliki'nin,* "bir kelimenin bir çok nüans ve yan anlamını tartmakta devrimci süreçte yer almaktan daha başarılı" olduğu düşünülür.[39] Kadim anti-entelektüelizm, bu ilkinin ikincinin temel bir parçası, dünyayı, özgürleşmenin radikal olarak yeni isteklerini iletebilecek yeni bir dile aktarmanın bir parçası olabileceği fikrini hor görür.

Bu gibi proletarya ideolojisi sözcüleri, kültür devrimini bir "orta sınıf macerası" olarak eleştirirler. Estetik anlayış ve zevkten yoksun kafa en fazla bu devrimin, ancak "örneğin, altı bağlanan bebekleri olan bir işçi sınıfı ailesi için çamaşır makinesinin ifade ettiği gerçek kültürel anlamı anlamaya başladığında anlamlı olacağı"nı ileri sürer. Ve bu dar kafa, "bu devrimin sanatçılarının... aylar süren tartışma ve planlamalardan sonra, çamaşır makinesinin teslim edildiği günde bu ailenin duygularını anlatması"nı ister.[40]

Bu istek, hem sanatsal hem de siyasi açıdan gericidir. Gericilik işçi sınıfı ailesinin duygularında değil, bu duyguları sahici radikal ve sosyalist bir edebiyat için standart haline getiren düşüncededir; yeni bir devrimci kültürün odak noktası olarak ileri sürülen şey, aslında yerleşik kültüre uyarlanmaktan başka bir şey değildir.

Elbette, kültür devrimi bu işçi sınıfı evi atmosferini fark etmeli ve yıkmalıdır; ancak bu bir çamaşır makinesinin gelmesiyle ortaya çıkan duygulara "yönelerek" yapılmayacaktır. Tam tersine, böyle bir yaklaşım geçerlikteki "atmosferi" devam ettirir.

Proletarya edebiyatı = devrimci edebiyat kavrayışı *geçerlikteki* duygulara "yönelmekten" kurtulsa ve buna mukabil, *en ileri* işçi sınıfı bilinciyle ilgili olsa bile sorgulanabilir kalır. Bu, siyasi bir bilinç olacaktır ve işçi sınıfının sadece küçük bir kesimi arasında

* Talmud, Musa yasasının yorumlanmasıyla ilgili geniş bir derlemedir. Burada kastedilen şey büyük olasılıkla klasik Marksist yapıtların yorumlanmasıdır. (ç.n.)

39. Irvin Silber, *Guardian'dan*, 13 Aralık, 1969.

40. Irvin Silber, *Guardian'dan*, 6 Aralık 1969, s. 17.

yaygındır. Eğer sanat ve edebiyat böyle ileri bir bilinci yansıtacaksa, sınıf mücadelesinin gerçek durumunu ve kapitalist sistemi yıkmanın gerçek görüşünü ifade etmelidir. Ancak, tam da kendilerinin estetik dönüşümünün aleyhine çalışan bu kaba bir şekilde siyasi olan içeriklerdir; "saf sanat"a yapılan geçerli itirazlar bundandır. Ancak bu içerikler ayrıca sanata daha az saf bir aktarım yapılmasına, günlük yaşam ve pratiğin somutluğuna aktarıma– karşı çalışırlar. Bu zeminde Lukacs, zamanın örnek bir işçi romanını eleştirmiştir: Bu romanın kişileri evlerinde yemek masasındayken parti toplantısındaki bir delege gibi konuşurlar.[41]

"Burjuva" edebiyatının tarihi mirasçısı ve kesin olumsuzlaması olarak, içinde işçi sınıfının özne-nesne olduğu devrimci bir edebiyat hâlâ oluşmamıştır.

Ancak, ileri kapitalist ülkelerdeki işçi sınıflarına ilişkin devrimci sanat nosyonu için doğru kabul edilen şey, bu ülkelerdeki farklı ırktan azınlıkların durumuna ve Üçüncü Dünya'daki azınlıklara uygulanamaz. Daha önce siyahların müziğinden bahsetmiştim; pekala devrimci olarak adlandırılabilecek bir siyah edebiyatı, özellikle de siyah şiir vardır: Estetik biçimde ifade bulan topyekün bir başkaldırının sesidir bunlar. Bir "sınıf" edebiyatı değildir ve tikel içeriği genel içeriğiyle aynıdır: Baskı altındaki ırksal azınlıkların özel durumunda tehlikede olan şey bütün ihtiyaçların en geneli, yani *insanoğulları* olarak bireyin ve grubunun esas varoluşudur. En aşırı siyasi içerik, geleneksel biçimleri uzaklaştırmaz.

41. Gallas, *a.g.e.*, s. 121. Tartışmaya katılan bir Komünist, doğru bir şekilde şuna işaret etmiştir: Bu durumda şeyler isimleriyle adlandırılmalı ve sanat veya edebiyattan değil, propagandadan söz edilmelidir.

Sonuç

Kültür devriminde yanlış konumlanmış radikalizmin ortak paydası, Düzen'in en gerici üyeleriyle paylaştığı anti-entelektüelizmdir: Akıl'a karşı başkaldırı –sadece kapitalizmin, burjuva toplumunun vb. Aklı'na değil, Akıl'ın *kendisine* karşı başkaldırı. Üniversitelerde Düzen için eğitilen kadrolara karşı gerçekten kaçınılmaz olan mücadelenin, üniversitelerin *kendilerine* karşı bir mücadeleye dönüşmesi gibi, estetik biçimin yıkımı da sanatın yıkımına dönüşmektedir. Düşünsel kültürün her iki dalında verili gerçeklikten yalıtılma ve yabancılaşma, doğal olarak bizi "fildişi kule"de yaşamaya götürebilir, fakat aynı zamanda bizi Düzen'in gün geçtikçe daha az hoşgörülü davrandığı şeye, yani özgür düşünce ve duyguya da götürebilir, götürür.

Fakat bütün yanlış konumlanmış radikalizmiyle bile, hareket en ileri karşı güç durumundadır. Bu hareket, isyana iki ana hamle katmıştır: Siyasi mücadeleye maddi olmayan istekler için alan açmış (egemenlik hakkı yabancılaşmamış insan ilişkileri için) ve varoluşun fizyolojik boyutunu (doğa alanı) katmıştır. Duyarlılığın özgürleştirilmesi ortak zemindir. Bu zemin yerleşik toplumun gerekleriyle tahrip edilmiş bir dünya deneyimine ve topyekün bir dönüşüme duyulan hayati bir ihtiyacı ortaya çıkarır. Dayanılmaz bir durum varsa o da bu dünyada karşıtların karşı konulmaz birliğidir: Haz ile dehşetin, sakinlikle şiddetin, memnuniyet ile yıkıcılığın, güzel ile çirkinin birliğidir; ki bunlar günlük yaşam alanımızı hissedilir şekilde etkilemektedir. "Estetik snobizm"in küçük görülmesi, bu deneyimi açıkça ifade etmekten bizi alıkoymamalıdır: Karşıtların bu iğrenç birliği (kapitalist diyalektiğin en somut ve yüceltilmeyen görünümleri!) sistemin yaşam unsuru haline gelmiştir; bu durumlara karşı itirazın siyasi bir silah haline gelmesi gerekir.

Karşıtların iğrenç sembiyozu kırıldığında mücadele kazanılmış olacaktır –denizin erotik oyunuyla (denizin dalgaları yuvarlanarak yükselirken erkek oluyor, zarafetle kıvrılarak kadına dönüşüyor; birbirlerini kucaklayarak kayaları yalıyorlar) kıyılarında mantar gibi biten ölüm endüstrileri arasındaki, beyaz kuşlarla gri askeri jetlerin uçuşları arasındaki, gecenin sessizliği ile motorların berbat homurtuları arasındaki sembiyoz... İşte ancak o zaman ins·ר 5. Caddelerle gettolar, doğumlarla katliamlar arasındaki çatışmayı çözmede özgür olacaktır. Uzun vadede siyasal boyut estetikten, akıl duyarlılıktan, barikatlardaki davranış aşktaki davranıştan artık ayrılamaz. Siyasi boyut tabii ki nefreti belirtir – ama her şeyden çok insanlık dışılığa duyulan bir nefrettir bu ve bu "tahripkâr nefret" kültür devriminin temel bir parçasıdır.

Ama tamamen gündem dışıdır; insanlar ondan nefret etmekte, "kitleler" hor görmektedirler. Belki de isyanın bütüne karşı, kendilerinin bütün çürümüş tabularına karşı gerçekleşeceğini, hareketlerinin değerini ve zorunluluğunu, çevrelerinde zevk aldıkları şeyleri ve rahatlıklarını tehlikeye düşüreceğini hissediyorlardır. Yeni ahlâka, kadın hareketine, Düzen'in işlerinin hor görülmesine karşı öfke duymak yaygın bir durumdur –insanların yapmamaları

gerektiklerini düşünüp bastırdıkları şeyleri rahatça yapan isyancılara karşı duydukları öfkedir bu.

Wilhelm Reich, faşizmin kaynaklarını ısrarla içgüdülerin bastırılmasında aramakta haklıydı; cinsel özgürlüğü faşizmin yenilgisini sağlayacak asıl neden olarak görmekle hata etti. Cinsel özgürlük, gelişmiş düzeyinde (insanın fiziksel işgücü niteliğinin ve çalışma günlerinin devamlı olarak azaltıldığı bir yerde) kapitalist sistemi tehlikeye düşürmeden sürekli artarak gerçekleşebilir. Bunun ötesindeki bir düzeyde, içgüdüsel kurtuluş cinsel enerjinin yaşam tarzını toplumsal, siyasal düzleme doğru değiştirmeye çalışarak erotik enerjiye dönüştüğü bir noktada, toplumsal kurtuluşun bir gücü haline gelebilir. En azından, günümüzde itaatkarlık, saldırganlık ve insanların kendilerini liderleriyle özdeşleştirmeleri, içgüdüsel olmaktan çok akılsaldır: Liderler hâlâ sözlerini tutarlar (ve belirli zamanlarda bu özdeşleşme yanına bu sözlerin tutulmasını engelleyen düşmanların gövdeleri de katılır). Bu, isyancılara karşı duyulan kin ve nefretin ifadesinin ve örgütlenme nedeninin temelidir. İçgüdüsel isyan da sadece aklın isyanının eşliği ve yol göstericiliği ile siyasi bir güç haline gelebilecektir: Aklın (ve entelijansiyanın) Düzen'e destek vermeyi bütünüyle reddetmesi ve kuramsal ve uygulamalı akıl gücünün değişim içinde kullanılması ile.

Gün geçtikçe yoğunluğu artar görünen meta dünyasının fetişizmi, sadece ortada dönen dolapları örten, bütünün çılgın rasyonelliğini saran teknoloji ve ideoloji perdesini yırtmış olan insanlar tarafından çökertilebilir, –yani, kendi ihtiyaçlarını geliştirmede, kendi dünyalarını dayanışma içinde kurmada özgür duruma gelmiş insanlar tarafından. Şeyleşmenin bittiği yerde birey başlar: Radikal kuram ile pratiğin geleneksel çatısını yıkan bir süreçtir. Kültür devriminin düşünce ve amaçları, dayanaklarını gerçek tarihsel konumdan alırlar. Bu düşünce ve amaçların bütünüyle somut hale gelme ve eğer asiler yeni duyarlılığı (kişisel, bireysel özgürleşimi) aklın sıkı idaresinin (*die Anstrengung des Begriffs*) hükmü altına almayı başarırlarsa, bütünü etkileme olanakları vardır. Bu sonuncusu bile tek başına enerjisini toplumsal olarak bağlantılı görünümlere kanalize ederek hareketi eğlence endüstrisinden ve tımarhaneden koruyabilir. Bütünün çılgın gücü

kendiliğinden olan herhangi bir karşı-gücü doğrular göründükçe (ne kadar öz-yıkıcı olursa olsun), umutsuzluk ve karşı çıkma da o oranda siyasi disiplin altına alınmalı ve *örgütlenmelidir*. Kendi rasyonalitesi olmadan devrim hiçbir anlam taşımaz. Yippiler'in (solcu Hippiler) özgürleştirici kahkahaları, "adalet"in "yasa ve düzen"in kanlı oyununu ciddiye almak yolundaki radikal yetersizlikleri, ideoloji örtüsünü kaldırmada etkili olabilir belki, ama yapı yine de bu örtünün ardında değişmeden kalır. Bu yapıyı yalnızca, halen yerleşik çalışma sürecini sürdüren, bu sürecin insan temelini oluşturan, kararları ile gücünü yeniden üretenler ortadan kaldırabilirler. Bunlar orta sınıfın ve entelijansiyanın sürekli artan bir sektörünü kapsar. Günümüzde, gerçekten temel olan bu büyük topluluğun sadece küçük bir kısmı etkin ve uyanıktır. Bu hareket ile uyanıklığının yayılmasına yardımcı olmak, halen yalıtılmış durumdaki radikal grupların değişmez görevidir.

Bu gelişim için zeminin hazırlanması, *bilincin* emansipasyonunun asli görev olmasını sağlar. Bu olmadan duyuların bütün emansipasyonu, bütün radikal hareket, kör ve yenilgiye mahkum kalacaktır. Siyasi pratik hâlâ kurama bağlıdır (bundan sadece Düzen vazgeçebilir!); eğitime, iknaya, Akıl'a bağlıdır.

Bu "düşünsellik"e karşı tartışılması gereken bir sav daha var. Bu tartışma konusunun özü şudur: Kuram ve eğitime yapılan vurgu fiziksel ve zihinsel enerjiyi var olan topluma karşı mücadele kararının verileceği alandan uzaklaştırır –yani siyasal alandan. Ekonomik ve toplumsal şartları kültürel şartlara dönüştürür; bu vurgu, kaba kuvvet çaresiz kalmış direniş hareketlerini bütün dünyada yok etmek üzereyken soyut düşünsel sorunların parçası haline gelmiştir. Böylece, ağır "kültür devrimi" başlığının ardında (ki bu devrimin kitlesel bir hareket olduğu bir ülkeden alınmıştır) kişisel, kısmi, ideolojik başkaldırıdan başka bir şey yoktur: Acı çeken kitlelere yapılan hakaretten başka hiçbir şey.

"Oturup tartışalım" ibaresi haklı olarak bir şaka haline gelmiştir. Pentagon'la, ölüm makinelerinin ortalama etkilerinden –ve maliyetlerinden– başka bir konuda konuşabileceğinizi düşünebilir misiniz? Dışişleri Bakanı Maliye Bakanı ile, yine Dışişleri Bakanı bir başka bakan ve onun danışmanlarıyla ve bütün bunlar büyük kuruluşların Yönetim Kurullarının üyeleriyle karşılıklı görüş alış-

verişinde bulunabilirler. Bu, aile içi muhakemedir; hepsi temel konuda fikir birliği içindedirler: Yerleşik iktidar yapısının sağlamlaştırılması. İktidar yapısı "dışındaki" birileriyle tartışmayı çok çocuksu bulurlar. Onlar bu sesleri, seslerin oylara çevrilebildiği oranda dinlerler; oylar da aynı temel endişeyi paylaşan aynı iktidar yapısının bir başka kümesini iktidara getirebilir.

Tartışma oldukça hareketlidir. Bertolt Brecht, bir ağaçtan söz etmenin bir suç gibi göründüğü bir zamanda yaşadığımızı belirtmiştir. O zamandan bu yana, işler daha da kötüleşti. Toplumun bir şiddet kurumuna dönüştüğü günümüzde, değişimden sadece *söz etmek* bile suçtur. (Amerikan Yerlileri'nin tasfiyesi ile başlayıp Asya'da sona eren bir soykırımdan söz etmek gibi.) Vahşiliğin bu salt gücü, kendisini sorgulayan sözlü ve yazılı sözcüklere bağışıklı değil midir? Ve bu gücün uygulayıcılarına karşı kullanılan sözcük, onların da güçlerini savunmak için kullandıkları sözcükle aynı değil midir? Bunlara karşı yapılacak bilinçsiz bir eylemin bile onaylanacağı bir düzlem vardır. Çünkü bir an için bile olsa eylem, baskının kapalı evrenini kırıp parçalar. [Vahşetin] yükselişi sistem içinde yapılanmıştır ve zamanında durdurulmazsa karşıdevrimi hızlandıracaktır.

Ama yine de, bu sistem içinde hem konuşmak, hem de eylem yapmak için bir zaman vardır ve bu zaman güçlerin somut toplumsal dağılımı tarafından belirlenir, ortaya konur. Radikal kitle hareketinin olmadığı ve Sol'un karşılaştırılamayacak derecede zayıf olduğu yerde radikal kitle hareketi yalnızca kendini sınırlayıcı olabilir. Şiddeti artar, baskı ve yıkıcı güçlerin güç yapısının elinde toplaşması ile isyana dayatılmış olan şeyler yeniden birliğin, yeniden değerlendirmenin eylem alanı haline gelmelidir. Stratejiler, karşıdevrimle mücadele edecek şekilde geliştirilmelidir. Sonuç büyük ölçüde genç kuşağın geniş çaplı siyasi eyleme geçiş için vazgeçilmez olan öngerekleri sağlama –mücadeleden çekilmek ve uzlaşmak yerine, yenilgiden sonra, uzun eğitim sürecini sürdürme yolunda yeni bir duyarlılık ve yeni bir akılcılık temelinde yeniden birleşmeyi ve gelişmeyi öğrenme– yeteneklerine bağlıdır. Çünkü bir sonraki devrim, pek çok kuşağı ilgilendirecektir ve "kapitalizmin nihai krizi" bir yüzyıl sürebilir.

Bibliyografya

Adorno, Theodor W., *Aestheticshe Theorie* (Estetik Kuramı) Frankfurt, Main Shurkamp. 1970).

Adorno, Theodor W., Else Frenkel – Brunswik ve diğerleri, *The Authoritarian Personality* (Otoriter Kişilik), New York: Harper and Brothers, 1950.

Aronowitz, Stanley, "Does the United States Have a New Working Class?" (ABD'de Yeni Bir İşçi Sınıfı mı Var?), *The Revival of American Socialism* (Amerikan Sosyalizminin Dirilişi), ed. George Fisher New York: Oxford University Press, 1971.

Artaud, Antonin, *Le Theatre et son double* (Tiyatro ve ikizi), Paris: Gallimard, 1964.

Baran, Paul A. ve Paul M. Sweezy, *Monoply Capitalism* (Tekelci Kapitalizm), New York: Monthly Review Press, 1966.

Basso, Lelio, *Zur Theorie des politschen Konflicts* (Siyasi Çatışmalar Kuramı Üzerine), Frankfurt: Suhrkamp, 1969.

Berger, John, *The Moment of Cubism* (Kübizmin Anı), New York: Pantheon, 1969.

Bookchin, Murray, "Ecology and Revolutionary Thought" (Ekoloji ve Devrimci Düşünce) ve "Towards a Liberatory Technology" (Özgürlükçü Bir Teknolojiye Doğru), *Post - Scarcity Anarchism* (Bolluk Anarşizmi). Berkeley: Ramparts Press, 1971 içinde.

Breton, André, *Manifestos of Surrealism* (Gerçeküstücülük Manifestoları) çev. R. Seaver ve Helen R. Lane, Ann Arbor: University of Michigan Press. 1969.

Budish, J. M., *The Changing Structure of the Working Class* (İşçi Sınıfının Değişen Yapısı), New York: International Publishers, 1964.

Calvert, Greg ve Carol Neiman, *A Disrupted History: The New Left and the New Capitalism* (Kesilen Tarih: Yeni Sol ve Yeni Kapitalizm), New York: Random House, 1971.

Domhoff, G. William, *Who Rules America?* (Amerika'yı Kim Yönetiyor?), Englewood Cliffs: Prentice Hall, 1967.

Fernier, Robert, *Gustave Courbet*, Paris: Biblioteque des Arts, 1969, alıntılayan Andre Fernigier.

Fry, Edward, *On The Future of Art* (Sanatın Geleceği Üstüne), Arnold Toynbee, Louis I. Kahn ve diğerlerinin denemeleri, New York: Viking Press, 1970.

Gallas, Helga, *Marxistische Literaturtheorie* (Marksist Edebiyat Kuramı) Neuwied: Luchterhand, 1971.

Gillman, Joseph M., *Prosperity in Crisis* (Bunalımdaki Refah), New York: Merzani and Munsell, 1965.

Gintis, Herbert. "The New Working Class and Revolutrionary Youth" (Yeni İşçi Sınıfı ve Devrimci Gençlik), *Socialist Revolution*, San Francisco, Mayıs-Haziran 1970.

Gorz, André, "Technique, Techniciens et Lutte des Classes" (Teknik, Teknisyenler ve Sınıf Mücadelesi), *Les Temps Modernes*, Ağustos-Eylül 1971.
Hegel, G. W. F., *Vorlesugen Über die Aesthetik, Sämmtliche Werke* (Estetik Hakkında Konferanslar, Toplu Yapıtları), ed. Glockner, Stuttgart: Frommann, 1928.
Julien, Claude, *L'Empire Americain* (Amerikan İmparatorluğu), Paris: Grasset, 1968.
Kolko, Gabriel, *Wealth and Power in America* (Amerika'da Servet ve İktidar), New York: Praeger, 1962.
Lowenfeld, Henry ve Yela, "Our Permissive Society and the Superego" (Müsamahakar Toplumumuz ve Süperego), *The Psychoalnalitic Quarterly*, Ekim 1970.
Lowenthal, Leo, *Literature and the Image of Man* (Edebiyat ve İnsan İmgesi), Boston: Beacon Press, 1957.
Lowental Leo ve Norbert Guterman, *Prophets of Deceit: A Study of the Techniques of the American Agitator, 1949* (Yalan Peygamberleri: Amerikan Ajitatörün Teknikleri Hakkında Bir İnceleme, 1949), Palo Alto; Pacific books, 1970.
Luxemburg, Rosa, *Politische Schriften* (Siyasi Yazılar) ed. O Flechtheim. Frankfurt: Europäische Verlagsanstalt, 1968.
Magdoff, Harry *The Age of Imperialism* (Emperyalizm Çağı), New York: Monthly Review Press, 1970.
Magri, Lucio, "Parlement ou Counseils" (Parlamento mu Konseyler mi?), 1970. *Il Manifesto: Analyses et Theses...* (Manifesto: Analizler ve Tezler), ed. Rossana Rossanda, Paris: Editions du Seuil, 1971 içinde.
Mandel, Ernest, *La Réponse Socialiste au défi Américain* (Amerikanın Meydan Okuyuşuna Sosyalist Yanıt), Paris: Maspero, 1969.
Mandel, Ernest, "Workers and Permanent Revolution" (İşçiler ve Sürekli Devrim), *The Revival of American Socialism* (Amerikan Sosyalizminin Yeniden Doğuşu), ed. George Fisher, New York: Oxford University Press, 1971.
Il Manifesto: Theses, *Politics and Society* içinde, c. 1, s. 4, Ağustos 1971.
Marcuse, Herbert, *Eros and Civilization* (Eros ve Uygarlık), Boston: Beacon Press, 1955, 1966.
Marcuse, Herbert, *An Essay on Liberation* (Özgürleşme Üzerine Bir Deneme), Boston: Beacon Press, 1969.
Marcuse, Herbert, *Negations* (Olumsuzlamalar), Boston: Beacon Press, 1968.
Marx, Karl, *Capital*. New York: Modern Library.
Marx, Karl, *The Economic and Philosophic Manuscripts of 1844* (1844, Ekonomi ve Felsefe Elyazmaları) ed. Dirk J. Struik, New York: International Publishers, 1964.
Marx, Karl, *Grundrisse der Kritik der Politischen Oekonomie*, Berlin: Dietz 1953.
Marx, Karl, *Resultate des unmittelbaren Produktion prozesses* (Üretim Süreçlerinin Dolaysız Sonucu), *Kapital*'in altıncı bölümlerinden birinin eski versiyonu, Frankfurt/Main: Neue Kritik, 1969.
Melman, Seymour, *Pentagon Capitalism* (Pentagon Kapitalizmi), New York: McGraw-Hill, 1970.
Merleau-Ponty, Maurice, *La Prose du monde* (Dünyanın Düzyazısı), Paris: Gallimard, 1969.
Merleau-Ponty, Maurice, *Sens et Non-Sens* (Anlam ve Anlamsızlık), Paris: Nagel, 1948.
Morawski, Stefan, "Artistic Value" (Sanatsal Değer), *The Journal of Aesthetic Education*. c. 5. s. 1.
Paradise Now (Cennet, Hemen Şimdi), The Living Theatre'ın ortak yaratımı, yazarlar Judith Melina ve Julian Beck. New York: Rendom House, 1971.
The Pentagon Papers. The Senator Gravel Edition. (Pentagon Belgeleri), 4 cilt, Boston:

Beacon Press, 1971.
Raphael, Max, *The Demands of Art* (Sanatın Talepleri), çev. Norbert Guterman, Bollingen Dizileri, LXXVII, Princeton: Princeton University Press, 1968.
Read, Herbert, ed. *Surrealism* (Gerçeküstücülük) editörün önsözüyle birlikte New York: Harcourt, Brace and Co., 1936.
Schmidt, Alfred, *Der Begriff der Natur in der Lehre von Marx* (Marx'ın Öğretisinde Doğa Kavrayışı), Frankfurt: Europeaische Verlagsanstalt, 1962.
Schnapp, Alain ve Pierre Vidal-Naquet, ed., *Journal de la Commune Etudiante, Novembre 1967; Juin 1968: Textes et Documents* (Öğrenci Komünü Günlüğü, Kasım 1967; Haziran 1968: Metinler ve Belgeler) Paris: Editions du Seuil, 1968: Kısaltılmış Amerikan Versiyonu, *The French Student Uprising, November 1967. June 1968.* çev. Maria Jolas, Boston: Beacon Press, 1971.
Schopenhauer, Arthur, *The World As Will and Representation* (İrade ve Temsil Olarak Dünya), çev. E. F. J. Payne, New York: Dover.
Tanzer, Michael, *The Sick Society* (Hasta Toplum) New York: Holt, Rinehart and Winston, 1971.
Teodori, Massimo, ed., *The New Left: A Documentary History* (Yeni Sol: Belgesel Tarih) New York: Bobbs-Merrill, 1969.
Zeitlin, Maurice, ed., *American Society, Inc.* (Amerikan Toplumu Ltd.) Chicago, Markham, 1970.

Dizin

A
ABD 10, 12, 13, 15, 20, 24, 27, 28, 29, 32, 37, 42, 44, 52
ademimerkeziyet 45
Adorno, T. W. 63, 103
ahlâki ve estetik ihtiyaçlar 22, 23
Alman idealizmi 66, 68
anti-entelektüelizm 113
Artaud, A. 99, 101
artıdeğer 19
artıkemek 23
asker-polis gücü 44
askeri mekanizma 27
aydınlar 34, 35, 41

B
Baudelaire 86
Beaumarchais 110
Becher, J. R. 108
Beckett, S. 94, 103
Beethoven, L. 93
Benjamin, W. 108
Berg, A. 103
bilinç dışı 60
bireysel devrim 48
birleşik işgücü 18, 19
Blake, W. 93
Bloch, E. 108
Boulez, P. 103
Brecht, B. 103, 104, 108, 109, 110, 117
Breton, A. 94, 95
Brezilya 101
burjuva 49
burjuva demokrasisi 52
burjuva edebiyatı 110
burjuva kültürü 76, 77, 78
burjuva sanatı 80, 84
burjuva tiyatrosu 90
burjuvayı şok etmek 49
Büchner 79, 93
bürokrasi 45

C
Cage, J. 103
Cézanne 94
Chaplin, C. 49
ciddiyet havası 50
cinsel devrim 48
cinsel sömürü 71
cinsellik 57, 74
Courbet, G. 94, 95
Çin 10

D
Daumier 79
Davis, A. 72
Defoe, D. 82, 110
Delacroix 79
devlet yönetimi 16
devrim 51
devrim paradoksu 15
devrimci bilinç 13
devrimci edebiyat 110, 111, 112
devrimci güç 51
Dickens, C. 82
dil 74
diyalektik kavramlar 39, 40
doğa 56, 59, 61, 63, 65, 69, 70
doğa bilimi 62
doğanın ihlali 58

doğanın insani temellükü 64
doğanın insanileştirilmesi 63
doğanın özgürleşmesi 57, 58
doğrudan demokrasi 45, 52
Dutschke, R. 53
duyuların körleşmişliği 67
duyuların özgürleşmesi 61,67
dünyayı değiştirme 56
düşünsel kültür 77
düzen 48, 49, 50, 51
Dylan, B. 104, 106

E
eğitim 47
Eisler, H. 108
ekoloji 59
Ekonomik ve Felsefi Elyazmaları 60
ekonomik iktidar 44
ekonomistik 15
emek fetişizmi 40
Endonezya 9
enflasyon 15
epik tiyatro 108
erkeğin dişileşmesi 70
erkek egemenliği 70
Eski Sol 12
estetik 69, 79, 80, 90
estetik biçim 83, 84, 86, 95, 99, 107
estetik biçimin yıkımı 113
estetik snobizm 114
eylem 50, 51, 52

F
faşizan potansiyel 31
faşizm 29, 32, 54, 84
Ferlinghetti 103
Feuerbach, L. 60, 64
FKP 17, 42
Flaubert, G. 82, 93, 107
Fransa 12, 37, 41, 52

G
Gabor, A. 108
Gallas, H. 108
Garaudy, R. 37
Ginsberg, A. 103
Gorz, A. 16, 37
göreli mahrumiyet 22

H
halk 34, 39, 45, 46
Hampton, F. 10
Handke, P. 100
Hegel 81
Hegel, G. W. F. 68
Hintçini 9, 15, 37, 38
Hitler faşizmi 49
hiyerarşi 19

I-İ
Ibsen, H. 79, 82
Il Manifesto 37
Ingres 106
içsel ölçüler 63
idealist öz 66
iflas tehdidi 26
iktidar halka 46
insan doğası 57, 59
insan duyarlığı 67
insancıl sosyalizm 60
insanın özgürleşmesi 58, 65
işbölümü 20
işçi sınıfı 13, 14, 17, 19, 22, 32, 40, 41, 42, 44, 84
işkence 9
İtalya 12, 37, 41

J
Jackson, G. 10
Joyce, J. 107

K
kadın kurtuluş hareketi 70, 71, 72
Kafka, F. 91, 94
Kant, I. 60, 63, 68
kapitalist toplum 48
kapitalizm 10, 11, 12, 13, 14, 15, 19, 24, 33, 36, 54
karşı bilinç 34
karşıdevrim 10, 28, 32
kavramların taşlaşması 40
kendiliğindenlik 47
Keynesçi devrim 77
Keynesçilik 27
King, M. L. 10
kitle partileri 42, 45
klasizm 83, 88
komünar 51

komünist partiler 42
komünler 49
Kongo 9
konseyler 45
Kraus, K. 49
kültür 33
kültür devrimi 49, 73, 76, 78, 82, 83, 84, 85, 92, 111, 114, 116
küresel yayılma 27

L
Latin Amerika 9
Lenin, V. I. 109
Leninist öncü 42
Lessing 82
liberal demokrasi 29
liberaller 10
Lukacs, G. 108, 110, 112
Luxemburg, R. 40

M
maddi kültür 77
Malcolm X 10
Mann, T. 82
Marksist kuram 32, 33, 35, 36, 39, 40, 66, 89
Marx, K. 11, 17, 18, 23, 58, 59, 60, 61, 64, 65, 109
Merleau-Ponty, M. 87
meta biçimi 21
meta fetişizmi 40
Mexico City 10
Moliére 110
Monod, J. 62
müstehcenlik 74
müzik 85, 90, 94, 101, 102

N
Nietzsche, F. 85
Nijerya 9
nitel sıçrama 22, 23

O-Ö
Orwell G. 71
öğrenciler 10, 37, 45, 46, 53
özbelirleme 23
özgürleşme 61
özgürleşmenin estetiği 64
özgürlük 60, 63, 66, 67, 69, 70
özne olarak doğa 63
özyönetim 45

P
Pakistan 9
parlamento 43
Pentagon 116
Picasso, P. 79, 106
poetik hakikat 66
praksis 69
profesyonel yöneticiler 19
proletarya kültürü 109
proleter dünya görüşü 109
proleter edebiyat 108

R
radikal duyarlık 60
radikal sol 32
Read, H. 83
Reich, W. 115
Rimbaud, A. 94, 95
roman 91
Rus devrimi 15

S-Ş
saldırganlık 57
sanat 74, 75, 80, 81, 84, 85, 86, 87, 90, 92, 103, 107, 109, 110
sanat ideolojisi 88
sanat ve devrim 94, 102
sanat ve gerçeklik 91, 96
sanat ve yabancılaşma 93
sanatın dili 93, 97
sanatın yıkıcılığı 98
sanatsal yabancılaşma 88
Schneider, P. 98
sendikalar 42
sermaye 16, 18, 20, 21 ,23, 27, 40
Shakespeare, W. 85
sınıf bilinci 42
sınıf çatışmaları 21
sınıf mücadelesi 15, 110
sınıf yapısı 40
siyahların müziği 101, 112
siyasi bilinç 44
siyasi eğitim 47, 54
siyasi iktidar 44
Solun bölünmüşlüğü 38
sosyal demokrasi 42

sosyalizm 11, 12, 13, 55
Sovyetler Birliği 10, 12
sömürü 19, 21
sözde demokrasi 52
SS'ler 28
Stalinizm 60
Stendhal 87
Stockhausen 103
Stravinski, I. 93
Sudan 9
şiddet 51
şiir 104

T
tekelci devlet kapitalizmi 28, 32
tekelci kapitalizm 17, 18, 41, 43
teknokrasi 25
teknoloji 58
teknoloji ve bilim 57
tiyatro 88, 90, 99, 100, 101
Troçki, L. 109
tutucu çoğunluk 52
tüketim toplumu 11, 14, 21, 25, 28, 33, 34, 67

U-Ü
uluslararası mali kriz 15
uzun yürüyüş 53, 54
ücretli emek 40
Üçüncü Dünya 10, 14, 53
üçüncü sektör 16, 24
üniversiteler 52, 54, 113
üretim tarzı 16, 21, 24, 44
üretken işçi 19
vejetaryanizm 64

V-W
Verdi, G. 106
verhalten 62
Wallace, G. 29
Walser, M. 95

Y
yabancılaşmış emek 67
yanlış bilinç 39
yaşam standardı 21, 25
yaşayan sanat 92
yaşayan tiyatro 100, 101
Yeni Sol 12, 22, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 41, 43, 47, 50, 54, 111
yeni bireycilik 47
yeni emperyalizm 15, 27
yeni işçi sınıfı 16
yoksullaşma 22

Z
Zola, E. 79

Raoul Vaneigem

GENÇLER İÇİN HAYAT BİLGİSİ EL KİTABI

GÜNDELİK HAYATTA DEVRİM

İnceleme/Çevirenler: Ali Çakıroğlu-Işık Ergüden/303 sayfa/ISBN 975-539-117-7

Giderek sıradanlaşan gündelik hayatımızdaki sefaleti hangi yanılsama gizleyebilir? Topluluk halinde yaşadığımızı sanırken yalnızlığımızı ve tecrit oluşumuzu keşfettiğimizde ölü birer nesneden farkımız kalmadığını da görmüyor muyuz? Birbirimize dokunuyoruz sadece; kimse kimseyle karşılaşmıyor, yüz yüze gelmiyor. Âşık olarak birlikte olduğumuzu sanıyoruz, oysa çoğu zaman sıradanlığın içinde iflas edip gidiyor aşkımız. Nesneleştikçe toplumsallaşıyoruz. Sürekli bir aşağılanma ve saldırganlık birikiminden başka ne ki hayatlarımız?

Hangi toplumsal düzende yaşarsak yaşayalım kaçamayacağımız bu gündelik hayat sıkıntısının köklerini deşen *Gençler İçin Hayat Bilgisi El Kitabı*, çürüyen gündelik hayatlarımızda devrimin imkânlarını sunuyor bizlere...

"Hayatta kalmak için çalış, tüketmek için hayatta kal!" Bu cehennemi döngüde yaratma tutkusuna, hazza yer yoktur. Her üretkenlik çağrısı, köleliğe bir çağrıdır. Niceliksel olan, iktisadi olan, kamusal ve özel yaşamı tahakkümü altına almıştır. Maddi-manevi her şeyi tüketme yeteneğimiz, hiyerarşinin basamaklarını çıkış hızımızı gösterir. Bizlere, yani toplumsal atomizasyonun kullanılır hale getirdiği küçük "yurttaşlar"a toplumsal roller öğretilir. Tam olarak benimsenen her rol gösteri hiyerarşisinde yükselmeyi sağlar. Yaşam hazzındaki niteliğin yerini hıza dayalı nicelik almıştır. Rasyonel aklın zaferiyle birlikte "öbür dünyada kurtuluş" inancı, yerini "daha mutlu yarınlar" umuduna bırakmıştır. Kutsal dava, bilim, ilerleme adına ıstırap, şehitler ve kayıp kuşaklar... Her iki durumda da es geçilen şey, içinde bulunduğumuz andır, şimdiki zamandır, gündelik hayatımızdır.

Hayat yaratıcılık (kendini gerçekleştirme), aşk (iletişim) ve oyundur (katılım). Bu üç projenin birbirinden ayrıldığı yerde iktidar yeşerir; baskısı artar.

Gündelik hayata açıkça değinmeden, aşktaki yıkıcılığı ve zorunlulukların reddindeki olumluluğu anlamadan devrimden söz edilemez.

Bir insanın yirmi dört saatinde tüm felsefeden daha fazla gerçek vardır! İnsan, günün her saatinde yaratıcılığını yaşayabilir. Kendiliğindenlik, yaratıcılığın varoluş tarzıdır, dünyayı değiştirme isteminin, şiirin önkoşuludur. Tek otorite, insanın kendi dolaysız deneyiminin bilincidir. Gündelik hayatta herkesin binlerce kez sergilediği yaratıcılık yanında sanat eserleri nedir ki?

Devrimci bir perspektif ışığında hayatı zenginleştirmek; vermenin zevkini yeniden keşfetmek, burjuva sınıfının ürünü olan mübadeleye karşı proletaryanın soylulardan miras aldığı armağanı öne çıkarmak, öznellikten ve benlikten yola çıkarak her şeyi yeniden inşa etmek, kölesiz efendi olmak, aşktaki hazzı toplumsal hayatta yeniden yaratmak anlamına gelir....

Gerçek katılıma dayalı yeni bir toplum, liderleri, hiyerarşiyi ve kendini kurban etmenin reddine; hakiki bir kendini gerçekleştirme özgürlüğüne ve saydam toplumsal ilişkilere dayanacaktır.

"Can sıkıntısından başka kaybedecek bir şeyimiz yok, oysa kazanacağımız haz dolu bir dünya var!" diyenlerin *El Kitabı*...

Hilary Wainwright

YENİ BİR SOL ÜZERİNE TARTIŞMALAR

SERBEST PİYASACI SAĞA CEVAPLAR

İnceleme/Çev.: Ali Çakıroğlu/406 sayfa/ISBN 975-539-096-0

Yeni liberalizm bireycilik ve özelleştirmeyi mutlaklaştırıyor! Giderek güçlenen sağ ırkçılığı, milliyetçiliği, şiddeti ve baskıyı meşrulaştırarak hayat damarlarımızı kurutuyor. Resmi politika kimin daha az kötü olduğu tartışması üzerinden yürüyor. Üniversitelerden, sokaktan ve medyadan, kısacası tüm kamusal alanlardan dışlanan sol, zihinsel bir yeniden kuruluşun sancılarını yaşıyor.

21. yüzyıla doğru solun canlanması, kendi coğrafyamız kadar dünyada yaşanmış deneyimlerden dersler çıkarmamıza da bağlı. Bu kitap yerel ve küresel sorunların iç içe geçtiği bir dünyada benzer kaygılarla yola çıkan kişiler ve hareketlere toplu bir bakış sunarken demokratik sosyalizmin gündelik imkânlarına dikkat çekiyor. Hilary Wainwright, 1968 ve sonrasında aktif olarak katıldığı toplumsal hareketler pratiğinden kalkarak liberalizmin akıl hocası Hayek'le yürüttüğü bir tartışma içinde kendi bilgi teorisinin çatısını kuruyor. Serbest piyasacı sağın sıcak bakılan anti-otoritarizmini kavrarken onun atomistik bireyciliğine karşı çıkıyor; geleneksel solun eşitlik ve toplumsal ekonomi arayışlarını onaylarken devletçi yönelimlerine eleştirel bir gözle bakıyor; ve toplumsal hareketlerin sivil toplumu örgütleme çabalarına yakın dururken hükümet aygıtından özörgütlenmeleri güçlendirmenin bir aracı olarak yararlanmaktan yana oluyor.

Wainwright, kendi deneylerimizle "dar bir çevreyi" görebileceğimizi; ama burada kalmak zorunda olmadığımızı göstererek, komuta ekonomilerine ve serbest piyasaya alternatif olabilecek üç tür kurumlaşmayı ele alıyor. İlki, çeşitli kooperatifler, özyönetimli girişimler ve hizmet kurumlarıdır. İkincisi, piyasa dışında şebeke örgütlenmeleri aracılığıyla bilgi paylaşımı ve eşgüdüm örgütlenmeleridir. Üçüncüsü ise toplumsal hareketlerin politikaya müdahaleleriyle oluşan kurumlardır. Wainwright, "Piyasaların toplumsallaşması"nı amaçlayan bu kurumları İsveç'te feministlerin örgütlediği bir okulu, Londra Büyükşehir Belediyesi'ni, Yeşil Partiler'i ve çeşitli kampanyaları örnekleyerek inceliyor.

Bugün kapitalizmin "sihirli" gücüne tapanların karşısında ciddi bir alternatif görünmüyor. Oysa demokratik sosyalizmin, merkezi kurumları ele geçirmek yerine sivil toplum içindeki çeşitli eylem ve kurumları öne çıkarıp kendini "kurarak tanımlayan" bir tarihi var. Bu tarih, kurucu yapılar üzerinde düşünmesi ve okul, belediye, kampanya gibi somut örnekleri "aşağıdan yukarıya" bir politik hareket açısından değerlendirmesi açısından önemlidir. ...ve alternatiftir!

Rudolf Bahro

NASIL SOSYALİZM? HANGİ YEŞİL? NİÇİN TİNSELLİK?

İnceleme/Derleyen-Çev.: Tanıl Bora/196 sayfa/ISBN 975-539-135-5

İnsanın özgürleşmesinden yana olan bütün samimi sosyalist, solcu ve özgürlükçüler tarafından geçtiğimiz yıllarda pek çok özeleştiri yapıldı. Bu özeleştirilerde "Reel" sosyalizm adına yürütülen baskıcı merkezi devlet iktidarının insanları sosyalist ütopyadan nasıl yabancılaştırdığı; sosyalizmi ekonomiye ve ekonomik hedeflere indirgemenin kapitalist zihniyeti sürdürmenin dikâlası olduğu; dahası, sanayi uygarlığının üretimci/tüketimci mantığını aşmadan dünyayı değiştirmenin mümkün olmadığı ifade edildi.

Şimdilerde de, salt "nesnel çıkar"lara ve akla hitap etmenin, insanlar arasında özgürleştirici ilişkiler kurmanın kapılarını sonuna dek açmaya yeterli olmadığı anlaşılıyor; duyguları, vicdanları, gönülleri, "muhabbet"i işin içine katan, mevcut düzenin ruhsuzlaştırdığı hayata ruh vermeyi amaçlayan siyaset biçimleri aranıyor. İşte, Rudolf Bahro, kısaca özetlediğimiz bu düşünsel ve duygusal macerayı iliklerinde yaşayan bir "fikir ve gönül" adamı! Doğu Almanyalı bir aydın olarak, 1970'lerin sonlarında, sosyalist devlet iktidarlarına sosyalizm adına getirilen en kapsamlı ve devrimci eleştirilerden birini yaptı. 1980'lerde, göçmeye zorlandığı Batı Almanya'da yükselen Yeşil hareketin en "kışkırtıcı" düşünürlerinden biriydi. 1990'larda ise, bilgi yöntemine yönelik eleştirilerini radikalleştirdi; özgürleştirici bir devrimci dönüşümün, mutlaka insanın tinsel varlığını da kavraması gerektiğini vurgulamaya başladı. Öyle ya, insanın tinsel varlığı ve bu varlığın onu yöneltiği davranış ve eylem tarzı da "maddi hayat"ın esaslı bir unsuruydu. O halde, düşünsel ve duygusal bünyemizdeki yabancılaştırıcı bağları koparmak, devrimci bir özgürleşme uğraşının olmazsa olmaz adımı olmalıydı...

Rudolf Bahro, yakın dönemde sosyalist, sol, özgürlükçü düşünce içindeki özeleştirel radikalizmin en "heyecanlı" kişiliklerinden birisi. Bütün söylediklerini büyük bir heyecanla söyleyen, fikirleri "şıklık" olsun diye abartma saikiyle değil sahiden bu heyecanla uçlaştıran birisi. Akademisyen ve teorisyen kaygılarıyla değil, her zaman "ne yapmalı, nasıl etmeli?" hevesini taşıyarak ve yansıtarak yazan bir düşünce insanı. Elinizdeki kitapta, Bahro'nun düşünsel macerasını etraflı bir şekilde özetleyen Tanıl Bora'nın uzun bir makalesi yer alıyor. Bu maceranın değişik evrelerinden derlenmiş 8 makalede ise, Bahro'nun kapitalist sistem, sınıf mücadelesi, devrimci özne, yeni sosyalist perspektifler, siyaset, ekoloji, barış, zihniyet devriminin gerekliliği, tinsellik vb. üzerine görüşlerinden bir demet sunuluyor.

Kitabın *Nasıl Sosyalizm? Hangi Yeşil? Ne İçin Sanayi?* adlı ilk baskısı epeydir tükenmişti. Bu yeni baskıda, Bahro'nun tinselliği öne çıkartan yeni görüşlerini yansıtan ekler yapıldı. Kitabın adı da, hem Bahro'nun düşünce çizgisini daha iyi özetlemek için hem de yapılan bu eklerin gereği olarak değiştirildi.

Hayatımızı her alanda işgal ederek iç dünyalarımızı yoksullaştıran "iktisadi akıl"ın ötesinde bir hayat arayanlara...

R. W. Connell

TOPLUMSAL CİNSİYET VE İKTİDAR

TOPLUM, KİŞİ VE CİNSEL POLİTİKA

İnceleme/Çeviren: Cem Soydemir/416 sayfa/ISBN 975-539-183-2

Döllenme anında basit bir mekanizmaya bağlı olarak belirlenen cinsiyet, toplumsallaşma sürecinde insan denen "toplumsal hayvan"ın başına bela olmuştur. Tarihsel süreç içinde iki cins arasında, dişinin doğurganlığına bağlı olarak gelişen işbölümü, kadın ile erkeğe toplumsal yaşam, kültür, psikoloji vb. alanlarda da tamamen ayrı roller biçti. Kural olarak biyolojik cinsiyetle örtüşmesine –daha doğrusu ona tekabül etmesine– rağmen ondan ayrı bir kavram olan "toplumsal cinsiyet" işte bu tarihsel sürecin ürünüdür.

R. W. Connell'ın *Toplumsal Cinsiyet ve İktidar* başlıklı bu çarpıcı çalışması, toplumsal cinsiyet kavramının açıklanmasına bir giriş niteliğindedir. Toplumsal cinsiyet ve cinsiyet ilişkilerine dair sorunları tarihten psikanalize, ekonomiden gündelik politikaya kadar çok çeşitli boyutlarıyla ele alan Connell, literatür incelemelerinin yanı sıra örnek olay çözümlemeleri ve istatistiklerle de zenginleştirilmiş bir çalışma sunuyor bizlere. Ancak bunun da ötesine geçerek cinsellik ve cinsiyet kavramlarını sosyal ve politik teoriyle bütünleştirme, bu alandaki teorik çalışmalar içindeki yerlerine oturtma çabasına girişiyor.

Kadın ve erkek olmayı nasıl öğreniyoruz? Toplumsal cinsiyet rolleri tarih içinde nasıl bir evrim geçirmiştir? Toplumsal cinsiyetler arasında böylesine bir eşitsizliğin kök salması, kadınların tarih boyunca ekonomik, kültürel, toplumsal ve siyasi yaşamda hep ikincil ve tabi konumda kalması, teknoloji öncesi toplumlarda biyolojik cinsiyetin kaçınılmaz sonucu mu olmuştur? Bir başka deyişle, evrensel bir yapı oluşturan ataerkillik toplumsal evrim sürecinde insanlığın kaderi miydi? Yoksa pekâlâ bambaşka bir gelişme de gerçekleşebilir miydi? Connell, bu soruları tartışmaya açmakla kalmayıp ataerkilliğin tarihten silinmesi ve iki cinsin bütünleşmesine dayalı, tam anlamıyla eşitlikçi, demokratik, insanca bir yapı kurulması için ezilen cinsin ve cinsel kategorilerin –kadınların, eşcinsellerin ve ataerkil cinsiyetçi kategorilerden "sapma" gösteren bütün grupların– önündeki açılımları da irdeliyor. Cinsiyet ilişkileri sadece kadın-erkek ekseninde ele alınmayıp eşcinseller ve ataerkil sisteme meydan okuyan diğer kategoriler de etraflı biçimde değerlendirilmekte; kadın ve eşcinsel kurtuluş hareketleri başta olmak üzere bu doğrultudaki örgütlenmelerin geçmiş kazanımlarının ve geleceğe yönelik stratejilerinin bir değerlendirmesi sunulmaktadır.

Toplumsal Cinsiyet ve İktidar'da, ekonomi ve politik temsil alanlarındaki eşitsizlikten ataerkil şiddete kadar çok geniş bir alanı ilgilendiren cinsel politikanın değişim dinamikleri eleştirel bir gözle inceleniyor. Toplumsal cinsiyet ile cinselliği, bu alanlardaki geleneksel kabulleri sorgulayıp dönüştürme amacı doğrultusunda toplumsal/politik teorilerle bütünleştirmeyi deneyen Connell'ın kitabı, cinsiyet araştırmaları ve cinsel politika alanlarına ilgi duyan herkes için önemli bir kaynak olacaktır.

Uğrunda ölünmeye değer buldukları düşleriyle tepeden tırnağa silahlanmış '68 gençliğinin, Paris, Londra ve Berlin sokaklarına yazdıkları efsanenin üzerinden yaklaşık otuz yıl geçti. Bu efsane, Üçüncü Dünya halklarının kanı pahasına Avrupa'da yaratılmış "tüketim toplumu" kalesini bütün kurumlarıyla kökünden sarsmakla kalmadı: ABD ordusunun Vietnam'dan çekilmesine ve yarı-askeri Nixon rejiminin yıkılmasına yol açacak ölçüde güçlü bir barış hareketine dönüştü: Berlin Duvarı'nın ardına sızarak "Prag Baharı" ve nihayet İstanbul ve Ankara sokaklarında ete kemiğe bürünüp *Dev Genç* oldu. "Geleneksel Sol"un sırt çevirdiği, hatta karşısına dikildiği bu isyan, kendi dilini ve söylemini de üretecekti: "Yeni Sol."

Herbert Marcuse'ü, "Yeni Sol"un kuramsal önderi olarak tanıyoruz. 1970 yılında, "20. Yüzyıl Devrimi'nin hızını yitirmekte olduğu bir momentte, üniversite gençliğine verdiği derslerden yola çıkarak oluşturduğu bu kitapta Marcuse, "Düzen"in bir isyan bastırma ve karşıdevrim hazırlığı ve aileyi, özel mülkiyeti ve devleti, yeni bir "tüketim cenneti" vaadi temelinde 'rehabilite' etme arayışı içinde olduğuna işaret ediyor.

Karşıdevrim ve İsyan, geçen 30 yılda birkaç kuşağa yaşatılacak bu kapsamlı karşıdevrimin erken ve yetkin bir anlatısı ve tahlilinden ibaret değil; bu sürece karşı direniş ve isyanın dinamiklerini keşfetme kaygısı da taşıyor. Bu kaygıdan hareketle Marcuse, "Yeni Sol"un kendinden sonra mücadele alanını devralma potansiyeline sahip "yeni toplumsal hareketler"e açık olması gerektiğini savunuyor. Kitabın "Doğa ve Devrim" bölümünde Kadın Kurtuluş Hareketi, Çevreci Hareket, Siyah Hareket ve Barış Hareketi üzerine yazarın geliştirdiği "sol" tezler, günümüz için de açıklayıcı ve yol gösterici özelliklerini koruyor.

"Sanat ve Devrim" bölümünde giriştiği estetik tartışma içinde Marcuse, solun muhafazakârlaşmasını ve "gelenekselleşmesi"ni karşı devrimin kendisi kadar önemli bir tehlike olarak görüyor ve eleştiriyor. Bu tehlikenin en bariz sembolleri olarak gördüğü Sovyetik *proleter kültürü* ve Lukacsçı klasizme karşı "Gerçeküstücü Manifesto" ve Brecht tiyatrosundan protest-rock müziğe ve Allen Ginsberg şiirine açılan bir radikal kanalı savunuyor.

Yalnızca '68 rüzgarıyla şahlanan solun nasıl çökertildiğini merak edenler değil, "dizlerimiz üzerinde yaşadığımız yeter" diyerek ayakları üzerinde yeniden doğrulma arayışı içindeki her kuşaktan solcu bu kitabı okumalı; çünkü yaşadığımız sürecin kökleri, Marcuse'ün habercisi olduğu kapsamlı karşıdevrimde gömülü.

AYRINTI•İNCELEME
ISBN 975-539-197-5
9 789755 391977